

**Badania
Edukacja
Wdrożenia**

Robert Porzak

**OCENA ZAPOTRZEBOWANIA NA DZIAŁANIA PROFILAKTYCZNE
W ŚRODOWISKU UCZNIÓW SZKÓŁ PUŁAWSKICH
TYTOŃ, ALKOHOL, NARKOTYKI, PRZEMOC**

***RAPORT Z BADAŃ
DOTYCZĄCYCH ZAGROŻEŃ
ZJAWISKAMI PATOLOGII SPOŁECZNEJ
ORAZ REZULTATÓW PROWADZONYCH DZIAŁAŃ PROFILAKTYCZNYCH
W PLACÓWKACH OŚWIATOWYCH Z TERENU MIASTA PUŁAWY
PRZEPROWADZONYCH W 2019 ROKU***

PUŁAWY 2019

Spis treści

STRESZCZENIE	3
WPROWADZENIE	4
PODSTAWY TEORETYCZNE	6
Powstawanie zaburzeń	6
Ewaluacja działań profilaktycznych	7
METODOLOGIA BADAŃ	8
Narzędzie badawcze	8
Organizacja badań	9
Grupa badana	9
WYNIKI BADAŃ	11
Czynniki chroniące	11
Kontakty z rodzicami	11
Tendencje i zasoby rozwojowe	13
Klimat szkolny	15
Aspiracje edukacyjne	18
Poczucie zadowolenia	19
Czynniki ryzyka	20
Sytuacja szkolna	20
Sposoby reagowania na stres i presję	22
Zaabsorbowanie Internetem	23
Poczucie przyzwolenia na zachowania ryzykowne	25
Samokontrola i impulsywność	26
Zagrożenia dla rozwoju dzieci i młodzieży	27
Tytoń	27
Alkohol	29
Narkotyki	33
Doświadczanie przemocy	39
Agresja i przemoc w Internecie i telefonach	42
Sprawcy agresji i przemocy	43
Dręczenie	44
Stosowanie agresji i przemocy	45
Ryzyko dysfunkcji	48
Profilaktyka	49
Jakość profilaktyki szkolnej	50
Przydatność profilaktyki	51
Wymierne rezultaty zajęć profilaktycznych	53
Porównanie uzyskanych wyników z rezultatami z poprzednich lat	55
PODSUMOWANIE, ZALECENIA	60
BIBLIOGRAFIA	65

STRESZCZENIE

Młodzież szkół puławskich doświadcza zmian wpisujących się w trendy ogólnopolskie. Wzrasta orientacja zadaniowa, spada chęć budowania osobistych więzi i podejmowania odpowiedzialności za najbliższych. Licealiści puławscy podejmują zachowania ryzykowne częściej, niż średnia krajowa w tego typu szkołach. Wśród uczniów ze szkół o profilu zawodowym wskaźnik ryzyka jest zbliżony do innych środowisk w Polsce. Intensywność podejmowania zachowań ryzykownych przez uczniów szkół podstawowych jest mniejsza, niż w innych środowiskach w Polsce.

Występują korzystne rezultaty działań prorodzinnych, w tym wzrost częstości i polepszenie jakości relacji w rodzinach. Klimat grupy rówieśniczej i szkoły umożliwia budowanie bezpiecznego środowiska rozwoju. Spadła częstość wagarowania, zwiększa się zaufanie do nauczycieli i zadowolenie z relacji z nimi. Młodzieży jest pozytywne ustosunkowana do obowiązków szkolnych, jednak coraz silniejsze zaangażowanie kontakty za pośrednictwem medium internetowego osłabia rzetelność edukacji. Także rodziny bywają coraz częściej źródłem wzorców konsumpcji legalnych środków psychoaktywnych i agresji.

Wzrosła częstość doświadczania niechcianego naruszenia intymności. Spada krytycyzm młodzieży wobec palenia tytoniu, picia alkoholu i stosowania nielegalnych środków psychoaktywnych przez rówieśników. Częstość stosowania przez młodzież legalnych i nielegalnych substancji psychoaktywnych zwiększyła się, zwłaszcza w odniesieniu do tytoniu, co prawdopodobnie jest następstwem znacznej popularyzacji e-papierosów. Stosowanie wszystkich rodzajów środków psychoaktywnych rozpoczyna się jednak w późniejszym niż dotychczas wieku.

Skala realizacji działań profilaktycznych jest znacząca w szkołach podstawowych, lecz wyraźnie spada w kolejnym etapie edukacji. Działania profilaktyczne o potwierdzonej skuteczności obejmują mniejszość uczniów, jednak zajęcia prowadzone przez nauczycieli spotykają się z pozytywnym odbiorem uczniów. Działania profilaktyczne zwiększają istotnie krytycyzm uczestników profilaktyki wobec stosowania nielegalnych substancji psychoaktywnych. Uczestnicy profilaktyki rzadziej sięgają po tytoń w reakcji na stres, a częściej wyrażają emocje. W znacznej części pozostałych wymiarów objętych oceną efekty profilaktyki są poniżej istotności statystycznej, choć kierunek różnic jest korzystny.

Wskazane jest:

- Zintensyfikowanie i usystematyzowanie społeczno-kulturowego, informacyjnego i edukacyjnego wsparcia dla promocji zdrowia i profilaktyki szkolnej.
- Rozszerzenie grupy odbiorców i skierowanie do znacznej części z nich wczesnych, regularnych działań profilaktycznych promujących i podtrzymujących zdrowie.
- Usprawnienie wczesnego rozpoznawania ryzyka dysfunkcjonalności i jego uwarunkowań oraz wielopoziomowego profilowania działań profilaktycznych.

WPROWADZENIE

Polska zmienia się dynamicznie, zarówno ekonomicznie, jak i społecznie. Zmiany zachodzące w rozwiniętych społeczeństwach, do których aspirujemy i zbliżamy się coraz szybciej, stawiają nowe wyzwania przed sferą wychowania i profilaktyki. Dostęp do zasobów informacyjnych i ekonomicznych wzrasta szybciej, niż dojrzałość społeczna i samoświadomość, zwłaszcza wśród młodych ludzi. Rozwój fizjologiczny i poznawczy ulega akceleracji, natomiast wiek dojrzewania społecznego i ekonomicznego opóźnia się. Na skutek narastającej cyfryzacji i wzrostu udziału mediów elektronicznych w komunikacji zmienia się model relacji interpersonalnych. Przenoszą się one w świat wirtualny, choć niosą nadal realny ładunek emocjonalny i rodzą życiowe skutki. Poważne wyzwania wynikają też z przyrastania wymagań edukacyjnych i konieczności wczesnego planowania kariery w dynamicznie zmieniających się realiach świata pracy, co często wywołuje stres.

Reakcją młodych dorosłych osób bywa pozostanie przy rodzinie, odraczające usamodzielnienie się. Reakcje na wyzwania rzeczywistości obejmują też zwiększone ryzyko wczesnego sięgania po legalne i nielegalne substancje psychoaktywne oraz inne „zakazane owoce”. Zachowania ryzykowne są traktowane przez młodzież jako rozrywka, zastępując realne wyzwania życiowe. Sprostanie sytuacji wymaga zaangażowania systemu profilaktyki o potencjale odpowiadającym zapotrzebowaniu. Działania profilaktyczne dotyczące zachowań ryzykownych młodzieży niosą korzyści wówczas, gdy zmierzają do wzmacniania czynników chroniących i zmniejszania wpływu czynników ryzyka w sposób ukierunkowany na przyczyny tych zachowań. Rozpoznanie czynników chroniących i czynników ryzyka, w tym na przykład nasilenia wspierającego zdrowie klimatu rodziny i szkoły, czy też stresu szkolnego lub środowiskowych wzorców sprzyjających podejmowaniu zachowań ryzykownych jest podstawą właściwego doboru działań profilaktycznych dla danej szkoły, klasy czy poszczególnych osób. Trafna diagnoza i właściwie skonstruowane plany działań profilaktycznych wymagają warunków administracyjno-prawnych dla ich wdrożenia, kompetencji realizatorów, środków na realizację i wyraźnego, zaangażowanego poparcia społeczności lokalnej dla zmierzania do zdrowia i odchodzenia od wzorców ryzyka.

Wyniki międzynarodowych badań ESPAD prowadzonych w całej Europie co 4 lata świadczą, że zmiany w częstości stosowania substancji uzależniających zachodzące w przeciągu ostatnich lat, są silnie zróżnicowane, zależne od kraju (Hibell et al., 2009). Badania prowadzone w Polsce w ramach monitorowania problemów związanych ze stosowaniem środków odurzających pokazują wysoki poziom niepokojących zjawisk prowadzących do uzależnień (Sierostawski, Zieliński 2002, Sierostawski 2007, 2011, 2015). Badania te wskazują też na duże zróżnicowanie środowiskowe objętych analizą zjawisk. W Polsce w roku 2015 aż 83,8% uczniów w wieku 15-16 lat i 95,8% uczniów w wieku 17-18 lat piło alkohol co najmniej raz w życiu. W czasie ostatnich 30 dni przed ówczesnym badaniem piło alkohol 48,6% piętnasto-szesnastolatków i 82,3% siedemnasto-osiemnastolatków. Co czwarty uczeń z młodszej grupy (25%) i aż 43% uczniów ze starszej grupy używało co najmniej raz marihuany lub haszyszu. Stosowanie przez młodzież środków psychoaktywnych, w tym przede wszystkim przetworów konopii, po zmniejszeniu w roku 2007, gwałtownie wzrosło, osiągając w 2011 roku poziom najwyższy w historii pomiarów ESPAD i nadal pozostaje w trendzie przyrostowym. Terytorialne, jak i zachodzące w czasie zróżnicowanie zagrożeń dla młodzieży wymaga prowadzenia cyklicznej diagnozy lokalnej, precyzyjnie określającej sytuację zagrożeń dla rozwoju młodzieży w danym środowisku w celu planowania trafnej i ekonomicznej działalności profilaktycznej.

Badania wskazują, że zachowania problemowe podejmowane przez młodzież, choć przybierają różne formy, jednak służą zbliżonym celom. Zachowania problemowe zaspokajają grupę potrzeb charakterystycznych dla etapu dojrzewania i służących osiągnięciu pozornego stanu dorosłości (McCurley, Snyder 2008). Jednocześnie współczesne badania interdyscyplinarne z zakresu neuropsychologii i psychofarmakologii ukazują jednoznacznie identyczność fizjologicznych mechanizmów stymulujących potrzebę sięgania po tytoń, alkohol i narkotyki, bez jakiegokolwiek zróżnicowania tych ostatnich na „dopalacze”, narkotyki „miękkie” i „twarde”. Można więc uznać za pewnik, iż legalne substancje odurzające pełnią znaczącą rolę inicjacyjną, pozwalając użytkownikom „odkryć” łatwy dostęp do silnych bodźców chemicznie stymulujących mózgowy układ nagrody.

Do zjawisk najczęściej budzących niepokój społeczny należą uzależnienia i przejawy przemocy w życiu codziennym (Tłuściak-Deliowska, 2016). Zagrożenie uzależnieniami i przemocą podlega zmianom ilościowym, jak i jakościowym. Z różną siłą występują trendy zmierzające do legalizacji posiadania oraz dystrybucji środków psychoaktywnych („dopalacze”, marihuana). Niepokoją informacje dotyczące występowania przemocy w relacjach rówieśniczych oraz w środowisku domowym, a także problemów seksualizacji i nadużyć seksualnych dzieci i młodzieży. Podejmowanie decyzji dotyczących działań profilaktycznych wymaga rozeznania stanu i dynamiki narastania zagrożeń. Niezbędna jest także systematyczna, gruntowna analiza rezultatów prowadzonych działań profilaktycznych.

PODSTAWY TEORETYCZNE

Diagnoza zagrożenia patologiami społecznymi została osadzona w szerokim kontekście teoretycznym odwołującym się do ujęć systemowych. Liczne badania korelatów zachowań prozdrowotnych i dysfunkcyjnych potwierdzają, że takie podejście do planowania działań profilaktycznych, zwłaszcza z akcentem poznawczo-społecznym jest najwłaściwsze (Gaś, 2011; Jessor, 2018; Ostaszewski, 2003; Vazsonyi i in., 2010). Modelem przyjętym w projekcie jako ramowy jest więc koncepcja interakcyjna Jessorów. Badanie uwarunkowań zachowań ryzykownych i rezultatów działań profilaktycznych zostało oparte na wielowymiarowym podejściu wyjaśniającym powstawanie zachowań ryzykownych i umożliwiającym ewaluację działań profilaktycznych, wywodzącym się z koncepcji Jessorów. Diagnoza obejmuje analizę zmiennych wyjściowych, zmiennych społeczno-psychologicznych oraz zmiennych zachowania społecznego (Jessor, Jessor 1977; Gaś 1995, 1998).

Powstawanie zaburzeń

Mechanizm powstawania zaburzeń o charakterze uzależnienia i zachowań aspołecznych jest złożony. Zgodnie z interakcyjną koncepcją powstawania zachowań dewiacyjnych, opracowaną na podstawie bardzo obszernych badań podłużnych przez Jessorów (1977, 2018), nie można wyróżnić jedynego czynnika szczególnie odpowiedzialnego za zaburzenia. Istotny wpływ na pojawienie się zachowań dewiacyjnych ma zdaniem Jessorów wzajemne oddziaływanie kilku zmiennych ujętych w trzy ogólne grupy.

Do pierwszej grupy zmiennych wyjściowych autorzy zaliczyli strukturę społeczno-demograficzną oraz socjalizację. Druga, najszerza grupa zmiennych społeczno-psychologicznych, obejmuje system osobowości oraz system spostrzegania środowiska. Autorzy koncepcji stwierdzają, że zawarte w tej grupie rówieśnicze wzorce odurzania się bezpośrednio implikują działania o charakterze korzystania ze środków psychoaktywnych. Trzecia grupa zmiennych obejmuje istniejącą w środowisku strukturę zachowań dewiacyjnych oraz strukturę zachowań konwencjonalnych. Pozwala ona przypisać pewnym zachowaniom charakter naganny, a inne określić jako dopuszczalne.

Wymienione przez Jessorów czynniki sprzyjające zaburzeniom zdrowia występują zarówno w sferze społecznej, jak i w sferze indywidualnej. Często wymieniane społeczne przyczyny podejmowana zachowań ryzykownych, to:

- a) silne grupy nacisku ekonomicznego i handlowego modelujące wzorzec konsumpcji za wszelką cenę,
- b) kryzys socjalizacyjny i wychowawczy w rodzinie i szkole,
- c) kryzys autorytetów społecznych,
- d) ograniczenie środków przeznaczanych na cele wychowawcze,
- e) załamywanie się więzi międzyludzkich dających trwałe wsparcie,
- f) brak dostatecznej wiedzy na temat powodów powstawania, mechanizmów i konsekwencji zaburzeń różnego rodzaju.

Do przyczyn jednostkowych można zaliczyć między innymi:

- a) trudności z odpowiedzią na pytania o cel i sens życia,
- b) obniżone poczucie własnej wartości,
- c) nieumiejętność radzenia sobie w sytuacjach trudnych,
- d) niski poziom internalizacji norm i wartości, zwłaszcza sprzyjających rozwojowi osobistemu i społecznemu,

- e) wyobcowanie ze środowiska rodzinnego i szkolnego (Dolata et al., 2014; Dziubiński, 1999; Garnefski, Okma, 1996; Gaś, 2011).

Najważniejsze wymiary zdrowia, które zwykle są ujmowane w diagnozie, to zdrowie fizyczne, psychiczne, społeczne i duchowe (Gaś, 2013). Wymiary te zostały uwzględnione także w bieżącym pomiarze.

Ewaluacja działań profilaktycznych

Działalność zorientowana na usunięcie jednego z zachowań ryzykownych prowadzi tylko do zmiany form, nie wpływając na przyczyny problemów. Działania profilaktyczne skupione domyślnie na narkomanii i alkoholizmie, stanowiącymi „wierzchołek góry lodowej”, nie są więc aktywnościami długofalowo efektywnymi. Skuteczne zapobieganie uzależnieniom bierze swój początek przede wszystkim w modyfikowaniu wzorca spożywania legalnych substancji odurzających jako miary „dorosłości”, a nie w zajmowaniu się osobami uzależnionymi, czy też naruszającymi normy prawne wyznaczone dla swojego przedziału wiekowego. Człowiek posiadający tyle sił, żeby oprzeć się pokusie, jaką niosą ze sobą legalne substancje psychoaktywne takie, jak tytoń i alkohol, rokuje nadzieje, że nie będzie eksperymentował z substancjami nielegalnymi (Stel 1999). Stąd też wiele działań profilaktycznych skupia się obecnie na samokontroli oraz na budowaniu warunków do niezbędnego dla skutecznej samokontroli prawidłowego i stabilnego rozwoju osobowości i sprawności interpersonalnej oraz kompetencji społecznych w oparciu o czynniki chroniące, angażujące do podejmowania konstruktywnych zachowań.

Najlepsze rezultaty daje profilaktyka wczesna (uprzedzająca). Nowoczesne programy profilaktyczne stawiają sobie za cel wyposażenie odbiorców zarówno w wiedzę, jak i w ważne umiejętności psychologiczne oraz postawy umożliwiające skuteczne formułowanie konstruktywnych celów życiowych i dobre radzenie sobie z negatywną presją rówieśniczą. Należy je opierać na diagnozie zapotrzebowania i uzupełniać o ocenę skuteczności (Ostaszewski 2003).

Skuteczność działań profilaktycznych zależy od rozpoznania nasilenia i przyczyn zachowań ryzykownych w powyższych wymiarach zdrowia, jak i nasilenia zachowań chroniących. Do przykładowych czynników uwzględnianych w diagnozie prowadzonej na potrzeby profilaktyki należą np. klimat rodzinny i szkolny, stres szkolny, wzorce środowiskowe sprzyjające zachowaniom ryzykownym. Są to czynniki definiowane na gruncie różnych teorii, stąd ramy koncepcyjne przyjęte przy konstrukcji narzędzi wykorzystanych w prezentowanych dalej badaniach są oparte o systemową, interakcyjną koncepcję prawdopodobieństwa powstawania zaburzeń zachowania, opracowaną przez Jessorów (Jessor, 2018; Vazsonyi i in., 2010). Pozwala ona na integrację kilku innych podejść w modelu systemowym.

Badania dotyczące skuteczności programów profilaktycznych pokazują, że liczne szkolne programy wychowawczo-profilaktyczne cechuje:

- a) znaczna efektywność w zakresie poszerzania wiedzy uczniów na temat skutków i uwarunkowań stosowania substancji psychoaktywnych,
- b) przeciętna skuteczność modyfikowania postaw, intencji i przekonań,
- c) niewielka skuteczność ograniczania niepożądanych zachowań uczniów dotyczących palenia tytoniu, picia alkoholu czy używania narkotyków (Ostaszewski 2003).

METODOLOGIA BADAŃ

Narzędzie badawcze

Niniejszy raport powstał na zlecenie Miasta Puławy. Celem raportu jest:

- charakterystyka zjawisk palenia tytoniu, picia alkoholu, zażywania narkotyków i przemocy wśród dzieci i młodzieży Puław,
- zbadanie efektów prowadzonych dotychczas programów profilaktycznych,
- odniesienie wyników do danych uzyskanych we wcześniejszych badaniach,
- wskazanie zalecanych kierunków działań profilaktycznych.

Do przeprowadzenia badań wykorzystano ankietę uwzględniającą przedstawione założenia. Ankieta składa się w znacznej części z pytań stosowanych w narzędziach wcześniej wykorzystywanych w badaniach prowadzonych na terenie Puław. Ankieta została uzupełniona o pytania dodane przez wiodących polskich ekspertów w zakresie profilaktyki w trakcie ogólnopolskiej diagnozy przeprowadzonej przez Fundację „Masz Szansę” na zlecenie MEN w latach 2016-2019. Ankieta w postaci dostępnej na stronie www.profilaktycy.pl została w kilku punktach zmodyfikowana na potrzeby bieżących badań. Pytania zawarte w ankiecie zostały dostosowane do programów profilaktycznych prowadzonych na terenie Puław w roku szkolnym poprzedzającym diagnozę. Struktura pytań została opracowana tak, aby możliwe było odniesienie większości wyników do danych pochodzących z badań przeprowadzonych pod kierunkiem autora raportu w latach 1999-2014, jak i do wyników diagnozy ogólnopolskiej z 2018 roku. Większość pytań była skategoryzowana. Ankieta zawierała grupy pytań dotyczących:

- a) danych społeczno-demograficznych,
- b) struktury celów i dyspozycji,
- c) klimatu środowiska szkolnego,
- d) wiedzy o zjawiskach uzależnienia,
- e) postaw wobec środków odurzających,
- f) doświadczania i stosowania przemocy,
- g) lokalizacji zagrożeń,
- h) zachowań i umiejętności użytecznych w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami,
- i) struktury i dostępności sieci wsparcia,
- j) epidemiologii uzależnień i przemocy oraz ryzykownych zachowań dysfunkcyjnych,
- k) rezultatów działań profilaktycznych,
- l) zainteresowania działaniami profilaktycznymi i alternatywnymi.

Ankieta została przygotowana w postaci strony www dopasowanej treściowo i w większości spójnej wizualnie z tradycyjną papierową formą stosowaną w początkowych badaniach. Wypełnianie ankiety na stronie www odbywało się on-line, w szkolnych pracowniach komputerowych. W badaniach wykonanych w roku 2010, w celu oceny poprawności metodologicznej badań za pomocą ankiet on-line w każdej grupie wiekowej i typie szkoły przeprowadzono badanie zarówno wersją papierową jak i wersją komputerową w proporcji 1:3. Porównanie wyników uzyskanych tymi wersjami wskazywało na niewielkie, nie znaczące merytorycznie rozbieżności w pojedynczych kategoriach odpowiedzi.

Ocena efektów działań profilaktycznych prowadzonych w szkołach obejmowała rezultaty w sferze wiedzy, postaw, umiejętności oraz częstości zachowań ryzykownych podejmowanych przez uczniów. Ze względu na specyfikę przekrojowych badań epidemiologicznych nie poddano ocenie trwałości uzyskiwanych w działaniach profilaktycznych rezultatów. Ocena rezultatów działań profilaktycznych została przeprowadzona przez porównanie deklarowanego

funkcjonowania uczniów uczestniczących w działaniach profilaktycznych i nie biorących udziału w zajęciach innych, niż tematyczne godziny wychowawcze.

Organizacja badań

Badania zostały przeprowadzone w puławskich szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych dobranych w procedurze wielostopniowego losowania grupowego prowadzonego odrębnie wewnątrz warstw wyróżnionych na podstawie typu szkoły. W pierwszym etapie doboru grupy jako odrębne warstwy przyjęto szkoły podstawowe, szkoły branżowe I-go stopnia lub zasadnicze szkoły zawodowe, średnie szkoły zawodowe, średnie szkoły ogólnokształcące. W drugim etapie losowano wewnątrz każdej z warstw szkołę objętą badaniami. W trzecim etapie losowano wewnątrz danej szkoły klasy obejmowane w całości badaniami. Ilość uczniów objętych badaniami w poszczególnych typach szkół i na poszczególnych poziomach wiekowych określono kierując się dążeniem do reprezentatywności próby dla struktury wiekowej, płciowej i związanej z rodzajem kształcenia.

Badania zostały przeprowadzone w szkołach na początku września 2019 roku. Badania przeprowadzili przeszkoleni ankieterzy będący pracownikami Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Puławach, nie zajmujący się działaniami profilaktycznymi ani opieką psychologiczno-pedagogiczną w badanych placówkach oraz studentka III roku psychologii WSEI w Lublinie. Badania wspierał organizacyjnie dyrektor Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Puławach dr Dariusz Perszko. Dobór osób badających zapewniał anonimowość i poufność badań. Po badaniu indywidualne wyniki wypełnionych ankiet nie były nikomu udostępniane. Dostęp do anonimowych, indywidualnych odpowiedzi miała wyłącznie jedna osoba, nie prowadząca bezpośrednio badań w szkołach i opracowująca wyłącznie statystyczne wyniki grupowe. Działania powyższe zmierzały do zwiększenia rzetelności i wiarygodności uzyskanych wyników badań. W skład zespołu badającego weszli: mgr Aneta Ciesielska-Głowacka, mgr Edyta Furtak i Joanna Szewczyk. Koordynatorem prac zespołu była mgr Edyta Furtak.

Grupa badana

W opracowaniu wyników wzięto pod uwagę dane pochodzące z badań ankietowych 1193 osób. Charakterystykę grupy przedstawia tabela 1. Zbadana młodzież rekrutuje się w 20,9% ze szkół podstawowych. Uczniowie szkół o profilu zawodowym, przede wszystkim techników, to 35,4% badanych. Uczniowie liceów ogólnokształcących stanowili 42,5% osób badanych.

W grupie uczniów dziewczęta i chłopcy są reprezentowani proporcjonalnie, z niewielką przewagą dziewcząt. Reprezentacja płci w poszczególnych typach szkół jest istotnie różna statystycznie, co wynika z rozbieżności struktur płciowych uczniów szkół o profilu zawodowym i uczniów liceów ogólnokształcących. Badaniami w szkołach podstawowych i szkołach o profilu zawodowym objętych więcej chłopców, niż dziewcząt, różnice w proporcji płci wynoszą ok. 10 punktów procentowych.

Zdecydowana większość uczniów biorących udział w badaniach mieszka w domach rodzinnych. Mieszkańcy internatów lub burs rekrutują się ze szkół o profilu zawodowym, a także szkół ogólnokształcących. Niewielka część uczniów mieszka na stancjach lub z dalszą rodziną.

Pod względem sytuacji rodzinnej badane grupy nie różnią się. Najwięcej uczniów żyje w rodzinach pełnych. Dzieci, które doświadczyły rozvodu rodziców to 12,5% badanych. Utrata jednego z rodziców z powodu śmierci dotyczy w większości uczniów szkół o profilu zawodowym.

Badane grupy różnią się liczebnością rodzeństwa. Najwięcej jedynaków jest wśród uczniów szkół podstawowych i liceów. Najczęściej uczniowie deklarowali wychowywanie się w rodzinie z dwójką dzieci. Dwoje i więcej rodzeństwa ma zwykle młodzież uczęszczająca do szkół o profilu zawodowym.

Tabela 1. Charakterystyka grupy badanej

		Typ szkoły							
		SP VI-VIII		Technika i ZSZ		LO		Razem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Płeć	chłopcy	131	53,0	245	55,9	213	41,9	589	49,4
	dziewczęta	116	47,0	193	44,1	295	58,1	604	50,6
Miejsce zamieszkania	z rodzicami	196	79,4	338	77,2	394	77,6	928	77,8
	tylko z matką	27	10,9	36	8,2	50	9,8	113	9,5
	tylko z ojcem	3	1,2	9	2,1	11	2,2	23	1,9
	z jednym z rodziców biologicznych i macochą lub ojczymem	15	6,1	11	2,5	17	3,3	43	3,6
	w internacie lub bursie szkolnej	1	0,4	36	8,2	19	3,7	56	4,7
	inne	5	2,0	8	1,8	17	3,3	30	2,5
Sytuacja rodzinna	rodzina pełna	194	78,5	356	81,3	418	82,3	968	81,1
	jedno z rodziców nie żyje	10	4,0	25	5,7	19	3,7	54	4,5
	rodzice w separacji lub po rozwodzie	36	14,6	51	11,6	62	12,2	149	12,5
	inna	7	2,8	6	1,4	9	1,8	22	1,8
Rodzeństwo	brak	52	21,1	50	11,4	79	15,6	181	15,2
	jedna osoba	124	50,2	218	49,8	271	53,3	613	51,4
	dwoje lub więcej	71	28,7	170	38,8	158	31,1	399	33,4
Wykształcenie matki	wyższe	64	25,9	121	27,6	252	49,6	437	36,6
	średnie	32	13,0	130	29,7	102	20,1	264	22,1
	zawodowe	17	6,9	73	16,7	73	14,4	163	13,7
	podstawowe	7	2,8	16	3,7	6	1,2	29	2,4
	nie wiem	127	51,4	98	22,4	75	14,8	300	25,1
Wykształcenie ojca	wyższe	63	25,5	69	15,8	171	33,7	303	25,4
	średnie	25	10,1	118	26,9	96	18,9	239	20,0
	zawodowe	23	9,3	123	28,1	135	26,6	281	23,6
	podstawowe	6	2,4	16	3,7	10	2,0	32	2,7
	nie wiem	130	52,6	112	25,6	96	18,9	338	28,3

Wśród ojców przeważa wykształcenie wyższe i zawodowe. Typowe wykształcenie matek, to wykształcenie wyższe lub średnie. Uczniowie szkół podstawowych najczęściej podają, iż rodzice mają wykształcenie wyższe. W tej grupie ponad połowa osób nie zna wykształcenia rodziców.

WYNIKI BADAŃ

Opis rezultatów badań obejmuje następujące grupy informacji:

- charakterystykę czynników chroniących, związanych z relacjami rodzinnymi i zasobami osobistymi badanej młodzieży oraz klimatem szkoły i formami aktywności pozaszkolnej,
- opis czynników ryzyka, związanych z jakością radzenia sobie badanej młodzieży z wymaganiami wynikającymi z działania zadaniowego w szkole oraz charakterystyką sposobów reagowania na stres i presję grupową oraz wzorcami środowiskowymi stosowania substancji psychoaktywnych i agresji,
- charakterystykę zagrożeń dla rozwoju dzieci i młodzieży płynących ze stosowania środków odurzających (tytoń, alkohol, narkotyki) oraz doświadczania i stosowania przemocy,
- opis rezultatów działań profilaktycznych.

Czynniki chroniące

Podstawę dla określenia możliwości efektywnego radzenia sobie w życiu bez korzystania ze środków uzależniających i przemocy stanowią charakterystyki tendencji rozwojowych. Analizą objęto:

- intensywność i rodzaju kontaktów badanych uczniów z rodzicami,
- dążenia rozwojowe oraz świadomość własnych zasobów pomocnych w realizacji planów życiowych,
- poczucie zadowolenia z aktualnego położenia życiowego.

Kontakty z rodzicami

Charakterystykę częstości i jakości kontaktów badanej młodzieży z rodzicami przedstawia tabela 2. Częstość wszystkich form kontaktów z rodzicami oprócz ogólnego czasu spędzanego z rodzicami poza domem oraz pomagania rodzicom w ważnych sprawach domowych różni się istotnie w zależności od typu szkoły. Najczęściej badani uczniowie spędzają czas poza domem wspólnie z rodzicami kilka razy w miesiącu. Niemal co piąty uczeń podaje, że wychodzi wspólnie z rodzicami kilka razy w tygodniu. Najczęściej wspólnie z rodzicami spędzają czas poza domem uczniowie szkół podstawowych. Uczniowie szkół o profilu zawodowym spędzają czas z rodzicami zwykle kilka razy w roku. Grupa młodzieży, która deklaruje, że nigdy nie spędza czasu wolnego poza domem wspólnie z rodzicami obejmuje blisko 4% badanych. Najczęściej są to uczniowie szkół o profilu zawodowym.

Tabela 2. Wspólne spędzanie czasu przez rodzinę

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Spędzanie czasu z rodzicami	nigdy	2,0	5,5	3,3	3,9
	kilka razy w roku	20,6	42,9	35,6	35,2
	kilka razy w miesiącu	42,9	37,7	44,7	41,7
	kilka razy w tygodniu	34,4	13,9	16,3	19,2
Rozmowy z rodzicami o szkole	nigdy	1,2	2,7	1,4	1,8
	kilka razy w roku	3,6	8,2	4,7	5,8
	kilka razy w miesiącu	15,4	24,9	19,1	20,5
	kilka razy w tygodniu	79,8	64,2	74,8	71,9

Rozmowy z rodzicami o innych sprawach	nigdy	8,5	8,7	5,7	7,4
	kilka razy w roku	15,0	18,0	14,2	15,8
	kilka razy w miesiącu	29,6	34,7	30,1	31,7
	kilka razy w tygodniu	47,0	38,6	50,0	45,2
Wspólne z rodzicami uprawianie hobby	nigdy	26,7	42,2	33,3	35,2
	kilka razy w roku	32,4	36,1	33,1	34,0
	kilka razy w miesiącu	25,1	16,0	25,8	22,0
	kilka razy w tygodniu	15,8	5,7	7,9	8,7
Uczestnictwo w podejmowaniu przez rodziców decyzji	nigdy	9,7	13,9	8,9	10,9
	kilka razy w roku	22,7	32,2	31,9	30,1
	kilka razy w miesiącu	40,1	36,5	37,8	37,8
	kilka razy w tygodniu	27,5	17,4	21,5	21,2
Pomaganie rodzicom w ważnych sprawach domowych	nigdy	2,4	2,7	2,2	2,4
	kilka razy w roku	10,1	12,8	9,8	11,0
	kilka razy w miesiącu	35,6	33,8	36,0	35,1
	kilka razy w tygodniu	51,8	50,7	52,0	51,5

Niemal 72% uczniów rozmawia ze swoimi rodzicami na temat spraw szkolnych kilka razy w tygodniu. Takie rozmowy odbywają się istotnie rzadziej w domach uczniów szkół o profilu zawodowym. Kilka razy w roku, najprawdopodobniej przy okazji wywiadówek, rozmawia ze swoimi rodzicami 4,7% licealistów i niemal dwukrotnie więcej uczniów szkół o profilu zawodowym (8,2%). Jest też mały odsetek uczniów, którzy zgłaszają, że nigdy nie podejmują w rozmowach z rodzicami tematu szkoły. Sytuacja ta dotyczy zwłaszcza uczniów zasadniczych i średnich szkół zawodowych.

Z większością badanych uczniów rodzice rozmawiają o innych niż szkolne sprawach kilka razy w tygodniu lub kilka razy w miesiącu. W 7,4% rodzin nie dochodzi do rozmów na temat innych spraw uczniów, niż dotyczące szkoły. Najrzadziej o sprawach pozaszkolnych rozmawiają w swoich domach uczniowie szkół zawodowych.

Okolo 35% uczniów nie uprawia wspólnie z rodzicami sportu ani żadnego innego hobby. Szczególnie wyraźnie deklarują taką sytuację uczniowie szkół zawodowych (42,2%). Jedna trzecia badanej młodzieży realizuje swoje zainteresowania wspólnie z rodzicami kilka razy w roku. Najczęściej wspólne z rodzicami spędzanie czasu na realizowaniu zainteresowań jest udziałem uczniów młodszych, ze szkół podstawowych, gdzie uprawianie hobby lub sportu wspólnie z rodzicami kilka razy w tygodniu deklaruje dwu-trzykrotnie więcej uczniów, niż w szkołach ponadpodstawowych ogólnokształcących i zawodowych.

Uczniowie wszystkich typów szkół deklarują, że uczestniczą udział w podejmowaniu istotnych decyzji rodzinnych zwykle kilka razy w miesiącu. Najczęściej takie możliwości zgłaszają uczniowie szkół podstawowych. Pomaganie rodzicom w ważnych sprawach domowych kilka razy w tygodniu jest udziałem ponad połowy uczniów. Najczęściej takie zaangażowanie w sprawy rodziny zgłaszają uczniowie szkół podstawowych i licealiści.

Relacje z rodzicami obejmują także sprawowanie przez rodziców nadzoru nad dziećmi. Tabela 3 przedstawia informacje na temat form kontroli rodzicielskiej dotyczącej relacji rówieśniczych, sposób spędzania czasu poza domem i wydatków niepełnoletnich dzieci.

Tabela 3. Kontrola rodzicielska

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Pytania rodziców o rówieśników	nigdy	6,9	3,9	2,8	4,0
	rzadko	13,4	12,6	8,7	11,1
	czasami	20,6	21,5	14,4	18,3
	przeważnie	26,7	33,3	34,1	32,3
	zawsze	32,4	28,8	40,2	34,4

Pytania rodziców o wydatki	nigdy	13,0	14,6	15,4	14,6
	rzadko	25,9	31,5	30,9	30,1
	czasami	24,7	25,1	27,2	25,9
	przeważnie	25,9	20,5	19,1	21,0
	zawsze	10,5	8,2	7,5	8,4
Pytania rodziców o plany	nigdy	14,2	7,8	5,5	8,1
	rzadko	18,6	22,8	16,5	19,3
	czasami	25,1	32,9	28,5	29,4
	przeważnie	30,4	27,2	31,7	29,8
	zawsze	11,7	9,4	17,7	13,4
Pytania rodziców o cel wyjścia z domu	nigdy	5,3	3,0	1,8	2,9
	rzadko	6,5	9,6	6,3	7,5
	czasami	15,4	15,5	12,0	14,0
	przeważnie	30,0	33,1	31,9	31,9
	zawsze	42,9	38,8	48,0	43,6
Pytania rodziców o miejsce pobytu	nigdy	12,6	13,2	9,1	11,3
	rzadko	18,2	23,1	16,7	19,4
	czasami	18,6	22,1	22,0	21,4
	przeważnie	26,3	25,3	25,8	25,7
	zawsze	24,3	16,2	26,4	22,2

Do najczęściej dostrzeganych przez uczniów form sprawowania kontroli rodzicielskiej należą pytania ze strony rodziców o cel wyjścia dziecka z domu. 43,6% rodziców zawsze zadaje takie pytanie. Rodzice interesują się też rówieśnikami, z którymi dzieci planują się spotkać wychodząc z domu (34,4%). Względnie rzadsze formy sprawowania kontroli przez rodziców, to pytania o plany spędzania czasu z przyjaciółmi, miejsce pobytu i przeznaczenie pieniędzy wydawanych przez dzieci. Ponad 30% uczniów stwierdziło, że ich rodzice rzadko pytają ich o cele, na jakie przeznaczają otrzymywane od rodziców pieniądze, a blisko 15% nigdy nie spotyka się z takimi pytaniami. We wszystkich typach badanych szkół zainteresowanie wydatkami dzieci występuje z podobnie niską częstością, natomiast pozostałe przejawy kontroli ze strony rodziców najczęściej deklarowali licealiści.

Tendencje i zasoby rozwojowe

Dążenia rozwojowe i częstość praktyk religijnych uczestników badań opisuje tabela 4. W swych planach życiowych uczniowie koncentrują się głównie na osiągnięciu sukcesu zawodowego. Najsilniejszą orientację na przyszłe sukcesy przejawia młodzież liceów ogólnokształcących i szkół podstawowych. Istotnie mniejsze dążenie do sukcesów występuje wśród uczniów szkół o profilu zawodowym.

Tabela 4. Dążenia rozwojowe i zasoby osobiste

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Chęć osiągnięcia sukcesu zawodowego	chce	91,5	82,9	93,1	89,0
	nie ma zdania	7,7	13,2	5,1	8,6
	nie zależy mi	0,8	3,9	1,8	2,3
Chęć zawarcia w przyszłości związku małżeńskiego	chcę tego	78,1	72,8	73,4	74,2
	nie mam zdania	19,0	22,4	22,2	21,6
	nie chcę tego	2,8	4,8	4,3	4,2
Chęć posiadania dzieci	zdecydowanie nie chce	4,5	6,6	6,9	6,3
	chce	62,3	63,0	65,2	63,8
	chcę raczej adoptować niż mieć własne dzieci	0,8	2,3	4,7	3,0
	nie ma zdania	32,4	28,1	23,2	26,9

Częstość praktyk religijnych	nie praktykuje	17,8	24,4	20,5	21,4
	kilka razy w roku	29,6	29,0	26,2	27,9
	raz w miesiącu	19,8	20,1	17,5	18,9
	raz w tygodniu	32,0	25,8	34,4	30,8
	codziennie	0,8	0,7	1,4	1,0

Dążenie do sukcesu zawodowego jest we wszystkich grupach wiekowych wyraźnie bardziej popularne, niż nadająca celowość i sens osiągnięciom zawodowym chęć założenia rodziny oraz posiadania dzieci. Chęć zawarcia w przyszłości małżeństwa deklaruje niemal 3/4 badanej młodzieży.

Niemal 64% osób badanych chce posiadać w przyszłości dzieci. Uczniowie szkół podstawowych mają istotnie mniejszą pewność w zakresie posiadania dzieci, niż starsi badani. Najwyraźniejszą postawę wobec posiadania w przyszłości dzieci deklarują przede wszystkim licealiści. W tej grupie jest najmniej osób mających niesprecyzowane zdanie.

Częstość praktyk religijnych, stanowiących jeden z czynników chroniących, jest zbliżona w różnych typach szkół objętych badaniami. Blisko 31% badanych uczniów uczestniczy w nabożeństwie raz w tygodniu. Wyraźnie mniejsze zainteresowanie praktykami religijnymi przejawiają uczniowie szkół zawodowych. W tej grupie młodzieży najczęściej występuje też deklaracja nie uczestniczenia w praktykach religijnych, zgłaszana przez niemal co czwarta osobę.

Aktywność własna uczniów w czasie wolnym od zajęć lekcyjnych jest przedstawiona w tabeli 5.

Tabela 5. Aktywność własna - czas zajęć w tygodniu

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Odrabianie lekcji	brak	1,2	2,5	1,0	1,6
	mniej niż 1 godzina	21,1	20,3	7,7	15,1
	1-3 godziny	56,3	50,9	34,6	45,1
	4-7 godzin	14,2	18,0	30,7	22,6
	więcej niż 8 godzin	7,3	8,2	26,0	15,6
Nauka języków obcych	brak	37,2	46,8	31,5	38,3
	mniej niż 1 godzina	23,5	25,3	21,7	23,4
	1-3 godziny	30,0	21,2	35,8	29,3
	4-7 godzin	6,9	3,0	10,4	7,0
	więcej niż 8 godzin	2,4	3,7	0,6	2,1
Zorganizowane zajęcia tematyczne	brak	39,3	60,7	48,0	50,9
	mniej niż 1 godzina	6,9	10,0	8,7	8,8
	1-3 godziny	30,0	18,3	21,1	21,9
	4-7 godzin	13,4	7,8	13,4	11,3
	więcej niż 8 godzin	10,5	3,2	8,9	7,1
Własne zajęcia tematyczne	brak	16,2	18,3	13,4	15,8
	mniej niż 1 godzina	18,6	21,2	19,7	20,0
	1-3 godziny	30,8	34,2	37,2	34,8
	4-7 godzin	23,9	16,7	19,5	19,4
	więcej niż 8 godzin	10,5	9,6	10,2	10,1
Oglądanie filmów w TV, z Internetu, wideo	brak	2,4	1,1	1,8	1,7
	mniej niż 1 godzina	10,1	9,4	11,2	10,3
	1-3 godziny	37,7	32,0	32,3	33,3
	4-7 godzin	26,3	28,1	26,0	26,8
	więcej niż 8 godzin	23,5	29,5	28,7	27,9
Spotkania z przyjaciółmi, koleżankami, kolegami	brak	2,8	2,5	3,3	2,9
	mniej niż 1 godzina	6,5	7,5	8,1	7,5
	1-3 godziny	25,5	28,5	33,5	30,0
	4-7 godzin	36,0	32,0	35,0	34,1
	więcej niż 8 godzin	29,1	29,5	20,1	25,4

Chodzenie po sklepach, centrach handlowych	brak	11,7	12,1	15,2	13,3
	mniej niż 1 godzina	21,1	30,6	36,0	30,9
	1-3 godziny	48,2	42,9	37,2	41,6
	4-7 godzin	14,6	10,0	10,0	11,0
	więcej niż 8 godzin	4,5	4,3	1,6	3,2

Uczniowie przeznaczają swój czas wolny przede wszystkim na spotkania z przyjaciółmi, koleżankami, kolegami oraz oglądanie filmów w TV, z Internetu i wideo. Ponad połowa uczniów deklaruje, że spędza w taki sposób co najmniej 4 godziny tygodniowo i więcej, w tym co czwarty uczeń powyżej 8 godzin. Na odrabianie lekcji młodzież poświęca zwykle ok. 1 do 3 godzin tygodniowo. Istotnie więcej czasu na odrabianie lekcji przeznaczają licealiści, są oni też najbardziej zaangażowani w naukę języków obcych, która jest względnie najmniej popularną formą aktywności pozalekcyjnej.

Klimat szkolny

Poczucie wsparcia uzyskiwanego w szkole od rówieśników przedstawia tabela 6. Otwartość uczniów na kontakt ze strony innych przedstawiają wyniki zawarte w tabeli 7. Spostrzeganie wsparcia rówieśniczego istotnie zależy od typu szkoły. Uczniowie mają poczucie możliwości uzyskania wsparcia od rówieśników w klasie lub szkole przede wszystkim w zakresie dostępu do dóbr materialnych i kontaktu interpersonalnego. Ponad 60% uczniów jest przekonanych, że w razie potrzeby uzyskałoby od każdego z rówieśników potrzebne im rzeczy, a ponad 30% mogłoby nawiązać kontakt z większością lub prawie wszystkimi rówieśnikami.

Tabela 6. Postrzeganie wsparcia i relacji w klasie / szkole

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Pożyczanie potrzebnych rzeczy	Nie ma takiej osoby	2,4	4,6	2,6	3,3
	Jedna osoba	8,9	8,2	4,3	6,7
	Mniejszość	32,4	34,2	23,2	29,2
	Większość lub prawie wszyscy	56,3	53,0	69,9	60,9
Nawiązywanie kontaktu podczas przerwy/po szkole	Nie ma takiej osoby	11,3	8,0	6,7	8,1
	Jedna osoba	8,5	10,3	10,6	10,1
	Mniejszość	39,3	50,0	59,1	51,6
	Większość lub prawie wszyscy	40,9	31,7	23,6	30,2
Zapraszanie na urodziny/imprezy	Nie ma takiej osoby	8,9	20,3	12,4	14,6
	Jedna osoba	4,5	8,4	11,0	8,7
	Mniejszość	34,8	50,7	53,9	48,8
	Większość lub prawie wszyscy	51,8	20,5	22,6	27,9
Pomoc/pocieszenie w kłopotach	Nie ma takiej osoby	14,6	17,6	12,0	14,6
	Jedna osoba	14,6	17,1	17,5	16,8
	Mniejszość	40,5	42,5	48,0	44,4
	Większość lub prawie wszyscy	30,4	22,8	22,4	24,2
Cieszenie się z sukcesów innych osób	Nie ma takiej osoby	16,2	12,8	8,5	11,7
	Jedna osoba	13,0	13,5	15,4	14,2
	Mniejszość	42,1	50,2	50,0	48,4
	Większość lub prawie wszyscy	28,7	23,5	26,2	25,7

Poczucie dużej dostępności wsparcia o charakterze relacyjnym i emocjonalnym, np. w postaci zaproszenia na urodziny, cieszenia się z sukcesów i udzielania pomocy w kłopotach ma ok. 1/4 badanych uczniów. Najsilniejsze przekonanie o dostępności wsparcia mają uczniowie szkół podstawowych, w dalszej kolejności licealiści, a najmniejsze uczniowie szkół o profilu zawodowym.

Większość uczniów podejmuje aktywnie kontakt z rówieśnikami. Pasywność, wyrażającą się czekaniem na zaproszenie do kontaktu deklaruje ok. 1/3 badanych uczniów. Zachowania alienacyjne, związane z niezwracaniem uwagi na zaproszenia do kontaktu oraz unikanie kolegów i koleżanek zgłaszają pojedyncze osoby.

Tabela 7. Własne zachowania w relacjach z rówieśnikami w szkole

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Zachowania w relacjach z rówieśnikami	Podejmowanie inicjatywy w nawiązywaniu kontaktu	69,6	59,8	61,0	62,4
	Czekanie na zaproszenie do kontaktu	26,3	33,3	33,3	31,9
	Nie zwracanie uwagi na zaproszenia do kontaktu	3,2	4,8	2,8	3,6
	Unikanie kolegów/koleżanek	0,8	2,1	3,0	2,2

Tabela 8 przedstawia spostrzeżenie zachowań wychowawców klas szkolnych przez uczestniczących w badaniu uczniów. Uczniowie czują się w dużym stopniu wysłuchiwani w ważnych sprawach i wspierani informacją i radą.

Tabela 8. Aktywność wychowawcy

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Zachęcanie i dodawanie otuchy uczniom	W ogóle	12,6	15,5	9,1	12,2
	W bardzo małym stopniu	9,7	14,8	8,1	10,9
	Trochę	32,0	33,3	34,4	33,5
	W dużym stopniu	28,7	24,9	30,3	28,0
	W bardzo dużym stopniu	17,0	11,4	18,1	15,4
Troska o dobro ucznia	W ogóle	10,1	13,9	5,5	9,6
	W bardzo małym stopniu	12,1	15,1	8,7	11,7
	Trochę	36,0	35,4	33,9	34,9
	W dużym stopniu	25,1	25,1	33,1	28,5
	W bardzo dużym stopniu	16,6	10,5	18,9	15,3
Służenie informacją i radą	W ogóle	10,9	8,2	4,7	7,3
	W bardzo małym stopniu	5,7	16,4	4,9	9,3
	Trochę	25,9	25,8	26,2	26,0
	W dużym stopniu	32,0	30,6	37,8	33,9
	W bardzo dużym stopniu	25,5	18,9	26,4	23,5
Wysłuchiwanie w sprawach ważnych	W ogóle	13,0	13,7	8,9	11,5
	W bardzo małym stopniu	13,0	13,2	7,9	10,9
	Trochę	24,3	26,0	24,4	25,0
	W dużym stopniu	26,3	29,9	35,4	31,5
	W bardzo dużym stopniu	23,5	17,1	23,4	21,1
Dodawanie uczniom pewności siebie	W ogóle	14,2	18,5	10,8	14,3
	W bardzo małym stopniu	15,0	15,3	11,6	13,7
	Trochę	30,0	29,2	30,9	30,1
	W dużym stopniu	26,7	23,7	29,9	27,0
	W bardzo dużym stopniu	14,2	13,2	16,7	14,9

Dostrzeżenie w zachowaniach wychowawców dodawania uczniom otuchy i pewności siebie oraz troski o dobro ucznia występuje z przeciętną częstością. Obiór klimatu szkolnego jest najbardziej pozytywny w liceach i szkołach podstawowych.

Jakość relacji z nauczycielami przedmiotowymi obrazują dane w tabeli 9. Uczniowie dostrzegają wsparcie nauczycieli w sferze edukacyjnej. Większość uczniów uważa, że nauczyciele wierzą w możliwość nauczenia się prowadzonego przez siebie przedmiotu i dbają o jego zrozumienie przez uczniów. Uczniowie dostrzegają też akceptację nauczycieli dla możliwości uczenia się na błędach.

Tabela 9. Aktywność nauczycieli

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Poświęcanie uwagi dobrym uczniom	zupełnie tak nie jest	5,7	5,5	4,3	5,0
	raczej nie	19,0	30,8	27,0	26,7
	trochę tak jest, a trochę nie	36,0	39,5	39,8	38,9
	raczej tak	27,1	19,2	23,0	22,5
	jest tak w pełni	12,1	5,0	5,9	6,9
Lepsze traktowanie uczniów o wyższych ocenach	zupełnie tak nie jest	9,3	6,6	6,1	7,0
	raczej nie	24,3	35,2	33,9	32,4
	trochę tak jest, a trochę nie	26,7	30,6	32,1	30,4
	raczej tak	24,3	20,3	21,3	21,5
	jest tak w pełni	15,4	7,3	6,7	8,7
Zwracanie uwagi przede wszystkim na oceny	zupełnie tak nie jest	4,5	3,7	4,1	4,0
	raczej nie	17,8	22,1	25,8	22,8
	trochę tak jest, a trochę nie	38,1	42,2	39,0	40,0
	raczej tak	30,4	25,8	24,6	26,2
	jest tak w pełni	9,3	6,2	6,5	7,0
Dbłość o zrozumienie przez uczniów	zupełnie tak nie jest	3,2	3,4	3,1	3,3
	raczej nie	8,9	10,3	7,7	8,9
	trochę tak jest, a trochę nie	21,1	31,7	29,1	28,4
	raczej tak	37,7	42,0	49,2	44,2
	jest tak w pełni	29,1	12,6	10,8	15,3
Przekonanie, że każdy może nauczyć się przedmiotu	zupełnie tak nie jest	3,6	2,7	2,8	2,9
	raczej nie	4,5	8,4	7,1	7,0
	trochę tak jest, a trochę nie	21,5	27,6	29,1	27,0
	raczej tak	46,6	42,5	46,7	45,1
	jest tak w pełni	23,9	18,7	14,4	17,9
Wiara w możliwość uczenia się na błędach	zupełnie tak nie jest	4,5	4,1	2,8	3,6
	raczej nie	13,4	9,4	10,0	10,5
	trochę tak jest, a trochę nie	25,1	31,5	31,7	30,3
	raczej tak	38,5	41,3	44,7	42,2
	jest tak w pełni	18,6	13,7	10,8	13,5

Część uczniów akcentuje też spostrzeganą u nauczycieli tendencją do zwracania uwagi tylko na oceny i dobrych uczniów oraz lepszego traktowania tych osób, które mają wyższe oceny. Takie odczucia przekazują istotnie częściej uczniowie szkół podstawowych.

Ogólne odczucia uczniów związane ze szkołą i obowiązkami szkolnymi są przedstawione w tabeli 10. Większość uczniów raczej lubi lub w pełni lubi swoją klasę, szkołę i nauczycieli. Pozytywny stosunek wobec szkoły i nauczycieli wyrażają najsilniej uczniowie szkół podstawowych i licealiści. Pozytywne odczucia związane ze swoją klasą mają podobne nasilenie w każdym z typów szkół objętych badaniem.

Tabela 10. Postawa wobec szkoły i obowiązków szkolnych

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Lubię moją klasę	zupełnie nie	2,0	5,3	3,3	3,8
	raczej nie	9,3	6,4	6,5	7,0
	trochę tak, trochę nie	25,1	27,9	25,0	26,1
	raczej tak	42,1	41,6	42,9	42,2
	w pełni tak	21,5	18,9	22,2	20,9
Lubię moich nauczycieli	zupełnie nie	4,5	3,7	2,8	3,4
	raczej nie	14,2	11,6	7,5	10,4
	trochę tak, trochę nie	30,0	34,9	29,5	31,6
	raczej tak	32,8	37,7	44,3	39,5
	w pełni tak	18,6	12,1	15,9	15,1
Lubię moją szkołę	zupełnie nie	12,1	5,7	5,9	7,1
	raczej nie	11,7	9,8	5,7	8,5
	trochę tak, trochę nie	30,4	31,5	19,1	26,0
	raczej tak	30,8	38,1	45,3	39,6
	w pełni tak	15,0	14,8	24,0	18,8
Obowiązki szkolne są dla mnie bardzo ważne	zupełnie nie	8,5	6,6	3,5	5,7
	raczej nie	8,9	13,5	9,1	10,6
	trochę tak, trochę nie	28,7	37,2	23,8	29,8
	raczej tak	35,2	33,6	39,4	36,4
	w pełni tak	18,6	9,1	24,2	17,5
Nauka w szkole jest mi potrzebna, żeby lepiej zrozumieć świat	zupełnie nie	6,5	9,6	5,5	7,2
	raczej nie	10,5	16,2	10,8	12,7
	trochę tak, trochę nie	19,4	27,6	28,5	26,3
	raczej tak	36,8	34,2	33,7	34,5
	w pełni tak	26,7	12,3	21,5	19,2
Nauka w szkole pomoże mi osiągnąć moje cele życiowe	zupełnie nie	6,1	5,0	4,5	5,0
	raczej nie	7,3	11,9	8,7	9,6
	trochę tak, trochę nie	19,0	24,9	21,3	22,1
	raczej tak	31,6	34,7	37,6	35,3
	w pełni tak	36,0	23,5	28,0	28,0
Jeśli chcę osiągnąć sukces zawodowy to muszę się dobrze uczyć	zupełnie nie	6,1	7,3	6,7	6,8
	raczej nie	8,1	11,9	8,1	9,5
	trochę tak, trochę nie	15,0	22,4	22,8	21,0
	raczej tak	28,3	30,1	33,3	31,1
	w pełni tak	42,5	28,3	29,1	31,6

Uczniowie przejawiają w większości pozytywne bądź bardzo pozytywne ustosunkowanie do obowiązków szkolnych. Większość uczniów uważa, że nauka w szkole pomaga im osiągnąć cele życiowe i jest potrzebna, żeby lepiej zrozumieć świat. Zdecydowana większość uczniów jest też przekonana, że nauka w szkole jest potrzebna do osiągnięcia sukcesu zawodowego.

Aspiracje edukacyjne

Tabela 11 opisuje aspiracje i kierunki edukacyjne interesujące badaną młodzież. Uczniowie, przedstawiając swoje cele edukacyjne, myślą najczęściej o ukończeniu studiów na poziomie co najmniej magisterskim. Licealiści deklarują chęć ukończenia studiów wyższych dwukrotnie częściej, niż uczniowie szkół o profilu zawodowym. Tylko pojedyncze osoby zadeklarowały, że chcą zakończyć naukę na poziomie szkoły branżowej pierwszego stopnia, czy dotychczasowej zasadniczej szkoły zawodowej. Ponad 27% uczniów szkół podstawowych ma niesprecyzowane aspiracje edukacyjne.

Tabela 11. Aspiracje i cele edukacyjne

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Aspiracje - poziom wykształcenia	nie sprecyzowany	27,1	14,2	7,5	14,0
	zawodowe	2,8	2,3	-	1,4
	średnie	20,2	40,4	4,1	20,8
	wyższe	49,8	43,2	88,4	63,8
Kierunek edukacyjno- zawodowy	nie sprecyzowany	31,2	29,9	20,5	26,2
	inny	23,5	21,7	13,6	18,6
	techniczno-inżynierski	8,9	19,6	12,0	14,2
	ekonomia i administracja	2,4	16,4	13,0	12,1
	medyczny, weterynaryjny	13,8	2,7	17,9	11,5
	chemia, fizyka, matematyka	8,5	8,4	15,4	11,4
	architektura, budownictwo	10,5	5,9	7,7	7,6
	służby mundurowe	7,3	6,6	7,7	7,2
	prawo	9,7	2,3	9,6	7,0
	branża artystyczna	6,1	5,7	6,9	6,3
	społeczny	2,8	4,3	8,5	5,8
	humanistyczny	4,0	1,6	10,2	5,8
	przyrodniczy	1,2	3,0	8,7	5,0
	usługowo-turystyczny	1,2	3,4	6,3	4,2
	opiekuńczo-wychowawczy	2,0	3,0	3,5	3,0
rolniczy	1,2	3,0	0,6	1,6	

Kierunki rozwoju edukacyjno-zawodowego uczniów są zróżnicowane. Uczniowie są zainteresowani przede wszystkim profesjami o charakterze techniczno-inżynierskim oraz ekonomia i administracją, a licealiści także medyczno-weterynaryjnymi, chemią, fizyką i matematyką oraz humanistycznymi. Popularnością cieszą się również architektura i budownictwo, popularne zwłaszcza w podstawówkach oraz służby mundurowe i prawo.

Poczucie zadowolenia

Tabela 12 przedstawia uśrednioną charakterystykę poziomu zadowolenia z funkcjonowania w płaszczyźnie fizycznej, psychicznej, społecznej i materialnej u uczniów objętych badaniem.

Tabela 12. Poczucie zadowolenia*

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	Średnia	Średnia	Średnia	Średnia
bezpieczeństwo	3,28	3,24	3,27	3,26
stan materialny	3,44	3,11	3,19	3,21
pozycja w grupie	3,10	3,05	3,05	3,06
relacje ze znajomymi	3,29	3,24	3,16	3,22
relacje z rodziną	3,55	3,22	3,16	3,26
kontakty z nauczycielami	2,84	2,77	2,93	2,86
uzdolnienia	3,07	2,80	2,99	2,94
wygląd	2,83	2,59	2,66	2,67
charakter	3,10	2,81	2,84	2,88
spędzanie wolnego czasu	3,30	3,00	2,87	3,01
możliwości decydowania	3,27	3,11	3,12	3,15
możliwości rozwoju	3,54	3,03	3,12	3,18
wyobrażenia o przyszłości	3,31	2,94	2,82	2,97
zdrowie	3,24	2,98	2,94	3,02
ogólne poczucie zadowolenia	3,23	2,99	3,01	3,05

* Wynik średni z przedziału 0-4 pkt. (niezadowolony - zadowolony)

Poczucie zadowolenia z aktualnego położenia życiowego stanowi uogólnioną informację o poziomie satysfakcji lub frustracji związanej z możliwościami realizowania przez młodzież swoich potrzeb i celów. Poziom zadowolenia informuje też pośrednio o jakości środowiska rozwoju młodzieży. Odpowiedzi na każde pytanie zawierały pięć możliwości, ocenianych na skali punktowanej od 0 do 4 pkt., stosownie do odczuć młodzieży na temat zadowolenia z danego wymiaru. Możliwe maksimum w skali zadowolenia ogółem wynosiło 60 pkt.

Poczucie zadowolenia młodzieży przekracza poziom przeciętny. Najbardziej satysfakcjonujące dla uczniów obszary to poczucie bezpieczeństwa i relacje z rodziną oraz relacje ze znajomymi. Wysokie jest też zadowolenie ze stanu materialnego rodziny. Bezpieczeństwo i relacje ze znajomymi są uznawane za satysfakcjonujące na podobnym poziomie przez uczniów wszystkich typów szkół. Stan materialny i relacje z rodziną są najbardziej satysfakcjonującymi wymiarami dla uczniów szkół podstawowych. Najwyższy ogólny poziom zadowolenia także występuje w grupie uczniów szkół podstawowych. Relatywnie najniższe jest zadowolenie z własnych uzdolnień, charakteru, wyglądu i relacji z nauczycielami, co szczególnie akcentują uczniowie szkół o profilu zawodowym.

Czynniki ryzyka

Ogólne czynniki związane z ryzykiem powstawania zachowań dysfunkcyjnych objęte analizą w badaniu, to:

- a) jakość funkcjonowania zadaniowego w roli ucznia,
- b) sposoby radzenia sobie ze stresem.

Specyficzne czynniki ryzyka, wiążące się z ekspozycją na rówieśnicze i rodzicielskie wzorce dysfunkcji są omówione w dalszych częściach opracowania, w ramach charakterystyki poszczególnych zachowań ryzykownych młodzieży.

Sytuacja szkolna

Sytuacja szkolna badanej młodzieży jest przedstawiona w tabelach 13 i 14. Najwięcej uczniów w liceach i szkołach podstawowych deklaruje uzyskiwanie ocen z przedziału 4-5, natomiast w grupie uczniów szkół o profilu zawodowym z przedziału 3-4. Rozkład ocen istotnie zależy od typu szkoły. Uczniowie szkół zawodowych deklarują oceny z przedziału 2-3 kilkakrotnie częściej, niż licealiści i uczniowie podstawówek. W grupie uczniowie szkół o profilu zawodowym zdobycie oceny z przedziału 5-6 jest ok. czterokrotnie rzadsze, niż wśród licealistów i uczniów szkół podstawowych.

Najczęściej zgłaszaną przez uczniów oceną z zachowania była ocena wzorowa. Wzorowe zachowanie, to domena uczniów liceów ogólnokształcących. W pozostałych grupach przeważa zachowanie bardzo dobre. Zachowanie poprawne i nieodpowiednie jest zgłaszane niemal wyłącznie przez uczniów szkół o profilu zawodowym i uczniów szkół podstawowych.

Uczniowie powtarzający klasę stanowią niewielki procent badanej grupy. Takie sytuacje zgłaszali niemal wyłącznie uczniowie podstawówek i szkół o profilu zawodowym. Repetenci są grupą podwyższonego ryzyka. Z powtarzaniem klasy wiąże się prawdopodobieństwo zwiększonej dysfunkcyjności (patrz też: Ostaszewski, 2005).

Tabela 13. Sytuacja szkolna

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Średnia ocen szkolnych z ostatniego półrocza	5-6	28,3	5,7	21,5	17,1
	4-5	38,1	24,9	46,3	36,7
	3-4	23,5	40,6	27,4	31,4
	2-3	8,5	26,7	4,7	13,6
	1-2	1,6	2,1	0,2	1,2
Ocena z zachowania z ostatniego półrocza	wzorowe	30,0	30,1	53,9	40,2
	bardzo dobre	40,1	32,6	33,7	34,6
	dobre	18,2	23,5	10,0	16,7
	poprawne	8,5	7,8	1,4	5,2
	nieodpowiednie	2,4	3,9	0,6	2,2
	naganne	0,8	2,1	0,4	1,1
Powtarzanie klasy	bez powtarzania	96,4	96,3	99,8	97,8
	powtarzanie wcześniejszej klasy	2,8	2,3	-	1,4
	powtarzanie obecnej klasy	0,8	1,4	0,2	0,8
Wagary z całą klasą - cały dzień	nigdy	84,6	65,8	69,5	71,2
	raz lub kilka razy w życiu	13,0	27,2	27,4	24,3
	kilka razy w tym roku szkolnym	2,4	5,7	2,4	3,6
	kilka razy w ostatnim miesiącu	-	1,4	0,8	0,8
Wagary z całą klasą - pojedyncze lekcje	nigdy	79,8	55,5	49,6	58,0
	raz lub kilka razy w życiu	15,4	33,3	42,9	33,7
	kilka razy w tym roku szkolnym	4,0	8,9	6,7	7,0
	kilka razy w ostatnim miesiącu	0,8	2,3	0,8	1,3
Wagary z kilkoma osobami - cały dzień	nigdy	71,7	47,3	48,4	52,8
	raz lub kilka razy w życiu	20,6	34,7	39,6	33,9
	kilka razy w tym roku szkolnym	5,3	15,3	10,0	11,0
	kilka razy w ostatnim miesiącu	2,4	2,7	2,0	2,3
Wagary z kilkoma osobami - pojedyncze lekcje	nigdy	59,5	29,2	30,5	36,0
	raz lub kilka razy w życiu	28,3	42,5	47,4	41,7
	kilka razy w tym roku szkolnym	9,3	22,4	18,5	18,0
	kilka razy w ostatnim miesiącu	2,8	5,9	3,5	4,3
Wagary samemu - cały dzień	nigdy	70,0	46,1	51,8	53,5
	raz lub kilka razy w życiu	21,5	32,4	28,0	28,2
	kilka razy w tym roku szkolnym	6,5	16,4	15,9	14,2
	kilka razy w ostatnim miesiącu	2,0	5,0	4,3	4,1
Wagary samemu - pojedyncze lekcje	nigdy	72,1	38,6	43,1	47,4
	raz lub kilka razy w życiu	20,6	36,8	31,5	31,2
	kilka razy w tym roku szkolnym	6,1	17,4	17,9	15,3
	kilka razy w ostatnim miesiącu	1,2	7,3	7,5	6,1

Próbie wagarowania podjęto co najmniej raz lub kilka razy w ciągu życia niemal 2/3 badanych uczniów. Uczniowie podstawówek wagarują istotnie rzadziej, niż uczniowie szkół ponadpodstawowych. Najczęstszą formą opuszczania lekcji jest ucieczka z kilkoma osobami z pojedynczych lekcji, podjęta kilka razy w bieżącym roku szkolnym przez 18% badanych uczniów. Niewiele rzadsze jest samodzielne opuszczanie lekcji, zadeklarowane przez 15,3% uczniów. Należy podkreślić, że wagarowanie jest jednocześnie przejawem dysfunkcji, jak i czynnikiem zwiększającym ryzyko występowania pozostałych zachowań ryzykownych podejmowanych w trakcie przebywania uczniów poza szkołą w czasie godzin lekcyjnych.

Korzystanie z korepetycji i dodatkowych zajęć edukacyjnych z przedmiotów szkolnych jest czynnikiem wsparcia, jednak taka potrzeba świadczy o przeciążeniach szkolnych, a pośrednio o doświadczanym przez uczniów stresie. Korzystanie z korepetycji zgłaszają przede wszystkim uczniowie liceów ogólnokształcących.

Tabela 14. Korepetycje*

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	%	%	%	%
bez korepetycji	70,9	79,5	56,3	67,8
matematyka	12,6	16,2	29,7	21,2
j. obcy	20,2	7,5	22,6	16,6
chemia	-	1,8	5,9	3,2
fizyka	1,6	2,5	4,3	3,1
Inne	2,8	0,5	0,6	1,0
j. polski	2,8	0,5	0,4	0,9
biologia	-	-	2,0	0,8
geografia	-	-	0,6	0,3
przedmiot zawodowy	0,8	-	-	0,2
informatyka	-	0,5	-	0,2

* Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość uczestniczenia w zajęciach z kilku przedmiotów

Większość uczniów korzysta ze wsparcia edukacyjnego w zakresie matematyki i dodatkowych zajęć z języków obcych. Przedmioty korepetycyjne z których korzystają licealiści, to także chemia i fizyka. Pozostałe przedmioty były wymieniane przez pojedyncze osoby.

Sposoby reagowania na stres i presję

Zdolność skutecznego reagowania na stres i negatywną presję jest podstawowym czynnikiem chroniącym przed niekorzystnymi wpływami społecznymi. Charakterystyka sposobów radzenia sobie ze stresem jest przedstawiona w tabeli 8. Opis sposobów reagowania na negatywną presję rówieśniczą przedstawia tabela 9.

Tabela 15. Reakcje na stres*

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	Srednia	Srednia	Srednia	Srednia
samotność	0,94	1,12	1,19	1,11
rozmowa ze znajomymi	1,18	1,15	1,18	1,17
papieros	0,19	0,51	0,32	0,36
kino lub teatr	0,38	0,28	0,29	0,31
rozmowa z rodziną	0,98	0,72	0,86	0,83
alkohol	0,17	0,47	0,37	0,37
objadanie się	0,47	0,57	0,63	0,57
placz	0,94	0,81	0,92	0,88
niszczenie przedmiotów	0,37	0,32	0,31	0,32
sport lub spacer	0,93	0,89	0,97	0,93
leki lub narkotyki	0,11	0,19	0,15	0,16
czytanie książek	0,51	0,39	0,50	0,46
muzyka, telewizja	1,47	1,53	1,56	1,53
stosowanie głodówek	0,24	0,25	0,20	0,23
pomoc psychologa	0,21	0,16	0,13	0,16
odreagowanie na rodzinie	0,62	0,75	0,80	0,74
zapominanie o problemie	1,15	1,03	1,05	1,06
obrażanie się	0,55	0,50	0,51	0,52
modlitwa	0,62	0,41	0,57	0,52
zabawa komputerem	1,15	1,15	1,02	1,10
lenistwo	0,79	0,89	0,84	0,85
fiksacja na problemie	0,83	0,94	0,99	0,94
malowanie, muzykowanie	0,49	0,32	0,37	0,38
inne	1,12	1,00	0,94	1,00

* Średnia z przedziału 0-2 pkt. (nigdy - często)

Najczęstszym sposobem odreagowania stresu stosowanym przez badanych uczniów jest słuchanie muzyki i oglądanie telewizji. Takie pasywne formy preferują zwłaszcza uczniowie liceów. Drugim często wykorzystywanym sposobem radzenia sobie ze stresem są rozmowy z rówieśnikami. Często pojawia się też unikanie kontaktów, zabawa komputerem lub wypieranie problemów ze świadomości i zapominanie o nich. Wśród uczniów szkół podstawowych istotnym sposobem radzenia sobie ze stresem bywają też rozmowy z rodziną. Konstrukttywne odreagowanie stresu poprzez zajęcia ruchowe, takie jak sport i spacer jest sposobem stosowanym częściej przez licealistów i uczniów podstawówek, niż uczniów szkół o profilu zawodowym.

Pozostałe formy reakcji na stres występują rzadziej. Co czwarty uczeń szkół o profilu zawodowym sięga w reakcji na stres po tytoń lub alkohol. Częstość odurzania się w reakcji na stres wśród uczniów pozostałych typów szkół jest istotnie niższa. Do względnie najrzadszych rzadkich reakcji na stres należy sięganie po leki lub środki psychoaktywne, ale też równie rzadko występuje pomoc psychologa.

Tabela 16. Reakcje na negatywną presję rówieśniczą

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Reakcje na presję	odmawiam	47,0	39,3	47,6	44,4
	robię to, co ja chcę	29,1	46,1	39,8	39,9
	unikam kontaktu	8,5	3,4	3,5	4,5
	inne	5,3	3,9	1,8	3,3
	szukam rady u rodziców	4,9	2,1	3,3	3,2
	szukam rady u rówieśników	4,0	2,5	2,6	2,8
	ulegam	1,2	2,7	1,4	1,8

W reakcji na negatywną presję uczniowie wybierają przede wszystkim zdecydowaną, jednoznaczną odmowę. Postępują tak przede wszystkim uczniowie szkół podstawowych i licealiści. Realizowanie pomimo nacisku swoich potrzeb i decyzji uważanych za słuszne wybiera większość licealistów i uczniów szkół zawodowych. Część uczniów szkół podstawowych jest skłonna do podejmowania mało skutecznego unikania kontaktów ze sprawcą nacisków oraz szukania porady u rówieśników. Uczniowie szkół podstawowych są też otwarci na poszukiwanie wsparcia u rodziców.

Zaabsorbowanie Internetem

Tabela 17 przedstawia częstość różnych form korzystania przez uczniów z mediów opartych na sieci internetowej. Uczniowie korzystający z Internetu we współpracy z rodzicami kilka razy w miesiącu lub częściej stanowią około połowy osób badanych. Kontakt z rodzicami przy przeglądaniu zasobów sieci internetowej mają przede wszystkim uczniowie szkół podstawowych. Odsetek uczniów, którzy poszukują w za pomocą sieci internetowej informacji przydatnych do celów edukacyjnych kilka razy w miesiącu lub częściej, to ponad 84%, a w grupie licealistów ponad 90%. Poszukiwanie w źródłach internetowych gotowych prac domowych zamiast ich odrabiania deklaruje kilka razy w miesiącu lub częściej ponad 60% uczniów szkół podstawowych i ponad 70% uczniów szkół ponadpodstawowych, w tym 10% codziennie.

Tabela 17. Aktywność internetowa

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Przeglądanie Internetu z rodzicami	nigdy	14,2	14,8	11,4	13,2
	raz, kilka razy w życiu	13,4	13,0	13,8	13,4
	kilka razy w roku	19,4	26,5	21,7	23,0
	kilka razy w miesiącu	25,5	34,0	35,0	32,7
	kilka razy w tygodniu	23,5	9,8	15,2	14,9
	codziennie	4,0	1,8	3,0	2,8
Poszukiwanie w Internecie informacji do szkoły	nigdy	8,1	4,6	1,0	3,8
	raz, kilka razy w życiu	7,3	3,4	2,2	3,7
	kilka razy w roku	10,5	9,8	6,1	8,4
	kilka razy w miesiącu	24,7	23,1	15,7	20,3
	kilka razy w tygodniu	34,8	40,0	43,3	40,3
	codziennie	14,6	19,2	31,7	23,6
Szukanie w Internecie gotowych prac domowych	nigdy	9,7	5,9	3,3	5,6
	raz, kilka razy w życiu	10,9	7,8	8,7	8,8
	kilka razy w roku	18,2	16,2	17,5	17,2
	kilka razy w miesiącu	23,1	28,8	29,7	28,0
	kilka razy w tygodniu	26,7	28,5	31,7	29,5
	codziennie	11,3	12,8	9,1	10,9
Zbyt długie przebywanie w sieci	nigdy	10,5	8,9	6,1	8,0
	raz, kilka razy w życiu	8,9	5,3	2,0	4,6
	kilka razy w roku	13,0	8,0	8,3	9,1
	kilka razy w miesiącu	22,7	24,4	22,0	23,1
	kilka razy w tygodniu	23,1	29,9	33,5	30,0
	codziennie	21,9	23,5	28,1	25,1
Zaniedbywanie szkoły z powodu Internetu	nigdy	39,3	23,7	25,6	27,7
	raz, kilka razy w życiu	14,6	18,3	17,3	17,1
	kilka razy w roku	15,0	18,3	18,1	17,5
	kilka razy w miesiącu	16,6	22,6	22,8	21,5
	kilka razy w tygodniu	8,5	12,3	12,2	11,5
	codziennie	6,1	4,8	3,9	4,7
Zaniedbywanie snu z powodu Internetu	nigdy	45,7	34,5	33,3	36,3
	raz, kilka razy w życiu	13,0	16,0	14,2	14,6
	kilka razy w roku	13,8	13,0	18,7	15,6
	kilka razy w miesiącu	12,1	18,3	16,7	16,3
	kilka razy w tygodniu	7,7	11,9	10,8	10,6
	codziennie	7,7	6,4	6,3	6,6
Kłopoty z powodu zajmowania się Internetem	nigdy	61,9	61,9	55,7	59,3
	raz, kilka razy w życiu	10,1	11,4	15,0	12,7
	kilka razy w roku	9,3	11,6	12,2	11,4
	kilka razy w miesiącu	8,1	8,9	9,4	9,0
	kilka razy w tygodniu	6,1	3,9	5,3	4,9
	codziennie	4,5	2,3	2,4	2,8
Ujawnianie osobistych danych w Internecie	nigdy	72,5	74,4	77,2	75,2
	raz, kilka razy w życiu	12,1	14,4	13,6	13,6
	kilka razy w roku	4,0	5,9	5,1	5,2
	kilka razy w miesiącu	5,3	3,4	2,8	3,5
	kilka razy w tygodniu	2,8	1,1	0,6	1,3
	codziennie	3,2	0,7	0,8	1,3
Przedstawianie w sieci fałszywej tożsamości	nigdy	57,5	60,0	64,8	61,5
	raz, kilka razy w życiu	17,8	19,2	21,7	19,9
	kilka razy w roku	10,5	9,8	7,1	8,8
	kilka razy w miesiącu	6,5	5,7	3,3	4,9
	kilka razy w tygodniu	4,5	2,1	2,6	2,8
	codziennie	3,2	3,2	0,6	2,1

Używanie Internetu w sposób wymykający się spod kontroli i zbyt długie przebywanie w sieci zdarzyło się 92% uczniów. Codzienne używanie Internetu w czasie przekraczającym planowany deklaruje co czwarty z badanych uczniów, w tym zwłaszcza licealiści.

Zaniedbanie obowiązków szkolnych z powodu zajmowania się Internetem co najmniej kilka razy w miesiącu zgłosiło 37,7% uczniów. Zaniedbywanie snu z powodu Internetu kilka razy w miesiącu i częściej deklaruje 33,5% młodzieży. Innych kłopotów z powodu zaabsorbowania Internetem doświadczyło co najmniej raz w życiu 40,8% badanych. Jedną z możliwych przyczyn tych kłopotów, podanie w sieci swoich osobistych danych, to zachowanie, które zdarzyło się co czwartemu z badanych uczniów. Z kolei aktywność internetową pod fałszywą tożsamością prowadzi w sieci kilka razy w miesiącu lub częściej niemal co 10 uczeń.

Poczucie przyzwolenia na zachowania ryzykowne

Przekonania uczniów na temat tego, czy wolno im podejmować zachowania ryzykowne przedstawia tabela 18. Większość uczniów jest przekonana, że nie wolno im stosować substancji psychoaktywnych i agresji fizycznej. Szczególnie wyraźnie uczniowie wyrażają świadomość braku przyzwolenia na stosowanie dopalaczy i innych narkotyków. Około połowy badanych ma pewność, że nie wolno się upijać. Pozostałe zachowania ryzykowne są dopuszczalne w opinii ok. 1/3 uczniów, zwłaszcza z klas starszych. Najczęściej poczucie przyzwolenia dotyczy picia alkoholu, współżycia seksualnego, wulgaryzmów i palenia tytoniu.

Uczniowie szkół podstawowych zdecydowanie częściej uznają, że nie wolno im podejmować żadnego z zachowań ryzykownych uwzględnionych w badaniu, oprócz agresji fizycznej. Odsetek uczniów szkół podstawowych uznających agresję fizyczną za niedopuszczalną jest podobny, jak w szkołach ponadpodstawowych. Najstabsze przekonania normatywne przejawiają uczniowie szkół o profilu zawodowym, w tym zwłaszcza w odniesieniu do palenia tytoniu i e-papierosów, upijania się i podejmowania współżycia seksualnego.

Tabela 18. Poczucie przyzwolenia na zachowania ryzykowne

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Poczucie przyzwolenia na palenie tytoniu	zdecydowanie nie	62,3	28,1	33,3	37,4
	raczej nie	13,8	17,8	19,3	17,6
	trudno powiedzieć	9,3	15,3	13,0	13,1
	raczej tak	4,0	10,3	13,8	10,5
	zdecydowanie tak	10,5	28,5	20,7	21,5
Poczucie przyzwolenia na picie alkoholu	zdecydowanie nie	69,2	25,3	26,4	34,9
	raczej nie	10,5	18,3	17,3	16,3
	trudno powiedzieć	8,1	15,8	15,4	14,0
	raczej tak	4,0	15,5	17,9	14,2
	zdecydowanie tak	8,1	25,1	23,0	20,7
Poczucie przyzwolenia na upijanie się	zdecydowanie nie	75,3	38,6	43,9	48,4
	raczej nie	9,3	21,9	22,0	19,4
	trudno powiedzieć	5,3	16,7	15,0	13,6
	raczej tak	3,2	8,2	7,5	6,9
	zdecydowanie tak	6,9	14,6	11,6	11,7
Poczucie przyzwolenia na zażywanie leków w celu odurzania się	zdecydowanie nie	80,2	71,0	73,4	73,9
	raczej nie	6,9	12,6	11,4	10,9
	trudno powiedzieć	5,7	7,1	7,7	7,0
	raczej tak	0,8	1,8	1,8	1,6
	zdecydowanie tak	6,5	7,5	5,7	6,5

Poczucie przyzwolenia na zażywanie 'dopalaczy'	zdecydowanie nie	81,0	74,7	78,7	77,7
	raczej nie	6,5	10,7	9,3	9,2
	trudno powiedzieć	5,7	7,1	5,7	6,2
	raczej tak	0,8	1,6	1,0	1,2
	zdecydowanie tak	6,1	5,9	5,3	5,7
Poczucie przyzwolenia na palenie marihuany	zdecydowanie nie	77,3	60,5	60,8	64,1
	raczej nie	7,7	15,1	13,8	13,0
	trudno powiedzieć	5,7	11,0	11,6	10,1
	raczej tak	2,4	3,2	5,5	4,0
	zdecydowanie tak	6,9	10,3	8,3	8,7
Poczucie przyzwolenia na zażywanie innych narkotyków	zdecydowanie nie	80,2	73,1	77,2	76,3
	raczej nie	8,9	12,1	9,3	10,2
	trudno powiedzieć	4,5	6,4	6,7	6,1
	raczej tak	0,4	1,8	1,6	1,4
	zdecydowanie tak	6,1	6,6	5,3	6,0
Poczucie przyzwolenia na współżycie seksualne	zdecydowanie nie	70,4	28,1	32,3	38,6
	raczej nie	10,9	10,7	12,2	11,4
	trudno powiedzieć	6,9	17,8	18,3	15,8
	raczej tak	3,2	13,2	13,2	11,1
	zdecydowanie tak	8,5	30,1	24,0	23,1
Poczucie przyzwolenia na agresję werbalną	zdecydowanie nie	46,6	21,9	20,9	26,6
	raczej nie	20,6	17,1	19,5	18,9
	trudno powiedzieć	18,6	22,1	22,0	21,4
	raczej tak	5,3	18,0	20,1	16,3
	zdecydowanie tak	8,9	20,8	17,5	16,9
Poczucie przyzwolenia na agresję fizyczną	zdecydowanie nie	63,6	54,3	65,6	61,0
	raczej nie	15,8	21,2	16,1	17,9
	trudno powiedzieć	9,3	14,4	10,6	11,7
	raczej tak	2,4	3,9	2,0	2,8
	zdecydowanie tak	8,9	6,2	5,7	6,5

Samokontrola i impulsywność

Jednym z czynników wpływających na podejmowanie zachowań ryzykownych jest relacja między zdolnością do kontrolowania swoich impulsów emocjonalnych a tendencjami do działania bez namysłu, w sposób porywczy. Wyniki badania skalą samokontroli - impulsywności Barratta (BIS) są przedstawione w tabeli 19.

Tabela 19. Samokontrola - impulsywność (skala BIS)*

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	Średnia	Średnia	Średnia	Średnia
Samokontrola	2,68	2,60	2,72	2,67
Impulsywność	2,12	2,17	2,14	2,15

* Średnia z przedziału 1-4 pkt. (niskie - wysokie wyniki)

W każdej z badanych grup uczniów samokontrola przeważa nad impulsywnością. Najkorzystniejsza relacja między impulsywnością a samokontrolą występuje w grupie licealistów. Dyspozycje do samokontroli w sytuacjach stresu, presji i pokus oraz ograniczania skłonności do działań impulsywnych są jednak w każdej z grup ograniczone.

Zagrożenia dla rozwoju dzieci i młodzieży

Opis głównych zagrożeń dla rozwoju badanych uczniów obejmuje charakterystykę ilościową i jakościową zachowań młodzieży wiążących się z ryzykiem utrwalenia dysfunkcji. Do zachowań objętych analizą należy:

- a) palenie tytoniu,
- b) picie alkoholu,
- c) zażywanie narkotyków,
- d) doświadczanie oraz stosowanie przemocy.

Poddane ocenie wymiary pozwalają określić rodzaj i intensywność dysfunkcji powstających pod wpływem opisanych wcześniej zmiennych wyjściowych. Częstość zachowań ryzykownych młodzieży jest opisywana w kontekście charakterystyki rodzinnych i rówieśniczych wzorców dysfunkcji.

Tytoń

Opis postaw i zachowań uczniów wobec palenia tytoniu znajduje się w tabeli 20. Charakterystykę wzorców oraz częstość palenia tytoniu przez uczniów badanej grupy przedstawi tabela 21. Średni wiek inicjacji tytoniowej jest zawarty w tabeli 22.

Tabela 20. Postawy i zachowania dotyczące palenia tytoniu

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Postawa wobec palenia tytoniu	negatywna	24,7	4,6	7,5	10,0
	dezaprobująca	27,1	11,9	18,1	17,7
	obojętna	23,5	34,2	32,5	31,3
	przyzwalająca	6,5	11,9	11,0	10,4
	pozytywna	18,2	37,4	30,9	30,7
Reakcja na propozycję zapalenia tytoniu	na pewno odmówię	66,0	35,6	49,0	47,6
	raczej odmówię	13,8	16,2	16,5	15,8
	nie wiem, co zrobię	5,3	10,7	8,3	8,5
	raczej przyjmę	8,1	22,6	15,4	16,5
	na pewno przyjmę	6,9	14,8	10,8	11,5
Sposób odmowy zapalenia tytoniu	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	25,9	28,1	33,1	29,8
	nie odmówię	15,0	28,1	21,3	22,5
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	10,5	11,9	12,8	12,0
	NIE bez dalszych rozmów	19,0	9,6	10,4	11,9
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	10,1	8,9	10,0	9,6
	inne	8,1	6,6	4,7	6,1
	powiem coś na odczepnego	4,5	5,0	4,9	4,9
	nakrzyczę na proponującego	4,5	0,5	1,6	1,8
	powiem, że boję się uzależnienia	2,4	1,4	1,2	1,5
Przyczyny zgody na zapalenie tytoniu	nie zgodzę się	67,2	41,8	56,3	53,2
	ochota	8,9	29,0	21,9	21,8
	poprawa humoru, lepszy nastrój	4,5	11,6	8,1	8,6
	ciekawość	11,7	6,4	6,9	7,7
	inne	3,2	7,5	3,5	4,9
	problemy	2,4	1,4	2,2	1,9
	obawa przed odrzuceniem	1,6	1,6	0,8	1,3
chęć zaimponowania komuś	0,4	0,7	0,4	0,5	

Wśród objętych badaniami uczniów przeważają obojętne oraz aprobujące i pozytywne postawy wobec stosowania nikotyny w postaci palenia tytoniu lub e-papierosów. Postawę dezaprobaty lub postawę negatywną wobec palenia tytoniu przejawia zdecydowanie mniej uczniów. Postawy negatywne wyraża jedynie co 10 uczeń objęty ankietyzacją, podczas, gdy postawy zdecydowanie pozytywne wobec palenia papierosów lub e-papierosów przekazuje ponad 30% uczniów. Przyzwolenie wobec palenia tytoniu występuje najczęściej wśród uczniów szkół zawodowych. Pozytywna postawa wobec palenia tytoniu występuje wśród uczniów szkół zawodowych ponad dwukrotnie częściej, niż w grupie uczniów szkół podstawowych. Zdecydowanie negatywne postawy wobec palenia tytoniu przez młodzież deklaruje co czwarty uczeń szkoły podstawowej.

Pomimo znacznej akceptacji dla palenia tytoniu i e-papierosów, niemal dwie trzecie uczniów odmówi propozycji zapalenia. Reakcja zdecydowanej odmowy pojawi się przede wszystkim wśród uczniów podstawówek oraz wśród połowy licealistów. Zdecydowaną zgodę na propozycję lub znaczną aprobatę dla propozycji deklaruje co trzeci uczeń szkoły o profilu zawodowym.

Preferowany przez badanych uczniów sposób odmowy zapalenia tytoniu, to przede wszystkim nie zawsze efektywne wyjaśnianie, że nie palą. Zdecydowane „nie” bez żadnych tłumaczeń wybrałby co piąty uczeń szkoły podstawowej i co dziesiąty uczeń szkół ponadpodstawowych.

Najczęstsza przyczyna, dla której badana młodzież przyjęłaby propozycję zapalenia papierosa, to ochota i chęć poprawy humoru. Ochotę na palenie tytoniu, wynikającą zwykle z dotychczasowego przyzwyczajenia do palenia, deklaruje niemal 22% uczniów. Większy odsetek uczniów deklarujących ochotę na zapalenie tytoniu lub e-papierosa występuje w szkołach o profilu zawodowym. Uczniowie ze szkół zawodowych zgłaszają też jako motyw palenia chęć poprawy humoru. W szkołach podstawowych nad ochotą zapalenia tytoniu przeważa ciekawość, wskazująca na brak dotychczasowych doświadczeń z paleniem. Przeżywanie problemów i obawa przed odrzuceniem są zgłaszane jako powód palenia tytoniu tylko przez pojedyncze osoby.

Tabela 21. Stosowanie tytoniu

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Wzorzec dysfunkcji rodzica - tytoń	nigdy	36,0	29,9	35,6	33,6
	raz w życiu	4,0	3,2	4,1	3,8
	kilka razy w życiu	8,9	10,7	11,2	10,6
	kilka razy w roku	6,5	10,0	11,6	10,0
	kilka razy w miesiącu	8,1	9,4	10,4	9,6
	kilka razy w tygodniu	13,0	13,5	7,7	10,9
	codziennie	23,5	23,3	19,3	21,6
Kontakt z rówieśnikami palącymi tytoń	nigdy	27,9	6,4	6,7	11,0
	raz w życiu	13,4	3,2	2,8	5,1
	kilka razy w życiu	18,2	5,5	6,9	8,7
	kilka razy w roku	9,7	2,3	6,3	5,5
	kilka razy w miesiącu	9,3	8,2	13,0	10,5
	kilka razy w tygodniu	10,5	18,0	24,6	19,3
	codziennie	10,9	56,4	39,8	39,9
Częstość palenia tytoniu	nigdy	69,9	35,5	49,6	48,6
	raz w życiu	7,3	4,8	4,7	5,3
	kilka razy w życiu	8,5	11,2	9,4	9,9
	kilka razy w roku	4,1	9,6	9,4	8,4
	kilka razy w miesiącu	3,7	9,4	7,5	7,4
	kilka razy w tygodniu	2,8	9,8	9,1	8,1
	codziennie	3,7	19,7	10,2	12,3

Rodzice palą codziennie tytoń w obecności dziecka w domach ok. 22% badanych uczniów. Wzorec rodzicielskiego palenia tytoniu występuje w podobnym stopniu w każdym z typów szkół. Abstynencja tytoniowa występuje według opisu uczniów tylko w co trzecim domu.

Ekspozycja na rówieśniczy wzorec palenia tytoniu jest znacznie częstsza i dotyczy niemal 90% uczniów. Szczególnie wysoka częstość obserwacji palenia tytoniu lub e-papierosów przez rówieśników występuje wśród uczniów szkół o profilu zawodowym, gdzie palących rówieśników obserwuje codziennie ponad 56% uczniów.

Niemal połowa uczniów objętych badaniami nigdy nie paliła tytoniu. Abstynencja tytoniowa wyraźnie spada z wiekiem, co jest typowym zjawiskiem. Unikanie palenia tytoniu jest też powiązane z typem szkoły. Doświadczenie palenia tytoniu lub e-papierosów jest udziałem mniejszości uczniów podstawówek. W szkołach codzienne palenie tytoniu lub e-papierosów wskazujące na uzależnienie deklarują tylko pojedyncze osoby. Codzienne palenie, świadczące o uzależnieniu deklaruje co piąty uczeń szkoły o profilu zawodowym i ponad 10% uczniów liceów.

Tabela 22. Wiek pierwszego kontaktu - tytoń

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	M	M	M	M
Wiek pierwszego kontaktu: tytoń	11,41	13,88	14,14	13,71

Średni wiek inicjacji tytoniowej przypada w grupie badanej pod koniec trzynastego roku życia (13,7). Licealiści podają nieco późniejszy wiek rozpoczęcia palenia tytoniu, niż uczniowie szkół o profilu zawodowym.

Alkohol

W tabeli 23. przedstawiono charakterystykę postaw i zachowań uczniów związanych z alkoholem. Dominującą postawą uczniów wobec picia alkoholu przez osoby w ich wieku jest obojętność. Odsetek uczniów krytycznie ustosunkowanych do picia alkoholu jest mniejszy, niż osób o postawach aprobujących lub pozytywnych wobec picia alkoholu. Co czwarty z badanych uczniów przejawia w pełni pozytywną postawę wobec picia alkoholu przez młodzież. Szczególnie często pełna akceptacja dla picia alkoholu występuje wśród uczniów szkół zawodowych i liceów, spośród których ponad 30% wyraża aprobatę dla picia. W grupie uczniów szkół podstawowych pozytywne ustosunkowanie do picia alkoholu przejawia 10,5% osób badanych.

Reakcja na propozycję wypicia alkoholu zależy od wieku osób badanych. Typową reakcją uczniów szkół podstawowych na propozycję wypicia alkoholu jest odmowa. Również większość uczniów szkół ponadpodstawowych deklaruje, że odmówi propozycji wypicia alkoholu, choć z mniejszym przekonaniem. W szkołach o profilu zawodowym liczba osób skłonnych do odmowy jest niewiele większa od liczby uczniów skłonnych do wypicia alkoholu. Najwięcej osób niezdecydowanych, które będą prawdopodobnie podatne na naciski sytuacyjne jest wśród licealistów, najmniej w szkołach podstawowych.

Najczęściej wykorzystywane sposoby odmowy obejmują wyjaśnianie, że się nie pije lub wskazywanie na brak ochoty. Tendencję do tłumaczenia swoich decyzji przejawia znaczna część uczniów szkół podstawowych. Jednocześnie uczniowie podstawówek byłiby najczęściej skłonni powiedzieć w ramach odmowy wypicia alkoholu zdecydowane „nie” lub „nie chcę”, bez żadnych tłumaczeń.

Tabela 23. Postawy i zachowania dotyczące picia alkoholu

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Postawa wobec picia alkoholu	negatywna	31,2	5,3	6,7	11,2
	dezaprobuująca	28,7	11,4	14,4	16,3
	obojętna	23,5	35,2	32,3	31,5
	pryzwalająca	6,1	17,1	16,3	14,5
	pozytywna	10,5	31,1	30,3	26,5
Reakcja na propozycję wypicia alkoholu	na pewno odmówię	69,2	23,7	27,6	34,8
	raczej odmówię	14,2	20,8	18,1	18,3
	nie wiem, co zrobię	6,5	13,5	17,1	13,6
	raczej przyjmę	6,5	31,3	26,6	24,1
	na pewno przyjmę	3,6	10,7	10,6	9,2
Sposób odmowy wypicia alkoholu	nie odmówię	10,1	23,7	25,2	21,5
	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	28,7	19,4	18,7	21,0
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	8,5	18,0	17,3	15,8
	NIE bez dalszych rozmów	17,4	8,4	9,6	10,8
	powiem coś na odczepnego	6,5	11,6	11,6	10,6
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	11,7	7,3	9,3	9,1
	inne	8,9	9,8	5,9	8,0
	nakrzyczę na proponującego	4,9	0,2	1,6	1,8
	powiem, że boję się uzależnienia	3,2	1,4	0,8	1,5
Przyczyny zgody na wypicie alkoholu	nie zgodzę się	73,3	32,0	35,2	41,9
	ochota	6,9	26,3	27,4	22,7
	poprawa humoru, lepszy nastrój	4,9	22,8	21,1	18,4
	inne	3,6	8,7	7,5	7,1
	ciekawość	8,5	7,1	5,9	6,9
	problemy	1,2	1,1	2,2	1,6
	obawa przed odrzuceniem	1,2	1,6	0,8	1,2
chęć zaimponowania komuś	0,4	0,5	-	0,3	
Sposób zdobywania alkoholu	nie dotyczy mnie to	84,2	38,4	39,6	48,4
	kupowanie w sklepie lub kiosku	2,0	31,1	30,5	24,8
	częstowanie przez rówieśników	6,9	12,8	16,3	13,1
	częstowanie przez starszych	3,6	5,7	5,7	5,3
	inne	1,6	8,2	4,3	5,2
	kupowanie od kogoś poza szkołą	1,2	3,2	2,6	2,5
	podbieranie z domu	0,4	0,7	1,0	0,8

Do najczęstszych przyczyn zgody na wypicie alkoholu należy ochota i chęć poprawy nastroju, dominująca wśród uczniów szkół ponadpodstawowych. Na ochotę jako motyw spożywania alkoholu świadczący o regularnym picu wskazuje ponad 27% uczniów szkół ponadpodstawowych. Taki wynik świadczy o znacznym zinternalizowaniu wzorca konsumpcji alkoholu w tej grupie. Instrumentalne stosowanie alkoholu jako środka pozornie polepszającego samopoczucie występuje u co piątego ucznia szkół ponadpodstawowych, wskazując na małą świadomość mechanizmów działania alkoholu. Wśród uczniów podstawówek najczęstszą przyczyną przyjęcia propozycji wypicia alkoholu byłaby ciekawość. Wysoce destrukcyjne traktowanie alkoholu jako sposobu na rozwiązanie problemów i tendencje do podlegania naciskom rówieśników przejawiają pojedyncze osoby.

Ponad 30% uczniów szkół ponadpodstawowych deklaruje zdobywanie alkoholu poprzez zakupy w placówkach handlowych. Drogą zdobywania alkoholu przez uczniów szkół podstawowych jest przyjmowanie poczęstunku od rówieśników.

Informacje na temat domowych i rówieśniczych wzorców picia alkoholu i upijania się przedstawia tabela 24. Rodzica pijącego alkohol widziało co najmniej raz w życiu ponad 85% uczniów, pijanego rodzica niemal 70% uczniów. Uczniowie podstawówek deklarują kontakt z pijanym rodzicem istotnie rzadziej. Systematycznie, kilka razy w miesiącu, widuje pijanych rodziców 6,8% uczniów. Kontakt z rodzicami upijającymi się kilka razy w tygodniu lub codziennie deklarują pojedyncze osoby.

Tabela 24. Obserwacja osób stosujących alkohol

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Wzorzec dysfunkcji rodzica - alkohol	nigdy	23,9	10,7	12,4	14,2
	raz w życiu	8,1	4,3	2,2	4,2
	kilka razy w życiu	13,0	10,5	8,7	10,2
	kilka razy w roku	20,2	29,5	29,5	27,6
	kilka razy w miesiącu	21,5	30,1	30,1	28,3
	kilka razy w tygodniu	10,5	10,0	12,4	11,1
	codziennie	2,8	4,8	4,7	4,4
Wzorzec dysfunkcji rodzica - jest pijany	nigdy	45,7	26,0	31,1	32,3
	raz w życiu	14,2	7,8	12,6	11,1
	kilka razy w życiu	13,0	25,8	23,0	22,0
	kilka razy w roku	16,2	28,3	24,6	24,2
	kilka razy w miesiącu	7,3	8,4	5,1	6,8
	kilka razy w tygodniu	3,2	1,1	2,6	2,2
	codziennie	0,4	2,5	1,0	1,4
Kontakt z rówieśnikami pijącymi alkohol	nigdy	53,0	8,2	10,0	18,3
	raz w życiu	6,9	4,8	2,0	4,0
	kilka razy w życiu	8,9	7,5	8,1	8,0
	kilka razy w roku	8,9	9,8	12,8	10,9
	kilka razy w miesiącu	13,0	36,8	32,9	30,2
	kilka razy w tygodniu	5,3	21,9	24,6	19,6
	codziennie	4,0	11,0	9,6	9,0
Kontakt z rówieśnikami upijającymi się	nigdy	65,2	18,3	21,1	29,2
	raz w życiu	7,7	7,1	5,1	6,4
	kilka razy w życiu	9,7	12,6	11,8	11,7
	kilka razy w roku	6,1	20,5	18,9	16,8
	kilka razy w miesiącu	6,5	28,5	29,9	24,6
	kilka razy w tygodniu	1,6	9,8	9,3	7,9
	codziennie	3,2	3,2	3,9	3,5

Niemal co trzeci uczeń ma kontakt z pijącymi rówieśnikami kilka razy w miesiącu. Niemal 30% uczniów obserwuje pijących kolegów kilka razy w tygodniu i częściej. Takie obserwacje zgłaszają przede wszystkim uczniowie szkół ponadpodstawowych.

36% uczniów ma kontakt z rówieśnikami w stanie upojenia alkoholowego kilka razy w miesiącu lub częściej. Widywanie pijanych rówieśników zdarza się przede wszystkim uczniom szkół ponadpodstawowych.

Prawidłowe wiadomości o działaniu alkoholu posiada niewielu uczniów. Odsetek poprawnych odpowiedzi na pytania dotyczące przyczyn i następstw picia alkoholu i uzależniania się wynosi około 27%, co przedstawia tabela 25. Największą wiedzę o zjawisku picia alkoholu i jego konsekwencjach posiadają uczniowie szkół zawodowych.

Tabela 25. Wiedza o działaniu alkoholu

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	M	M	M	M
Wiedza o alkoholu - procent poprawnych odpowiedzi	26,13	29,97	25,62	27,32

Opis częstości stosowania alkoholu i sytuacji w jakich młodzież pije alkohol jest zawarty w tabeli 26. Spożywanie alkoholu kilka razy w miesiącu i częściej zadeklarowało 26,5% uczniów. Picie alkoholu występuje najczęściej wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych. W tej grupie około 1/3 uczniów pije alkohol kilka razy w miesiącu, a niemal co dziesiąty kilka razy w tygodniu. Zbliżoną częstość picia zgłaszają uczniowie liceów ogólnokształcących, choć mniej osób z tej grupy deklaruje picie kilka razy w tygodniu.

Wśród uczniów szkół podstawowych ponad dwie trzecie nie miało nigdy kontaktu z alkoholem. Wśród uczniów szkół ponadpodstawowych wskaźnik ten spada do ok. jednej piątej. Można uznać, że inicjacja alkoholowa odbywa się przede wszystkim pod koniec szkoły podstawowej i na początku szkoły ponadpodstawowej.

Ponad 62% badanych uczniów nigdy się nie upiło. Wśród osób, które doświadczyły upojenia alkoholowego przeważają uczniowie szkół zawodowych, spośród których co najmniej raz w życiu upiła się niemal połowa. Kilka razy w ciągu roku upija się co dziesiąty uczeń, w tym nieco częściej uczniowie szkół zawodowych. Upijanie się kilka razy w miesiącu deklaruje 8% uczniów szkół zawodowych i niewiele mniej licealistów.

Niemal 33% badanych uczniów spożywa alkohol na spotkaniach z rówieśnikami. Picie alkoholu na spotkaniach rówieśniczych dominuje wśród licealistów (40%). Około 6% uczniów, zwłaszcza ze starszych klas szkół ponadpodstawowych deklaruje kontakt z alkoholem w czasie spotkań młodzieżowych, za wiedzą osób dorosłych. Picie alkoholu w samotności zgłaszają pojedyncze osoby ze wszystkich typów szkół.

Tabela 26. Picie alkoholu

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Częstość picia alkoholu	nigdy	67,9	21,1	22,8	31,5
	raz w życiu	8,1	6,2	4,5	5,9
	kilka razy w życiu	13,8	12,1	14,8	13,6
	kilka razy w roku	5,7	17,6	18,3	15,4
	kilka razy w miesiącu	2,4	33,2	32,5	26,5
	kilka razy w tygodniu	2,0	9,4	6,7	6,7
	codziennie	-	0,5	0,4	0,3
Częstość upijania się	nigdy	89,9	53,1	56,9	62,3
	raz w życiu	4,0	9,2	9,8	8,4
	kilka razy w życiu	3,6	16,9	13,0	12,5
	kilka razy w roku	2,0	12,4	12,6	10,3
	kilka razy w miesiącu	0,4	8,0	6,7	5,9
	kilka razy w tygodniu	-	0,2	1,0	0,5
	codziennie	-	0,2	-	0,1
Sytuacje picia alkoholu	nigdy	85,8	35,2	36,2	46,1
	spotkania z rówieśnikami	8,5	37,9	40,0	32,7
	inne	0,4	9,8	4,9	5,8
	na spotkaniach młodzieżowych za wiedzą dorosłych	2,0	5,7	6,9	5,4
	w domu przy rodzicach	0,4	4,8	5,1	4,0
	na uroczystościach				

	spotkania w szkole, dyskoteki	1,6	2,7	2,8	2,5
	w domu za wiedzą rodziców	0,4	2,5	3,3	2,4
	w samotności, gdy nikogo nie ma w pobliżu	0,4	0,9	0,6	0,7
	w drodze do szkoły lub do domu	-	0,5	-	0,2
	w szkole lub w okolicy, na przerwach	0,4	-	0,2	0,2

Wiek pierwszego kontaktu z alkoholem i ilość wypijanych jednorazowo porcji alkoholu przedstawia tabela 27.

Tabela 27. Wiek kontaktu z alkoholem, ilość porcji wypijanego porcji alkoholu

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	M	M	M	M
Wiek pierwszego kontaktu z alkoholem	10,61	13,74	13,82	13,47
Wiek pierwszego upicia się	11,96	15,39	15,43	15,23
liczba porcji piwa wypijanego jednorazowo	0,48	1,81	1,42	1,37
liczba porcji wina wypijanego jednorazowo	0,40	0,91	0,84	0,78
liczba porcji wódki wypijanej jednorazowo	0,51	2,69	2,59	2,18

Uczniowie rozpoczynają picie alkoholu średnio po trzynastym roku życia. Typowy wiek inicjacji alkoholowej waha się między 10 a 15 rokiem życia. Nieco później, bo w piętnastym roku życia po alkohol sięgają licealiści i młodzież ze szkół zawodowych. Pierwsze upicie się występuje przeciętnie między 14 a 16 r. ż. Czas od pierwszego wypicia alkoholu do pierwszego upicia się, to ok. 2 lat.

Ilość alkoholu wypijanego w czasie jednego spotkania jest wyrażona porcjami zawierającym zbliżoną dawkę alkoholu (około 1 tzw. standardowej jednostki, czyli 10 g alkoholu etylowego - mała puszka piwa, mała lampka wina, mały kieliszek wódki). Ilość jednorazowo wypijanego alkoholu wzrasta szybko z wiekiem.

Narkotyki

Charakterystyka postaw wobec stosowania narkotyków jest widoczna w tabeli 28. Postawy przedstawiono w tej tabeli zarówno na poziomie deklaracji, jaki opisu prawdopodobnej reakcji na propozycję zażycia narkotyku. Uwzględniono podział na leki stosowane w celu odurzania się i środki dostępne pod ogólną handlową nazwą „dopalaczy”, a w grupie substancji nielegalnych na marihuanę i haszysz oraz inne narkotyki.

Postawy badanych uczniów wobec odurzania się zależą od rodzaju proponowanej im substancji. Największe przyzwolenie odczuwają uczniowie wobec mają badani dla blisko połowa przejawia postawę zdecydowanie negatywną wobec zażywania narkotyków, zarówno dystrybuowanych w formie legalnej, jak i nielegalnej. Stosunek uczniów do zażywania legalnie dostępnych „dopalaczy” jest nawet nieco bardziej krytyczny, niż w odniesieniu do narkotyków dystrybuowanych nielegalnie. Znaczne nasilenie negatywnej postawy wobec narkotyków jest widoczne zwłaszcza wśród uczniów podstawówek. Najmniej negatywnych postaw wobec stosowania narkotyków pojawia się wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych, gdzie dominuje obojętność. Aprobata dla zażywania „dopalaczy” wyraziło 2,8% uczniów, pełną akceptację zaś 4,8%. W odniesieniu do narkotyków nielegalnych odsetki te wyniosły odpowiednio 4,7% i 4,2%. podobny odsetek uczniów.

W reakcji na propozycję zażycia darmowej porcji narkotyku dominowała zdecydowana odmowa, wybierana przez 88% badanych w przypadku „dopalaczy” i 79,5% w przypadku narkotyków nielegalnych. Reakcje wskazujące na chęć zażycia substancji psychoaktywnej występowały głównie wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych. W przypadku „dopalaczy” przyjęcie propozycji zażycia substancji zadeklarowało 4,2% uczniów zasadniczych szkół zawodowych. W odniesieniu do narkotyków odsetki zainteresowanych zażyciem wynosiły już 13,3% wśród uczniów szkół zasadniczych. Można przypuszczać, że dwukrotnie większe nasilenie postaw przyzwalających wobec stosowania środków nielegalnych w porównaniu z legalnymi wiąże się z medialnymi doniesieniami na temat zdrowotnego bezpieczeństwa, a nawet korzystnych następstw stosowania marihuany, zaliczanej do substancji nielegalnych. Równocześnie w mediach pojawiają się liczne doniesienia o dramatycznych skutkach zażywania „dopalaczy”, co prawdopodobnie zmniejsza gotowość uczniów do zażycia substancji psychoaktywnych w tej postaci.

Tabela 28. Postawy wobec odurzania się, reakcje na propozycje zażycia substancji psychoaktywnych

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Postawa wobec zażywania leków w celu odurzania się	negatywna	47,8	43,6	44,9	45,0
	dezaprobująca	28,7	25,8	29,5	28,0
	obojętna	14,2	21,9	19,7	19,4
	przyzwalająca	3,6	3,4	2,0	2,8
	pozytywna	5,7	5,3	3,9	4,8
Reakcja na propozycję zażycia leków w celu odurzenia	na pewno odmówię	86,6	80,4	86,4	84,2
	raczej odmówię	5,3	11,6	7,7	8,6
	nie wiem, co zrobię	4,9	4,3	3,0	3,9
	raczej przyjmę	1,2	2,7	1,8	2,0
	na pewno przyjmę	2,0	0,9	1,2	1,3
Postawa wobec zażywania 'dopalaczy'	negatywna	49,8	50,0	50,6	50,2
	dezaprobująca	27,5	23,1	27,0	25,6
	obojętna	13,0	21,0	17,3	17,8
	przyzwalająca	3,2	2,1	1,8	2,2
	pozytywna	6,5	3,9	3,3	4,2
Reakcja na propozycję zażycia 'dopalaczy'	na pewno odmówię	88,7	87,7	92,5	89,9
	raczej odmówię	6,5	7,5	5,1	6,3
	nie wiem, co zrobię	1,6	3,4	1,4	2,2
	raczej przyjmę	2,0	0,7	0,8	1,0
	na pewno przyjmę	1,2	0,7	0,2	0,6
Postawa wobec zażywania marihuany	negatywna	46,2	29,5	33,1	34,5
	dezaprobująca	25,9	22,4	21,9	22,9
	obojętna	17,0	28,5	25,8	25,0
	przyzwalająca	2,4	7,3	7,7	6,5
	pozytywna	8,5	12,3	11,6	11,2
Reakcja na propozycję zażycia marihuany/haszyszu	na pewno odmówię	81,8	64,4	69,5	70,2
	raczej odmówię	6,9	10,5	10,2	9,6
	nie wiem, co zrobię	3,6	9,4	8,5	7,8
	raczej przyjmę	2,8	9,6	7,7	7,4
	na pewno przyjmę	4,9	6,2	4,1	5,0
Postawa wobec zażywania innych narkotyków	negatywna	49,0	46,6	47,4	47,4
	dezaprobująca	26,7	23,3	24,8	24,6
	obojętna	15,4	22,1	21,1	20,3
	przyzwalająca	3,2	3,0	2,6	2,8
	pozytywna	5,7	5,0	4,1	4,8
Reakcja na propozycję zażycia innego narkotyku	na pewno odmówię	87,9	83,6	89,0	86,8
	raczej odmówię	5,3	8,7	5,7	6,7

	nie wiem, co zrobię	3,2	4,1	3,5	3,7
	raczej przyjmę	1,6	1,4	0,2	0,9
	na pewno przyjmę	2,0	2,3	1,6	1,9

Tabela 29. przedstawia informacje na temat sposobów odmowy i przyczyn ewentualnego zażycia „dopalaczy” i narkotyków nielegalnych. Tabela 30. opisuje sposoby odmowy i przyczyny zgody na zażycie marihuany i haszyszu lub innych narkotyków.

Tabela 29. Sposoby odmowy i przyczyny zgody na odurzanie się lekami i dopalaczami

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Sposób odmowy zażycia leków	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	27,9	30,8	34,8	31,9
	NIE bez dalszych rozmów	22,7	24,4	20,3	22,3
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	8,9	13,9	14,4	13,1
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	10,1	9,6	11,0	10,3
	inne	9,7	7,5	3,7	6,4
	nakrzyczę na proponującego	7,7	4,3	6,7	6,0
	nie odmówię	5,3	3,9	3,7	4,1
	powiem coś na odczepnego	3,6	3,0	3,0	3,1
	powiem, że boję się uzależnienia	4,0	2,5	2,4	2,8
Przyczyny zgody na zażycie leków	nie zgodzę się	88,3	87,0	91,9	89,4
	inne	2,8	5,0	1,8	3,2
	ciekawość	1,2	3,2	2,8	2,6
	poprawa humoru, lepszy nastrój	2,8	2,1	1,0	1,8
	ochota	2,0	1,4	1,2	1,4
	problemy	1,6	0,5	1,0	0,9
	chęć zaimponowania komuś	0,8	0,5	0,4	0,5
	obawa przed odrzuceniem	0,4	0,5	-	0,3
Sposób odmowy zażycia 'dopalaczy'	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	27,5	32,0	33,9	31,9
	NIE bez dalszych rozmów	24,3	23,5	20,1	22,2
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	8,1	13,0	14,2	12,5
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	10,5	8,0	11,2	9,9
	nakrzyczę na proponującego	8,9	6,4	8,3	7,7
	inne	9,3	7,3	3,7	6,2
	powiem, że boję się uzależnienia	4,5	3,2	3,3	3,5
	nie odmówię	4,9	3,0	3,0	3,4
	powiem coś na odczepnego	2,0	3,7	2,4	2,8
Przyczyny zgody na zażycie 'dopalaczy'	nie zgodzę się	89,9	89,3	94,1	91,5
	inne	2,8	4,8	2,0	3,2
	ciekawość	2,0	2,1	2,2	2,1
	poprawa humoru, lepszy nastrój	1,6	1,1	0,6	1,0
	obawa przed odrzuceniem	1,2	1,1	0,4	0,8
	ochota	0,8	0,7	0,6	0,7
	chęć zaimponowania komuś	1,2	0,9	0,2	0,7
		problemy	0,4	-	-

Struktura najczęściej deklarowanych sposobów odmowy zażycia środków psychoaktywnych jest zbliżona dla środków dostępnych legalnie i substancji nielegalnych. Głównym sposobem odmowy wymienionym przez badanych uczniów jest wyjaśnianie, że „nie biorą”. Asertywna

odpowieź „nie” bez dalszych rozmów jest podawana jako podstawowy sposób odmowy przez co piątego ucznia.

Tabela 30. Sposoby odmowy zażycia narkotyku, przyczyny zgody

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Sposób odmowy zażycia marihuany	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	26,3	30,1	31,3	29,8
	NIE bez dalszych rozmów	21,5	18,9	17,1	18,7
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	7,7	12,8	13,4	12,0
	nie odmówię	8,1	10,5	10,6	10,1
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	9,3	7,5	9,8	8,9
	inne	8,9	9,1	4,7	7,2
	nakrzyczę na proponującego	8,9	3,7	5,5	5,5
	powiem coś na odczepnego	4,0	4,3	4,9	4,5
	powiem, że boję się uzależnienia	5,3	3,0	2,6	3,3
Przyczyny zgody na zażycie marihuany	nie zgodzę się	83,0	67,4	71,7	72,4
	poprawa humoru, lepszy nastrój	3,2	11,4	9,6	9,0
	ciekawość	4,0	6,8	9,8	7,5
	ochota	2,0	7,5	4,9	5,3
	inne	2,8	5,0	2,6	3,5
	obawa przed odrzuceniem	1,6	1,1	0,4	0,9
	problemy	2,4	0,2	0,6	0,8
	chęć zaimponowania komuś	0,8	0,5	0,4	0,5
Sposób odmowy zażycia innych narkotyków	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	27,1	30,4	35,0	31,7
	NIE bez dalszych rozmów	23,1	23,5	21,7	22,6
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	8,5	13,0	12,0	11,7
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	8,9	7,5	10,6	9,1
	nakrzyczę na proponującego	9,7	5,7	7,9	7,5
	inne	10,1	8,2	3,9	6,8
	nie odmówię	4,9	4,6	3,7	4,3
	powiem, że boję się uzależnienia	4,9	4,1	3,0	3,8
	powiem coś na odczepnego	2,8	3,0	2,2	2,6
Przyczyny zgody na zażycie innych narkotyku	nie zgodzę się	88,7	86,3	91,1	88,9
	inne	2,0	5,3	2,4	3,4
	ciekawość	2,0	3,0	3,7	3,1
	ochota	2,4	1,4	1,2	1,5
	poprawa humoru, lepszy nastrój	2,4	1,6	0,6	1,3
	problemy	1,2	0,7	0,4	0,7
	chęć zaimponowania komuś	0,8	0,9	0,4	0,7
	obawa przed odrzuceniem	0,4	0,9	0,2	0,5

Dominującą przyczyną, dla której badani przyjęliby propozycję zażycia substancji odurzających dostępnych legalnie, jak i nielegalnych narkotyków innych, niż marihuana była ciekawość. W przypadku marihuany i haszyszu powodem zażycia byłaby przede wszystkim chęć poprawy nastroju oraz zapewnienia dobrego humoru i zabawy. Taki motyw zażycia narkotyku zgłasza ok. 11% uczniów zasadniczych szkół zawodowych i podobna liczba uczniów liceów ogólnokształcących. Ponad 5% uczniów wymienia też jako powód przyjęcia propozycji zażycia marihuany ochotę.

Kontakty z rówieśnikami zażywającymi legalnie dostępne środki psychoaktywne i częstość ich stosowania przedstawia tabela 31. Częstość ekspozycji na wzorce i stosowania narkotyków opisują dane zawarte w tabeli 32.

Tabela 31. Ekspozycja na wzorce i stosowanie leków i dopalaczy

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Kontakt z rówieśnikami zażywającymi leki w celu odurzania się	nigdy	89,5	75,1	71,9	76,7
	raz w życiu	2,0	4,1	5,5	4,3
	kilka razy w życiu	1,2	8,4	7,9	6,7
	kilka razy w roku	2,8	5,9	7,1	5,8
	kilka razy w miesiącu	0,8	3,0	5,1	3,4
	kilka razy w tygodniu	1,6	1,6	1,8	1,7
	codziennie	2,0	1,8	0,8	1,4
Częstość okazji zażycia leków w celu odurzania się	nigdy	96,4	91,1	91,7	92,5
	raz w życiu	2,0	1,6	1,0	1,4
	kilka razy w życiu	0,4	3,0	3,5	2,7
	kilka razy w roku	0,4	2,3	1,6	1,6
	kilka razy w miesiącu	0,8	0,7	1,0	0,8
	kilka razy w tygodniu	-	0,7	0,8	0,6
	codziennie	-	0,7	0,4	0,4
Częstość zażywania leków w celu odurzania się	nigdy	98,0	95,7	95,7	96,1
	raz w życiu	1,2	0,9	0,8	0,9
	kilka razy w życiu	-	1,6	1,8	1,3
	kilka razy w roku	0,4	0,7	0,8	0,7
	kilka razy w miesiącu	0,4	0,2	0,4	0,3
	kilka razy w tygodniu	-	0,5	-	0,2
	codziennie	-	0,5	0,6	0,4
Kontakt z rówieśnikami zażywającymi dopalacze	nigdy	89,1	77,4	80,3	81,1
	raz w życiu	2,8	3,2	5,1	3,9
	kilka razy w życiu	2,0	9,1	7,3	6,9
	kilka razy w roku	1,2	5,5	3,1	3,6
	kilka razy w miesiącu	1,6	0,9	2,2	1,6
	kilka razy w tygodniu	1,6	1,8	1,0	1,4
	codziennie	1,6	2,1	1,0	1,5
Częstość okazji zażycia 'dopalacza'	nigdy	96,4	92,0	93,1	93,4
	raz w życiu	2,0	2,5	2,0	2,2
	kilka razy w życiu	0,4	3,0	2,4	2,2
	kilka razy w roku	0,8	1,1	1,6	1,3
	kilka razy w miesiącu	-	0,7	0,2	0,3
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,5	0,2	0,3
	codziennie	-	0,2	0,6	0,3
Częstość zażywania 'dopalaczy'	nigdy	98,0	97,9	97,8	97,9
	raz w życiu	0,8	0,9	0,4	0,7
	kilka razy w życiu	-	0,7	0,6	0,5
	kilka razy w roku	1,2	0,2	0,6	0,6
	kilka razy w miesiącu	-	0,2	0,4	0,3
	codziennie	-	-	0,2	0,1

Co czwarty uczeń miał kontakt z rówieśnikami zażywającymi leki w celu odurzania się. Większość osób rejestrujących takie sytuacje, to licealiści. Relacje z rówieśnikami zażywającymi „dopalacze” zadeklarowało ok. 19% uczniów. Obserwacja zażywania marihuany i innych narkotyków jest znacznie częstsza. Kontakt z rówieśnikami zażywającymi marihuanę miało 45,3% uczniów a z osobami zażywającymi inne narkotyki niemal co czwarty badany. Większość osób badanych miała kontakt z rówieśnikami zażywającymi substancje psychoaktywne kilka razy

w życiu, ale obserwację zażywania marihuany kilka razy w miesiącu i częściej zgłosił niemal co piąty uczeń, a narkotyków 6,5% uczniów.

Tabela 32. Ekspozycja na wzorce i stosowanie narkotyków

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Kontakt z rówieśnikami zażywającymi marihuanę	nigdy	83,0	46,8	47,8	54,7
	raz w życiu	4,0	5,3	7,9	6,1
	kilka razy w życiu	2,8	11,4	13,6	10,6
	kilka razy w roku	1,6	11,6	11,0	9,3
	kilka razy w miesiącu	4,0	11,4	10,8	9,6
	kilka razy w tygodniu	2,4	8,2	5,5	5,9
	codziennie	2,0	5,3	3,3	3,8
Częstość okazji zażycia marihuany	nigdy	94,3	70,8	73,4	76,8
	raz w życiu	1,6	3,7	3,1	3,0
	kilka razy w życiu	0,8	8,9	9,3	7,4
	kilka razy w roku	1,6	8,4	6,9	6,4
	kilka razy w miesiącu	1,2	4,1	4,3	3,6
	kilka razy w tygodniu	0,4	1,8	1,4	1,3
	codziennie	-	2,3	1,6	1,5
Częstość zażywania marihuany	nigdy	95,5	79,2	81,1	83,4
	raz w życiu	1,2	3,9	3,3	3,1
	kilka razy w życiu	1,2	7,3	7,3	6,0
	kilka razy w roku	0,4	4,8	3,3	3,3
	kilka razy w miesiącu	1,6	2,5	3,7	2,8
	kilka razy w tygodniu	-	1,8	0,2	0,8
	codziennie	-	0,5	1,0	0,6
Kontakt z rówieśnikami zażywającymi inne narkotyki	nigdy	89,5	73,5	73,4	76,8
	raz w życiu	2,4	5,5	5,7	4,9
	kilka razy w życiu	1,2	7,3	10,4	7,4
	kilka razy w roku	1,2	5,0	5,3	4,4
	kilka razy w miesiącu	1,6	3,2	2,6	2,6
	kilka razy w tygodniu	2,0	3,0	1,2	2,0
	codziennie	2,0	2,5	1,4	1,9
Częstość okazji zażycia innego narkotyku	nigdy	97,6	89,3	88,0	90,4
	raz w życiu	0,8	3,0	2,8	2,4
	kilka razy w życiu	-	3,4	4,5	3,2
	kilka razy w roku	0,8	1,4	3,1	2,0
	kilka razy w miesiącu	0,4	2,1	1,0	1,3
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,5	-	0,3
	codziennie	-	0,5	0,6	0,4
Częstość zażywania innych narkotyków	nigdy	97,6	95,4	96,7	96,4
	raz w życiu	1,2	1,6	0,8	1,2
	kilka razy w życiu	-	1,1	0,4	0,6
	kilka razy w roku	1,2	0,7	1,6	1,2
	kilka razy w miesiącu	-	1,1	0,4	0,6
	kilka razy w tygodniu	-	-	-	-
	codziennie	-	-	0,2	0,1

Udział w sytuacji, która dawała możliwość zażycia leków w celu odurzania się wymieniło 7,5% osób badanych. Na podobne sytuacje związane z dopalaczami wskazuje 6,6% uczniów. Sytuacje umożliwiające zażycie marihuany napotkało 23,2% uczniów, a narkotyków 9,6%. Możliwość zażycia środków psychoaktywnych zgłosili pojedynczy uczniowie szkoły podstawowej, jednak w szkołach ponadpodstawowych deklarowana dostępność rośnie istotnie.

Zdecydowana większość badanych uczniów (96,1%) nie zażyła nigdy leków w celu odurzania się. Zażycie „dopalaczy” zadeklarowało jeszcze mniej osób (2,1%). Marihuanę zażyło co najmniej raz w życiu 16,6% uczniów, a zażycie innych narkotyków zadeklarowało 3,6% badanych. Częstsze

stosowanie substancji psychoaktywnych zgłosiły pojedyncze osoby, przede wszystkim uczniowie liceów i szkół zawodowych.

Poziom wiedzy na temat narkotyków, wiek pierwszej okazji zażycia danej substancji i wiek pierwszego zażycia środków odurzających przedstawia tabela 33. Uczniowie są w stanie udzielić poprawnej odpowiedzi przeciętnie na 22% pytań ankietowych. Średnia wieku pierwszej okazji zażycia legalnych i nielegalnych substancji odurzających lokuje się około 15 roku życia. Najczęściej podawany przez uczniów wiek pierwszego zażycia substancji psychoaktywnych, to właśnie 15 rok życia, z tolerancją + - 1 roku, czyli ostatnia klasa szkoły podstawowej i początek szkoły ponadpodstawowej. Należy przy tym podkreślić, że część uczniów wskazała tylko jedną z tych wartości (wiek okazji lub wiek zażycia), stąd mogące zaskakiwać różnice w średnich.

Tabela 33. Wiedza o ryzykowności narkotyków, średni wiek inicjacji narkotykowej

	Typ szkoły			
	SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
	M	M	M	M
Wiedza o narkotykach - procent poprawnych odpowiedzi	21,19	23,18	21,03	21,85
Wiek pierwszego zażycia leku w celu odurzenia się	8,40	15,53	15,09	14,50
Wiek pierwszej okazji zażycia 'dopalacza'	10,00	14,65	14,62	14,08
Wiek pierwszego kontaktu: 'dopalacze'	4,00	13,33	14,50	12,17
Wiek pierwszej okazji zapalenia marihuany	11,75	15,14	15,05	14,90
Wiek pierwszego kontaktu: marihuana	13,17	15,43	15,39	15,33
Wiek pierwszej okazji zażycia innego narkotyku	10,17	15,06	15,33	14,92
Wiek pierwszego kontaktu: inne narkotyki	15,00	15,50	16,09	15,75

Charakterystyka stosowanych środków odurzających nie została poddana analizie ilościowej ponieważ deklaracje wskazujące na konkretne substancje psychoaktywne były jednorodne. Substancje psychoaktywne, które młodzież najczęściej miała okazję zażyć, to przede wszystkim marihuana. Pojedyncze osoby wymieniały jako dostępne także inne środki, w tym haszysz i olej CBD, amfetaminę i metamfetaminę, kokainę, ekstazy (MDMA), LSD, grzyby halucynogenne, kodeinę i oksykodon oraz leki z grupy benzodiazepin, w tym wymieniany z nazwy Clonazepam. Pojedynczy uczniowie zadeklarowali jednorazowe zażycie większości środków z powyższego repertuaru, ale jako zażywane najczęściej wymieniali wyłącznie marihuanę i haszysz.

Doświadczenie przemocy

Postawy uczniów wobec agresji i przemocy przedstawia tabela 34. Wśród uczniów dominuje obojętność wobec agresji werbalnej, deklarowana przez co trzeciego ucznia. Podobna liczba uczniów wyraża zdecydowanie negatywne lub dezaprobujące ustosunkowanie wobec agresji werbalnej. Przyzwolenie dla agresji werbalnej występuje najczęściej wśród uczniów liceów ogólnokształcących a nieakceptacja agresji werbalnej wśród uczniów podstawówek.

Tabela 34. Postawy wobec agresji i przemocy rówieśników

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Postawa wobec agresji werbalnej	negatywna	27,5	9,4	7,1	12,2
	dezaprobująca	22,3	16,7	21,3	19,8
	obojętna	27,9	35,8	32,1	32,6
	przyzwalająca	8,5	16,9	18,3	15,8
	pozytywna	13,8	21,2	21,3	19,7

Postawa wobec agresji fizycznej	negatywna	38,9	32,4	41,7	37,7
	dezaprobująca	31,6	32,6	32,1	32,2
	obojętna	17,8	22,4	15,6	18,5
	przywzwalająca	4,9	7,1	6,9	6,5
	pozytywna	6,9	5,5	3,7	5,0

Postawy wobec agresji fizycznej są zdecydowanie bardziej krytyczne. Ponad dwie trzecie uczniów wyraża zdecydowanie negatywne ustosunkowanie do przemocy fizycznej. Odsetek ten jest na zbliżonym poziomie we wszystkich typach szkół.

Częstość agresji i przemocy obserwowanej przez uczniów w domu rodzinnym przedstawia tabela 35. Ponad połowa badanych uczniów zgłosiła co najmniej jeden epizod agresji werbalnej w domu. Zwykle były to zachowania występujące do kilku razy w roku. Częstszą obserwację agresji werbalnej deklarują uczniowie liceów ogólnokształcących.

Negatywne relacje w rodzinie obserwowane przez uczniów w domu przybierają zwykle postać wyrażania złości, doświadczanego kilka razy w miesiącu bądź częściej przez 45,5% uczniów. Klótnie domowe odbywające kilka razy w miesiącu bądź częściej zgłosiło 41,9% uczniów. Złośliwe krytykowanie kogoś występuje w 30,5% domów kilka razy w miesiącu i częściej.

Tabela 35. Częstość agresji obserwowanej w domu

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Wzorzec dysfunkcji rodzica - agresja werbalna	nigdy	58,7	43,8	40,6	45,5
	raz w życiu	5,7	8,7	8,3	7,9
	kilka razy w życiu	8,9	14,4	15,7	13,8
	kilka razy w roku	10,5	16,2	11,8	13,2
	kilka razy w miesiącu	9,3	7,1	13,4	10,2
	kilka razy w tygodniu	3,2	5,5	6,7	5,5
	codziennie	3,6	4,3	3,5	3,9
Wzorzec dysfunkcji rodzica - złość	nigdy	30,8	12,8	11,2	15,8
	raz w życiu	6,9	5,5	4,3	5,3
	kilka razy w życiu	12,1	13,7	13,6	13,3
	kilka razy w roku	16,2	21,5	20,9	20,1
	kilka razy w miesiącu	18,2	26,0	26,2	24,5
	kilka razy w tygodniu	9,3	13,7	16,5	14,0
	codziennie	6,5	6,8	7,3	7,0
Wzorzec dysfunkcji rodzica - krytykowanie	nigdy	53,8	28,3	26,8	32,9
	raz w życiu	6,9	7,3	5,5	6,5
	kilka razy w życiu	7,3	15,8	16,1	14,2
	kilka razy w roku	9,7	18,3	17,3	16,1
	kilka razy w miesiącu	12,6	15,5	16,3	15,3
	kilka razy w tygodniu	6,5	11,0	10,6	9,9
	codziennie	3,2	3,9	7,3	5,2
Wzorzec dysfunkcji rodzica - klótnie	nigdy	31,6	14,4	10,8	16,4
	raz w życiu	8,5	7,5	4,1	6,3
	kilka razy w życiu	12,6	14,2	15,7	14,5
	kilka razy w roku	16,2	22,6	21,9	21,0
	kilka razy w miesiącu	17,4	23,5	24,6	22,7
	kilka razy w tygodniu	8,5	11,9	16,5	13,2
	codziennie	5,3	5,9	6,3	6,0
Wzorzec dysfunkcji rodzica - agresja fizyczna	nigdy	78,9	73,7	78,0	76,6
	raz w życiu	6,9	8,0	7,9	7,7
	kilka razy w życiu	6,9	9,8	9,6	9,1
	kilka razy w roku	1,6	4,6	2,4	3,0
	kilka razy w miesiącu	2,4	0,9	0,6	1,1
	kilka razy w tygodniu	2,0	1,4	0,6	1,2
	codziennie	1,2	1,6	1,0	1,3

Agresją fizyczną rodziców była obserwowana co najmniej raz przez 23,4% uczniów. Większość uczniów stwierdziło, że obserwowano takie zachowania rodziców kilka razy w życiu. Obserwacja agresji fizycznej w domu występuje rzadziej niż w innych grupach wśród uczniów liceów ogólnokształcących.

Częstość różnych form agresji i przemocy werbalnej doświadczanej przez uczniów jest opisana w tabeli 36. Skala doświadczanej agresji i przemocy niewerbalnej jest widoczna w tabeli 37. Bycie obiektem złośliwości i ośmieszenia zdarzyło około 1/3 uczniów. Zwykle doświadczanie złośliwości i ośmieszania miało miejsce raz lub kilka razy w życiu. Ponad 5% uczniów jest obiektem złośliwości i ośmieszania kilka razy w miesiącu i częściej.

Co trzeci uczeń słyszał skierowane do siebie wulgarne wymyślanie. Większość uczniów doświadczała wymyślenia raz lub kilka razy w życiu. 7,7% uczniów doświadcza takiej agresji kilka razy w roku, podobna liczba deklaruje częstszą ekspozycję na wulgaryzmy i wymyślanie.

Poważne groźby dotknęły raz lub kilka razy w życiu 15,8% badanych, w tym częściej uczniów szkół o profilu zawodowym. Zmuszenie do niechcianych czynności oraz poniżenie zdarzyło się 11,8% badanych uczniów co najmniej raz w życiu.

Tabela 36. Częstość doświadczania agresji i przemocy werbalnej

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Częstość doświadczania złośliwości	nigdy	67,2	60,0	61,6	62,2
	raz lub kilka razy w życiu	21,9	27,4	25,8	25,6
	kilka razy w roku	5,7	6,6	7,7	6,9
	kilka razy w miesiącu	2,8	3,4	2,8	3,0
	kilka razy w tygodniu	1,2	1,1	1,6	1,3
	codziennie	1,2	1,4	0,6	1,0
Częstość doświadczania wymyślenia	nigdy	68,8	60,3	62,6	63,0
	raz lub kilka razy w życiu	17,0	24,0	22,8	22,0
	kilka razy w roku	8,5	6,4	8,5	7,7
	kilka razy w miesiącu	3,6	4,8	3,3	3,9
	kilka razy w tygodniu	0,4	2,3	2,4	1,9
	codziennie	1,6	2,3	0,4	1,3
Częstość doświadczania groźb	nigdy	85,0	80,4	86,8	84,1
	raz lub kilka razy w życiu	8,5	14,2	9,8	11,1
	kilka razy w roku	4,5	3,2	2,2	3,0
	kilka razy w miesiącu	1,2	0,7	0,8	0,8
	kilka razy w tygodniu	-	1,1	0,2	0,5
	codziennie	0,8	0,5	0,2	0,4
Częstość doświadczania poniżania	nigdy	85,0	87,7	90,2	88,2
	raz lub kilka razy w życiu	8,1	8,7	7,3	8,0
	kilka razy w roku	4,5	1,4	1,6	2,1
	kilka razy w miesiącu	1,2	0,9	0,6	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,8	1,1	0,4	0,8
	codziennie	0,4	0,2	-	0,2

Agresja i przemoc niewerbalna jest zgłaszana przez kilkanaście procent uczniów. Do najczęstszych przejawów agresji fizycznej należą szarpanie i szturchanie. Sytuacje takie jako doświadczane raz lub kilka razy w życiu zgłasza 9,2% uczniów. Naruszenie osobistej intymności fizycznej związane z niechcianym dotykiem intymnych stref ciała zdarzyło się raz lub kilka razy w życiu 6,4% badanych. Takie sytuacje zgłaszają najczęściej dziewczęta ze szkół zawodowych i uczennice starszych klas szkoły podstawowej.

Tabela 37. Częstość doświadczania agresji i przemocy niewerbalnej

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Częstość doświadczania dotykania intymnych części ciała	nigdy	86,2	89,0	92,5	89,9
	raz lub kilka razy w życiu	6,9	7,5	5,1	6,4
	kilka razy w roku	3,2	0,9	1,0	1,4
	kilka razy w miesiącu	1,6	0,7	0,6	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,8	0,7	0,6	0,7
	codziennie	1,2	1,1	0,2	0,8
Częstość doświadczania zabierania pieniędzy, rzeczy	nigdy	89,1	92,0	93,9	92,2
	raz lub kilka razy w życiu	4,9	5,3	4,5	4,9
	kilka razy w roku	4,0	1,1	0,4	1,4
	kilka razy w miesiącu	0,8	0,7	0,4	0,6
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,5	0,4	0,4
	codziennie	0,8	0,5	0,4	0,5
Częstość doświadczania uderzania lub szarpania	nigdy	84,2	84,9	88,4	86,3
	raz lub kilka razy w życiu	8,5	10,7	8,3	9,2
	kilka razy w roku	4,0	2,5	1,8	2,5
	kilka razy w miesiącu	1,6	0,7	0,4	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,8	1,1	1,2	1,1
	codziennie	0,8	-	-	0,2
Częstość doświadczania bicia	nigdy	85,8	87,7	93,7	89,9
	raz lub kilka razy w życiu	6,5	7,8	3,5	5,7
	kilka razy w roku	3,6	1,8	1,2	1,9
	kilka razy w miesiącu	2,4	1,4	0,8	1,3
	kilka razy w tygodniu	1,2	1,1	0,6	0,9
	codziennie	0,4	0,2	0,2	0,3

Odebrania pieniędzy lub przedmiotów doświadczyło co najmniej raz w życiu 7,8% badanych. Poważne pobicie raz lub kilka razy w życiu było udziałem 5,7% uczniów. Podobnie, jak w przypadku innych form agresji i przemocy, pobicia występowały częściej wśród uczniów szkół zawodowych.

Agresja i przemoc w Internecie i telefonach

Zachowania agresywne i przemoc są podejmowane przez młodzież także z wykorzystaniem medium Internetowego i smartfonów. Częstość agresji i przemocy z wykorzystaniem narzędzi komunikacji elektronicznej przedstawia tabela 38. Młodzież bywa obiektem ośmieszania i obmowy w sieci. Takich sytuacji co najmniej raz w roku doświadczyło 16% uczniów. Bezpośredni atak w formie dokuczliwych, przykrych SMS-ów spotkał co dziesiątego ucznia. Bycie obiektem agresywnego, wulgarnego ataku w sieci wskazało 18,6% uczniów. Ośmieszające zdjęcia i filmy dotknęły 13,1% uczniów. Obrażliwe wiadomości przesyłane przez komunikator dotyczyły 14,5% uczniów, natomiast celowe wykluczenie z grona „znajomych” spotkało 12,7% uczniów. Takie zachowania wobec osób badanych miały miejsce zwykle raz lub kilka razy w roku. Istotnie większą częstość doświadczania wszystkich form ataków w Internecie i za pośrednictwem telefonów zgłaszają uczniowie szkół podstawowych.

Tabela 38. Doświadczanie agresji i przemocy z użyciem Internetu i telefonów

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Ośmieszające komentarze na forum internetowym	ani razu w tym roku	81,4	83,1	86,0	84,0
	raz lub kilka razy w tym roku	14,6	12,3	12,2	12,7
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	1,6	3,2	1,4	2,1

	raz lub kilka razy w tym tygodniu	1,6	0,7	0,4	0,8
	raz lub kilka razy dziennie	0,8	0,7	-	0,4
Dokuczliwe, przykre SMS-y	ani razu w tym roku	83,0	90,0	93,7	90,1
	raz lub kilka razy w tym roku	11,7	7,1	5,1	7,2
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	3,6	1,8	1,0	1,8
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	1,2	1,1	0,2	0,8
	raz lub kilka razy dziennie	0,4	-	-	0,1
Wyzwiska na czacie/ w portalu	ani razu w tym roku	75,7	77,2	87,8	81,4
	raz lub kilka razy w tym roku	14,2	13,9	8,5	11,7
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	7,7	5,0	2,8	4,6
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	1,2	2,7	0,4	1,4
	raz lub kilka razy dziennie	1,2	1,1	0,6	0,9
Ośmieszające zdjęcia, filmy	ani razu w tym roku	84,2	84,9	90,0	86,9
	raz lub kilka razy w tym roku	12,1	9,4	7,5	9,1
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	2,0	3,2	1,6	2,3
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	0,8	2,1	0,6	1,2
	raz lub kilka razy dziennie	0,8	0,5	0,4	0,5
Obrażliwe wiadomości przez komunikator	ani razu w tym roku	83,0	83,8	88,2	85,5
	raz lub kilka razy w tym roku	9,3	8,9	8,5	8,8
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	5,3	3,4	2,0	3,2
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	2,4	1,4	0,8	1,3
	raz lub kilka razy dziennie	-	2,5	0,6	1,2
Celowe wykluczenie lub nie dopuszczenie do grona znajomych w Internecie	ani razu w tym roku	84,2	87,7	88,4	87,3
	raz lub kilka razy w tym roku	10,1	6,2	8,9	8,1
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	3,2	2,5	1,4	2,2
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	1,6	2,3	1,0	1,6
	raz lub kilka razy dziennie	0,8	1,4	0,4	0,8

Wyrażanie na forach internetowych obraźliwych komentarzy wobec innych osób zostało przeprowadzone przez 22,7% respondentów. Względnie rzadziej uczniowie ośmieszali innych z wykorzystaniem Internetu (18,4%) oraz wulgarnie i agresywnie atakowali innych w sieci (11,8%). Powyższe działania były podejmowane raz lub kilka razy w życiu, choć częstość takich zachowań jest większa wśród uczniów szkół zasadniczych zawodowych.

Sprawcy agresji i przemocy

Częstość doświadczania agresji ze strony osób, z którymi badani mają najczęstszy kontakt jest przedstawiona w tabeli 39. Agresja ze strony rówieśników spotkała co trzeciego ucznia (31,7%).

Tabela 39. Sprawcy agresji i przemocy

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony młodszych uczniów	nigdy	88,7	93,8	94,3	93,0
	raz lub kilka razy w życiu	6,5	4,1	3,3	4,3
	kilka razy w roku	0,8	0,9	1,2	1,0
	kilka razy w miesiącu	1,2	0,2	0,6	0,6

	kilka razy w tygodniu	1,6	0,2	-	0,4
	codziennie	1,2	0,7	0,6	0,8
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony rówieśników	nigdy	68,8	68,3	68,1	68,3
	raz lub kilka razy w życiu	18,2	21,2	24,4	22,0
	kilka razy w roku	4,9	4,8	3,3	4,2
	kilka razy w miesiącu	4,5	2,5	1,8	2,6
	kilka razy w tygodniu	0,8	2,3	1,2	1,5
	codziennie	2,8	0,9	1,2	1,4
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony starszych uczniów	nigdy	81,0	79,7	85,4	82,4
	raz lub kilka razy w życiu	11,7	15,1	11,4	12,8
	kilka razy w roku	4,0	3,2	2,2	2,9
	kilka razy w miesiącu	2,0	1,6	0,6	1,3
	kilka razy w tygodniu	0,8	0,2	-	0,3
	codziennie	0,4	0,2	0,4	0,3
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony rodziców	nigdy	88,3	88,1	85,6	87,1
	raz lub kilka razy w życiu	5,7	7,3	10,8	8,5
	kilka razy w roku	2,4	3,2	2,0	2,5
	kilka razy w miesiącu	2,0	0,9	1,0	1,2
	kilka razy w tygodniu	1,6	0,5	0,2	0,6
	codziennie	-	-	0,4	0,2
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony nauczycieli	nigdy	92,7	92,0	92,7	92,5
	raz lub kilka razy w życiu	3,6	4,6	5,3	4,7
	kilka razy w roku	0,8	1,1	0,2	0,7
	kilka razy w miesiącu	0,8	1,1	0,8	0,9
	kilka razy w tygodniu	0,8	0,7	0,4	0,6
	codziennie	1,2	0,5	0,6	0,7
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony obcych dorosłych	nigdy	89,9	88,8	90,2	89,6
	raz lub kilka razy w życiu	5,3	7,5	6,7	6,7
	kilka razy w roku	1,2	2,7	1,6	1,9
	kilka razy w miesiącu	1,6	0,5	0,8	0,8
	kilka razy w tygodniu	1,2	-	0,2	0,3
	codziennie	0,8	0,5	0,6	0,6
Doświadczanie agresji lub przemocy ze strony innych osób	nigdy	90,7	87,0	90,0	89,0
	raz lub kilka razy w życiu	5,3	7,8	6,7	6,8
	kilka razy w roku	1,2	2,3	2,0	1,9
	kilka razy w miesiącu	0,8	0,7	0,8	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,8	1,4	0,2	0,8
	codziennie	1,2	0,9	0,4	0,8

Doświadczanie agresji i przemocy ze strony starszych uczniów zgłasza 17,6% osób ankietowanych. Część uczniów wymienia jako sprawców agresji także młodszych uczniów (7%) i nauczycieli (7,5%). Rodzice są wymieniani jako sprawcy agresji przez 12,9% uczniów, a obcy dorośli przez 10,3%. Inne osoby, zwykle rodzeństwo, są wskazywane jako sprawcy agresji przez 11,1% uczniów. Typowa częstość agresji doświadczanej ze strony poszczególnych osób wymienionych w badaniu, to raz lub kilka razy w życiu.

Dręczenie

Dręczenie jest zwykle rozumiane jako systematyczne przejawianie agresji w różnych formach, obejmujących też wykluczenie, skierowane przez dłuższy czas przeciwko jednemu lub kilku uczniom przez kilka osób lub całą klasę (Tłuściak-Deliowska, 2016). Częstość doświadczania dręczenia, jak i częstość dręczenia innych osób przez badanych uczniów jest przedstawiona w tabeli 40.

Tabela 40. Dręczenie i doświadczanie dręczenia

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Doświadczanie dręczenia	ani razu w tym roku	58,7	68,5	70,5	67,3
	1 raz	19,4	15,1	18,7	17,5
	2 razy	5,3	5,3	4,7	5,0
	3 razy i więcej	16,6	11,2	6,1	10,1
Dręczenie innych	ani razu w tym roku	73,3	73,7	81,1	76,8
	1 raz	16,2	16,7	11,8	14,5
	2 razy	4,5	3,0	2,8	3,2
	3 razy i więcej	6,1	6,6	4,3	5,5

Dręczenie ze strony rówieśników spotkało co trzeciego ucznia (32,6%). Uczniowie szkół podstawowych zgłaszali doświadczanie dręczenia częściej, niż uczniowie szkół ponadpodstawowych, w tym także zgłaszali częściej powtarzające się sytuacje dręczenia. Dręczenie innych osób sygnalizowała nieco mniejsza liczba badanych uczniów, niż doświadczanie dręczenia. Częstość deklarowanego dręczenia innych także była istotnie mniejsza, niż częstość zgłoszeń o byciu dręczonym.

Stosowanie agresji i przemocy

Częstość agresji i przemocy stosowanej przez badanych uczniów wobec innych osób przedstawia tabela 41. Proporcje poszczególnych form agresji wobec innych uczniów były zbliżone do struktury doświadczanej agresji, ale częstość mniejsza. Wyrażanie złośliwych uwag i wulgarne wymyślanie innym deklaruje co najmniej raz w życiu co piąty uczeń, stosowanie gróźb 7,5% badanych a poniżanie innych zgłasza 6% uczniów. Agresja niewerbalna stosowana jest przez mniej, niż 10% uczniów. Do najczęstszych przejawów agresji niewerbalnej należy szarpanie i uderzanie innych osób oraz pobicia. Takie zachowania deklaruje po 8,6% uczniów. Naruszenie czyjejś intymności poprzez niechciany dotyk oraz pozbawienie pieniędzy czy przedmiotów zgłosił co dwudziesty uczeń. Zachowania agresywne zgłaszają istotnie częściej uczniowie szkół podstawowych.

Tabela 41. Stosowanie agresji

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Częstość stosowania złośliwości	nigdy	78,0	77,1	81,5	79,2
	raz lub kilka razy w życiu	16,7	14,9	11,4	13,8
	kilka razy w roku	3,7	3,9	4,1	3,9
	kilka razy w miesiącu	0,8	3,2	1,8	2,1
	kilka razy w tygodniu	0,8	0,7	0,8	0,8
	codziennie	-	0,2	0,4	0,3
Częstość stosowania wymyślenia	nigdy	80,5	76,4	79,3	78,5
	raz lub kilka razy w życiu	12,2	11,4	13,0	12,3
	kilka razy w roku	2,8	5,7	3,5	4,2
	kilka razy w miesiącu	2,8	3,4	2,8	3,0
	kilka razy w tygodniu	1,2	2,5	1,2	1,7
	codziennie	0,4	0,5	0,2	0,3
Częstość stosowania gróźb	nigdy	89,4	92,4	94,3	92,6
	raz lub kilka razy w życiu	5,3	4,6	3,3	4,2
	kilka razy w roku	3,7	2,5	1,4	2,3
	kilka razy w miesiącu	0,4	0,2	0,6	0,4
	kilka razy w tygodniu	0,8	-	0,2	0,3
	codziennie	0,4	0,2	0,2	0,3

Częstość stosowania poniżania	nigdy	92,3	93,6	95,3	94,0
	raz lub kilka razy w życiu	3,3	3,4	3,1	3,3
	kilka razy w roku	3,3	1,8	0,4	1,5
	kilka razy w miesiącu	0,8	1,1	0,8	0,9
	kilka razy w tygodniu	0,4	-	0,2	0,2
	codziennie	-	-	0,2	0,1
Częstość dotykania intymnych części ciała	nigdy	92,3	94,5	96,7	95,0
	raz lub kilka razy w życiu	3,3	2,5	1,4	2,2
	kilka razy w roku	1,2	1,1	0,2	0,8
	kilka razy w miesiącu	2,0	0,7	0,8	1,0
	kilka razy w tygodniu	-	0,9	0,8	0,7
	codziennie	1,2	0,2	0,2	0,4
Częstość stosowania zabierania pieniędzy, rzeczy	nigdy	91,1	93,8	96,7	94,5
	raz lub kilka razy w życiu	5,3	3,2	2,0	3,1
	kilka razy w roku	2,0	1,8	-	1,1
	kilka razy w miesiącu	1,2	0,5	0,6	0,7
	kilka razy w tygodniu	0,4	-	0,4	0,3
	codziennie	-	0,7	0,4	0,4
Częstość stosowania uderzania lub szarpania	nigdy	87,4	89,9	94,7	91,4
	raz lub kilka razy w życiu	8,9	6,2	3,3	5,5
	kilka razy w roku	1,2	1,6	0,6	1,1
	kilka razy w miesiącu	0,8	1,4	0,2	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,8	0,9	1,2	1,0
	codziennie	0,8	-	-	0,2
Częstość stosowania bicia	nigdy	85,4	91,1	94,7	91,4
	raz lub kilka razy w życiu	10,2	4,8	3,0	5,1
	kilka razy w roku	2,4	1,1	0,4	1,1
	kilka razy w miesiącu	1,6	1,8	1,0	1,4
	kilka razy w tygodniu	-	0,9	0,4	0,5
	codziennie	0,4	0,2	0,6	0,4

Częstość podejmowania przez uczniów różnych form agresji i przemocy z wykorzystaniem elektronicznych kanałów komunikacji opisuje tabela 42. Najczęściej występujące formy agresji i przemocy, których podejmują się uczniowie, to wyzywanie innych na czacie lub w komentarzach na portalu społecznościowym (16,9%) oraz publikowanie ośmieszających komentarzy na forum internetowym (16,7%). Uczniowie wysyłają też obraźliwe wiadomości przez komunikatory internetowe (11%) i celowo wykluczają lub nie dopuszczają innych do grona „znajomych” (10,3%). Co dziesiąty uczeń publikował w Internecie zdjęcia lub filmy ośmieszające innych, a 7,2% wysyłało bezpośrednio do innych uczniów dokuczliwe, przykre wiadomości tekstowe z telefonów.

Tabela 42. Stosowanie agresji i przemocy z użyciem Internetu i telefonów

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Publikowanie ośmieszających komentarzy na forum internetowym	ani razu w tym roku	87,0	79,0	85,2	83,3
	raz lub kilka razy w tym roku	11,7	17,6	11,0	13,6
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	-	2,3	2,4	1,8
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	1,2	0,5	0,4	0,6
	raz lub kilka razy dziennie	-	0,7	1,0	0,7
Wysyłanie dokuczliwych, przykrych SMS-ów	ani razu w tym roku	89,1	91,3	95,9	92,8
	raz lub kilka razy w tym roku	9,3	5,3	3,3	5,3
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	1,2	2,3	0,6	1,3
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	0,4	0,5	0,2	0,3
	raz lub kilka razy dziennie	-	0,7	-	0,3

Wyzywanie na czacie/ w portalu	ani razu w tym roku	81,4	80,4	86,2	83,1
	raz lub kilka razy w tym roku	12,6	13,5	8,7	11,2
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	5,3	4,3	3,5	4,2
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	0,4	0,9	0,6	0,7
	raz lub kilka razy dziennie	0,4	0,9	1,0	0,8
Publikowanie ośmieszających zdjęć, filmów	ani razu w tym roku	88,7	88,1	92,1	89,9
	raz lub kilka razy w tym roku	7,7	7,5	4,7	6,4
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	1,6	2,3	1,6	1,8
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	2,0	1,8	0,8	1,4
	raz lub kilka razy dziennie	-	0,2	0,8	0,4
Wysyłanie obraźliwych wiadomości przez komunikator	ani razu w tym roku	90,3	85,6	91,3	89,0
	raz lub kilka razy w tym roku	5,7	9,6	5,9	7,2
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	2,4	1,8	1,0	1,6
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	0,8	1,4	0,6	0,9
	raz lub kilka razy dziennie	0,8	1,6	1,2	1,3
Celowe wykluczenie lub nie dopuszczenie do grona znajomych w Internecie	ani razu w tym roku	87,9	88,8	91,3	89,7
	raz lub kilka razy w tym roku	7,7	7,8	6,5	7,2
	raz lub kilka razy w tym miesiącu	1,6	2,1	1,2	1,6
	raz lub kilka razy w tym tygodniu	1,2	0,9	0,8	0,9
	raz lub kilka razy dziennie	1,6	0,5	0,2	0,6

Ukierunkowanie agresji przejawianej przez uczniów przedstawia tabela 43. Osoby badane kierowały agresją przede wszystkim do rówieśników. Takie informacje przekazał niemal co czwarty uczeń, w tym przede wszystkim uczniowie szkół podstawowych. Ukierunkowanie agresji i przemocy na starszych uczniach i innych osób zgłasza co dziesiąty badany. Agresję ukierunkowaną na młodszych uczniów podjęło ok. 7% osób badanych.

Tabela 43. Ukierunkowanie agresji i przemocy stosowanej przez uczniów

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Stosowanie agresji lub przemocy wobec młodszych uczniów	nigdy	93,5	90,6	95,1	93,1
	raz lub kilka razy w życiu	3,2	7,1	3,9	4,9
	kilka razy w roku	1,6	1,4	0,4	1,0
	kilka razy w miesiącu	1,2	0,2	0,4	0,5
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,2	-	0,2
	codziennie	-	0,5	0,2	0,3
Stosowanie agresji lub przemocy wobec rówieśników	nigdy	72,5	74,0	79,9	76,2
	raz lub kilka razy w życiu	15,4	16,9	15,2	15,8
	kilka razy w roku	5,7	3,9	1,2	3,1
	kilka razy w miesiącu	5,3	2,3	2,6	3,0
	kilka razy w tygodniu	0,8	2,3	0,6	1,3
	codziennie	0,4	0,7	0,6	0,6
Stosowanie agresji lub przemocy wobec starszych uczniów	nigdy	85,8	89,5	92,7	90,1
	raz lub kilka razy w życiu	8,5	6,4	4,9	6,2
	kilka razy w roku	3,2	2,7	1,2	2,2
	kilka razy w miesiącu	2,0	0,9	0,6	1,0
	kilka razy w tygodniu	-	0,5	-	0,2
	codziennie	0,4	-	0,6	0,3
Stosowanie agresji lub przemocy wobec rodziców	nigdy	93,5	94,7	93,9	94,1
	raz lub kilka razy w życiu	2,4	3,0	3,9	3,3

	kilka razy w roku	2,0	1,6	0,8	1,3
	kilka razy w miesiącu	1,6	0,5	1,0	0,9
	kilka razy w tygodniu	0,4	-	-	0,1
	codziennie	-	0,2	0,4	0,3
Stosowanie agresji lub przemocy wobec nauczycieli	nigdy	93,5	96,8	96,5	96,0
	raz lub kilka razy w życiu	2,4	0,9	2,0	1,7
	kilka razy w roku	2,8	0,7	0,4	1,0
	kilka razy w miesiącu	0,8	0,5	0,2	0,4
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,7	0,6	0,6
	codziennie	-	0,5	0,4	0,3
Stosowanie agresji lub przemocy wobec obcych dorosłych	nigdy	91,9	95,9	94,7	94,6
	raz lub kilka razy w życiu	3,2	1,6	2,8	2,4
	kilka razy w roku	2,0	1,4	0,8	1,3
	kilka razy w miesiącu	2,0	0,2	0,2	0,6
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,2	0,2	0,3
	codziennie	0,4	0,7	1,4	0,9
Stosowanie agresji lub przemocy wobec innych osób	nigdy	90,3	92,0	92,1	91,7
	raz lub kilka razy w życiu	5,3	4,3	5,5	5,0
	kilka razy w roku	2,8	1,1	1,2	1,5
	kilka razy w miesiącu	0,4	1,4	0,6	0,8
	kilka razy w tygodniu	-	0,5	0,4	0,3
	codziennie	1,2	0,7	0,2	0,6

Agresję wobec rodziców i wobec obcych dorosłych zadeklarowało 6% młodzieży, a wobec nauczycieli 4%. Informacje o ukierunkowaniu agresji na inne osoby podają częściej uczniowie szkół podstawowych.

Ryzyko dysfunkcji

Ogólne nasilenie ryzyka dysfunkcji opisanego w powyższych kategoriach zostało zobrazowane w tabeli 44. Poszczególne środowiska poddane ocenie zostały scharakteryzowane na podstawie sumarycznego wskaźnika zliczającego wysoką częstość występowania czynników ryzyka omówionych wyżej. Wskaźnik ten jest obliczany jako wypadkowa częstości stosowania środków psychoaktywnych, wieku inicjacji, nasilenia agresji i przemocy. Środowiska szkolne zostały opisane w sposób obrazujący liczbę uczniów zaliczanych do grupy niskiego, przeciętnego i wysokiego wskaźnika intensywności zachowań ryzykownych, wyodrębnionego z rozkładu wskaźnika w całej objętej badaniami populacji. Wyniki odniesiono do wartości przeciętnej obliczonej w identyczny sposób dla wyników ogólnopolskich danego typu szkoły z 2018 roku oraz oddzielnie do przeciętnej dla środowiska Puław, niezależnie od typu szkoły.

Tabela 44. Ryzyko dysfunkcji w porównaniu z grupami odniesienia

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Częstość zachowań ryzykownych - grupa odniesienia: typ szkoły, próba ogólnopolska, 2018 rok	niskie ryzyko	31,6	30,8	29,1	30,3
	przeciętne ryzyko	44,5	43,4	40,7	42,5
	wysokie ryzyko	23,9	25,8	30,1	27,2
Częstość zachowań ryzykownych - grupa odniesienia: badane środowisko, 2019 rok	niskie ryzyko	56,7	18,0	20,5	27,1
	przeciętne ryzyko	35,6	44,7	51,6	45,8
	wysokie ryzyko	7,7	37,2	28,0	27,2

W środowisku młodzieży licealnej częstość zachowań ryzykownych młodzieży niekorzystnie odbiega od przeciętnej ogólnopolskiej w tego typu szkołach. Liczba uczniów podejmujących zachowania ryzykowne jest większa, niż zwykle wśród licealistów. W grupie uczniów ze szkół

o profilu zawodowym grupa uczniów, którzy podejmują zachowania ryzykowne jest podobnie liczna, jak w innych środowiskach w Polsce. Wśród uczniów szkół podstawowych intensywność podejmowania zachowań ryzykownych jest mniejsza, niż w innych środowiskach w Polsce.

Odnosząc wyniki uzyskane w poszczególnych typach szkół do przeciętnego nasilenia zachowań ryzykownych dla Puław można zauważyć, że największe zagrożenia występują w środowisku młodzieży ze szkół o profilu zawodowym. Uczniowie ze szkół podstawowych, w porównaniu z uczniami szkół ponadpodstawowych przejawiają istotnie mniej zachowań ryzykownych.

Profilaktyka

Częstość udziału uczniów w zajęciach prowadzonych w ramach poszczególnych działań profilaktycznych podanych przez szkołę objęta badaniami jako prowadzone w niej przedstawia tabela 45. Deklarowana przez uczniów częstość udziału w zajęciach profilaktycznych jest przedstawiona w tabeli 46. Różnice w zestawieniach wynikają z braku informacji w szkołach ponadpodstawowych przyjmujących uczniów na temat zajęć profilaktycznych prowadzonych w szkołach podstawowych. Analizą objęto programy wskazane przez zleceniodawcę badań jako dotowane z budżetu miasta Puławy.

Tabela 45. Zgłoszony przez szkołę udział uczniów udział w zajęciach profilaktycznych

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Udział w profilaktyce - dane ze szkoły	godziny wychowawcze o profilaktyce	54,3	61,9	59,6	59,3
	brak udziału	-	33,6	19,5	20,6
	Warsztaty Praesterno	11,7	17,1	20,9	17,6
	Alternatywa	30,8	-	-	6,4
	inne zajęcia profilaktyczne	-	12,8	-	4,7
	Spójrz inaczej	13,4	-	-	2,8
	Bieg po zdrowie	4,9	-	-	1,0
	Domowi Detektywi	4,9	-	-	1,0
	Fantastyczne Możliwości	4,0	-	-	0,8

* Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość uczestniczenia w kilku rodzajach działań

Według danych szkolnych 4/5 uczniów uczestniczyło w jakiejś formie profilaktyki w ostatnim roku, w tym wszyscy uczniowie szkół podstawowych. Zdecydowanie dominującą formą realizacji działań profilaktycznych były zajęcia prowadzone w ramach godzin wychowawczych (59,3%), wymieniane najczęściej w szkołach ponadpodstawowych o profilu zawodowym. Do działań profilaktycznych wykraczających poza godziny lekcyjne należały przede wszystkim zajęcia prowadzone w różnych formach przez Fundację Praesterno, ujęte w uproszczeniu jako „warsztaty Praesterno” (17,6%). Szkoły podstawowe zgłosiły realizację programu Alternatywa (30,8%) i Spójrz inaczej (13,4%) oraz programów Bieg po zdrowie, Domowi Detektywi i Fantastyczne Możliwości, z udziałem ok. 5% uczniów. Szkoły zawodowe wskazały w grupie 12,8% uczniów realizację innych zajęć profilaktycznych, niż dotowane przez Urząd Miasta. W powyższych zestawieniach nie uwzględniano zajęć socjoterapeutycznych i psychoterapeutycznych, realizowanych indywidualnie.

Informacje na temat realizacji działań profilaktycznych, w których udział zadeklarowali bezpośrednio sami uczniowie przedstawia tabela 46. Większość uczniów (56,3%) nie wskazała żadnych działań profilaktycznych, w których zapamiętała swój udział. W pozostałej grupie

najwięcej uczniów wymieniło udział w zajęciach profilaktycznych prowadzonych w czasie godzin wychowawczych (29,4%).

Tabela 46. Deklarowany przez uczniów udział w zajęciach profilaktycznych

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Udział w profilaktyce	brak udziału	57,1	63,7	49,6	56,3
	Alternatywa	21,5	10,5	12,8	13,7
	Domowi Detektywi	12,6	10,0	9,6	10,4
	Fantastyczne Możliwości	13,8	10,7	9,4	10,8
	Trzy Koła	13,0	9,8	9,6	10,4
	Warsztaty Praesterno	13,8	11,2	20,7	15,8
	MOPR	13,8	11,4	16,5	14,1
	Spójrz inaczej	13,8	11,9	10,6	11,7
	Spójrz inaczej na agresję	15,0	12,6	11,2	12,5
	Bieg po zdrowie	19,4	16,9	15,4	16,8
	Trzymaj formę	20,6	16,2	15,9	17,0
	godziny wychowawcze o profilaktyce	25,9	25,6	34,4	29,4
	socjoterapia	14,2	11,4	12,2	12,3
	psychoterapia	19,8	15,8	14,8	16,2
inne zajęcia profilaktyczne	0,4	1,8	3,0	2,0	

* Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość uczestniczenia w kilku rodzajach działań.

Programy wskazane przez uczniów jako te, w których brali udział poza godzinami wychowawczymi, to na pierwszym miejscu Trzymaj formę, Bieg po zdrowie i zajęcia prowadzone przez Fundację Praesterno. W każdym z tych działań udział zadeklarowało po ok. 16-17% badanych uczniów. Grupa 10-14% uczniów wskazywała też udział w programach MOPR, Alternatywa, Spójrz inaczej na agresję, socjoterapia, Spójrz inaczej, Fantastyczne Możliwości, Domowi Detektywi, Trzy Koła, a także w socjoterapii (12,3%) i psychoterapii (16,2%).

Jakość profilaktyki szkolnej

Charakterystyka zajęć profilaktycznych prowadzonych w szkołach objętych badaniami jest zawarta w tabeli 47. Większość uczniów (66,1%) została objęta jednym z działań profilaktycznych prowadzonych w szkołach. Dominująca większość działań profilaktycznych zaliczała się do grupy programów nie poddanych kwalifikacji, o nieznannej wartości. Standardem postępowania było wdrażanie profilaktyki wyłącznie w formie tematycznych godzin wychowawczych i lekcyjnych (50,8%). Programy rekomendowane stanowiły 27,9% działań wdrożonych w środowisku, przy czym 14,7% uczniów zostało objętych wyłącznie działaniami rekomendowanymi o potwierdzonej wartości, 8,3% uczniów uczestniczyło w co najmniej jednym takim działaniu, a 4,9% uczniów brało udział w opublikowanych i znanych programach spoza bazy rekomendowanych.

Tabela 47. Formy realizacji zajęć profilaktycznych zgłoszonych przez szkoły

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Ogółem
		%	%	%	%
Liczba działań profilaktycznych	0,00	0,0	33,6	19,5	20,6
	1,00	81,0	41,1	80,5	66,1
	2,00	14,2	25,3	0,0	12,2
	3,00	4,9	0,0	0,0	1,0

Kategoria działań profilaktycznych	działania niekwalifikowane i brak działań	59,2	70,1	79,1	72,1
	działania kwalifikowane (rekomendowane i opublikowane)	40,8	29,9	20,9	27,9
Rodzaj działań profilaktycznych	brak działań profilaktycznych	0,0	33,6	19,5	21,4
	tylko tematyczne godziny wychowawcze i lekcyjne	59,2	36,5	59,6	50,8
	opublikowane programy spoza bazy	0,0	12,8	0,0	4,9
	programy rekomendowane	19,9	12,6	0,0	8,3
	tylko programy rekomendowane	20,9	4,6	20,9	14,7
Strategie	brak działań / brak opisu	0,0	33,6	19,5	20,6
	informacje	64,0	100,0	86,0	86,6
	umiejętności	48,2	25,3	20,9	28,2
Realizator działań	brak działania	0,0	33,6	19,5	20,6
	nauczyciel	27,9	65,3	19,5	38,1
	pedagog / psycholog szkolny	76,9	21,9	62,6	50,6
	prowadzący spoza szkoły	11,7	25,3	20,9	20,6
Łączny czas realizacji działań	brak działania	0,0	33,6	19,5	20,6
	do 2 godzin	0,0	13,0	19,5	13,1
	3-9 godzin	100,0	87,0	80,5	86,9

* Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość występowania kilku kategorii

Działania profilaktyczne podjęte w środowisku miały w dużej części charakter informacyjny, ukierunkowany na racjonalne postępowanie uczniów. Działania wykorzystujące strategie profilaktyczne ukierunkowane na umiejętności zostały zaadresowane do 28,2% uczniów. Realizacja zajęć spoczywała przede wszystkim na szkolnych specjalistach - pedagogach i psychologach zatrudnionych w placówkach (50,6%) oraz nauczycielach przedmiotowych (38,1%). Zajęciami prowadzonymi przez specjalistów spoza szkoły objęto jedną piątą uczniów. Przeprowadzono w większości zajęcia profilaktyczne obejmujące 3-9 godzin profilaktyki (86,9%) lub krótsze, do 2 godzin (13,1%).

Przydatność profilaktyki

Ocena przydatności zajęć, w których uczniowie deklarowali swój udział jest zawarta w tabeli 48. Uczniowie wszystkich typów szkół, zwłaszcza szkół podstawowych uznali godziny wychowawcze o tematyce profilaktycznej za zajęcia o najwyższej przydatności. Równie często uczniowie mieli poczucie przydatności udziału w zajęciach programów Trzymaj formę i Bieg po zdrowie. Do wysoce przydatnych uczniowie zaliczyli też zajęcia prowadzone przez Fundację Praesterno, program Alternatywa, a także MOPR i Spójrz inaczej. Oceny pożytków z udziału w zajęciach programów Fantastyczne możliwości, Domowi Detektywi i Trzy Kota są niższe, ale nadal wskazują na ich profilaktyczną użyteczność. Uczniowie biorący udział w psychoterapii i socjoterapii także ocenili te formy pracy jako wysoce przydatne.

Tabela 48. Ocena przydatności działań profilaktycznych przez uczniów, którzy zadeklarowali udział w nich

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Alternatywa	nieprzydatne	34,0	50,0	49,2	44,5
	przydatne dla kogoś w klasie	37,7	34,8	27,7	32,9
	przydatne dla mnie	28,3	15,2	23,1	22,6
Domowi Detektywi	nieprzydatne	48,4	52,3	61,2	54,8
	przydatne dla kogoś w klasie	29,0	34,1	22,4	28,2
	przydatne dla mnie	22,6	13,6	16,3	16,9

Fantastyczne Możliwości	nieprzydatne	44,1	46,8	58,3	50,4
	przydatne dla kogoś w klasie	26,5	29,8	25,0	27,1
	przydatne dla mnie	29,4	23,4	16,7	22,5
Trzy Koła	nieprzydatne	50,0	51,2	63,3	55,6
	przydatne dla kogoś w klasie	25,0	34,9	26,5	29,0
	przydatne dla mnie	25,0	14,0	10,2	15,3
Warsztaty Praesterno	nieprzydatne	44,1	46,9	42,9	44,1
	przydatne dla kogoś w klasie	29,4	34,7	30,5	31,4
	przydatne dla mnie	26,5	18,4	26,7	24,5
MOPR	nieprzydatne	44,1	46,0	47,6	46,4
	przydatne dla kogoś w klasie	26,5	38,0	25,0	29,2
	przydatne dla mnie	29,4	16,0	27,4	24,4
Spójrz inaczej	nieprzydatne	41,2	42,3	55,6	47,1
	przydatne dla kogoś w klasie	23,5	38,5	22,2	28,6
	przydatne dla mnie	35,3	19,2	22,2	24,3
Spójrz inaczej na agresję	nieprzydatne	40,5	38,2	54,4	45,0
	przydatne dla kogoś w klasie	32,4	36,4	22,8	30,2
	przydatne dla mnie	27,0	25,5	22,8	24,8
Bieg po zdrowie	nieprzydatne	29,2	32,4	37,2	33,5
	przydatne dla kogoś w klasie	29,2	35,1	29,5	31,5
	przydatne dla mnie	41,7	32,4	33,3	35,0
Trzymaj formę	nieprzydatne	27,5	31,0	40,7	34,0
	przydatne dla kogoś w klasie	21,6	32,4	22,2	25,6
	przydatne dla mnie	51,0	36,6	37,0	40,4
godziny wychowawcze o profilaktyce	nieprzydatne	23,4	34,8	33,7	32,2
	przydatne dla kogoś w klasie	28,1	35,7	39,4	36,2
	przydatne dla mnie	48,4	29,5	26,9	31,6
socjoterapia	nieprzydatne	40,0	46,0	50,0	46,3
	przydatne dla kogoś w klasie	28,6	36,0	29,0	31,3
	przydatne dla mnie	31,4	18,0	21,0	22,4
psychoterapia	nieprzydatne	32,7	34,8	45,3	38,3
	przydatne dla kogoś w klasie	28,6	31,9	20,0	26,4
	przydatne dla mnie	38,8	33,3	34,7	35,2
inne zajęcia profilaktyczne	nieprzydatne	100,0	100,0	100,0	100,0

Ocena dokonana przez uczniów, którzy zadeklarowali udział w działaniach profilaktycznych

Należy ponownie podkreślić, że we wrześniu, w czasie wykonywania ankietyzacji w szkołach, działania profilaktyczne i zajęcia alternatywne w jakich uczestniczyła objęta badaniami młodzież nie były jeszcze rozpoczęte. Zajęcia profilaktyczne opisywane przez uczniów pierwszych klas szkół ponadpodstawowych były więc prowadzone w szkołach podstawowych. Z powyższego względu pozostawiono w zestawieniu odpowiedzi tych uczniów, którzy zaznaczali część programów profilaktycznych nawet wtedy, gdy w ostatnim roku szkolnym nie powinni w nich uczestniczyć ze względu na poziom edukacyjny. Można też jednak przypuszczać, że gotowość oceniania programów spoza aktualnego poziomu edukacyjnego świadczy o pamiętaniu nazw programów z wcześniejszych etapów edukacyjnych lub też o niewielkim różnicowaniu przez uczniów nazw programów w których uczestniczą, dlatego wnioski wyciągane z powyższych ocen powinny być ostrożne.

Zajęcia alternatywne które uczniowie opisywali jako dostępne w szkołach lub na terenie miasta są scharakteryzowane w tabeli 49.

Tabela 49. Udział w zajęciach alternatywnych

		Typ szkoły			
		SP VI-VIII	Technika i ZSZ	LO	Razem
		%	%	%	%
Udział w zajęciach alternatywnych	brak udziału	3,3	11,4	7,3	7,8
	sportowe	18,6	15,4	18,2	17,3

	turystyczne	7,0	9,4	8,7	8,5
	artystyczne	11,6	8,9	9,8	9,9
	językowe	13,6	9,4	13,6	12,2
	informatyczne	9,4	8,6	5,8	7,6
	harcerstwo	7,4	7,4	6,1	6,9
	kościelne	8,8	7,7	7,9	8,1
	wolontariat	8,8	11,7	12,8	11,4
	inne	11,5	10,0	9,7	10,2
Dostępność zajęć alternatywnych	brak wiedzy	4,1	3,4	2,5	3,1
	sportowe	5,9	7,8	7,4	7,3
	turystyczne	11,9	10,3	10,8	10,8
	artystyczne	10,7	11,6	10,9	11,1
	językowe	8,6	11,0	8,5	9,5
	informatyczne	11,8	10,6	13,0	11,9
	harcerstwo	13,4	12,2	13,5	13,0
	kościelne	12,9	12,7	12,6	12,7
	wolontariat	10,6	10,0	9,6	9,9
	inne	10,1	10,4	11,2	10,7
Chęć udziału w zajęciach alternatywnych	brak deklaracji ucznia	30,9	31,5	38,5	34,2
	sportowe	4,3	7,6	4,2	5,5
	turystyczne	11,9	9,4	10,0	10,1
	artystyczne	6,0	6,7	7,4	6,9
	językowe	7,2	7,4	8,6	7,8
	informatyczne	7,4	9,7	7,7	8,4
	harcerstwo	7,4	7,2	5,4	6,5
	kościelne	5,8	5,1	5,0	5,2
	wolontariat	11,6	6,9	6,6	7,8
	inne	7,6	8,4	6,6	7,5

* Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość występowania kilku kategorii

Zdecydowana większość uczniów brała udział w zajęciach dodatkowych. Uczniowie najczęściej wymieniali udział w zajęciach sportowych, językowych i wolontariacie. W dalszej kolejności lokowały się zajęcia artystyczne, turystyczne i grupy kościelne oraz zajęcia informatyczne i harcerstwo.

Brak zainteresowania udziałem w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych zadeklarowało 34,2% uczniów. Brak wiedzy o dostępnych zajęciach pozalekcyjnych zasygnalizowali nieliczni uczniowie (3,1%). Nieco ponad 10% procent uczniów zgłosiło zainteresowanie udziałem w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych turystycznych i artystycznych.

Wymierne rezultaty zajęć profilaktycznych

Porównanie uczestników zajęć profilaktycznych i osób nie deklarujących uczestnictwa w żadnym rodzaju zajęć przedstawia tabela 50. Zawarto w niej porównanie nasilenia podejmowania zachowań ryzykownych. Wyróżniono wyniki istotnie różniące się istotnie.

Uczniowie biorący udział w programach profilaktycznych w reakcji na stres istotnie częściej zmagają się z problemami w samotności, fiksując się na problemie. Częściej też wyrażają emocje w płaczu, odreagowując je na rodzinie, ale również częściej poszukują wsparcia w modlitwie, czytaniu książek, czy ekspresji twórczej. Natomiast istotnie rzadziej w porównaniu ze swoimi rówieśnikami w reakcji na stres palą tytoń. Poziom zadowolenia porównywanych grup jest jednak zbliżony.

Formy reakcji na negatywną presję osób uczestniczących w zajęciach profilaktycznych i osób nie biorących udziału w profilaktyce nie różnią się istotnie. Również postawy palenia tytoniu i picia alkoholu są zbliżone. Postawy wobec stosowania narkotyków przez młodzież są jednak istotnie różne. Młodzież biorąca udział w profilaktyce ma znacznie bardziej krytyczne postawy

wobec stosowania środków psychoaktywnych, niż uczniowie nie deklarujący uczestnictwa w takich zajęciach.

Częstość kontaktu młodzieży z negatywnymi wzorcami stosowania przez rówieśników tytoniu, alkoholu i narkotyków nie różni się istotnie między porównywanymi grupami. Również wiedza o zagrożeniach ze strony alkoholu i narkotyków jest w porównywanych grupach na zbliżonym poziomie.

Częstość stosowania tytoniu nie różni się istotnie między uczestnikami zajęć profilaktycznych a młodzieżą nie deklarującą udziału w zajęciach profilaktycznych. Częstość picia alkoholu i upijania się przez uczestników profilaktyki jest jednak istotnie niższa niż wśród uczniów nie deklarujących udziału w profilaktyce. Wiek pierwszego kontaktu z legalnymi i nielegalnymi środkami psychoaktywnymi jest w obydwu grupach zbliżony.

Tabela 50. Udział w programach profilaktycznych a skala zachowań ryzykownych

Kategoria	Udział w programie		Kategoria	Udział w programie	
	Nie	Tak		Nie	Tak
	$X_{\bar{s}r}$	$X_{\bar{s}r}$		%	%
Reakcje na stres			Reakcje na presję		
muzyka, telewizja	1,50	1,57	odmawiam	43,6	45,5
rozmowa ze znajomymi	1,14	1,20	robię to, co ja chcę	41,7	37,6
samotność	1,06	1,17	szukam rady u rodziców	2,5	4
zapominanie o problemie	1,04	1,09	szukam rady u rówieśników	1,8	4,2
zabawa komputerem	1,13	1,05	unikam kontaktu	4,5	4,6
fiksacja na problemie	0,89	1,00	ulegam	1,9	1,7
sport lub spacer	0,90	0,98	inne	4	2,3
placz	0,82	0,97	Postawy wobec tytoniu		
lenistwo	0,83	0,87	negatywna	10,9	8,8
rozmowa z rodziną	0,81	0,86	dezaprobująca	16,1	19,8
odreagowanie na rodzinie	0,71	0,79	obojętna	31,8	30,5
modlitwa	0,48	0,58	przyzwalająca	9,1	12,1
objadanie się	0,58	0,57	pozytywna	32,1	28,8
obrażanie się	0,49	0,54	Postawy wobec alkoholu		
czytanie książek	0,41	0,53	negatywna	11,9	10,4
malowanie, muzykowanie	0,32	0,46	dezaprobująca	15,5	17,3
niszczenie przedmiotów	0,30	0,36	obojętna	32,3	30,5
alkohol	0,38	0,35	przyzwalająca	12,5	17,1
papieros	0,40	0,31	pozytywna	27,8	24,8
kino lub teatr	0,32	0,29	Postawy wobec narkotyków		
stosowanie głodówek	0,20	0,26	negatywna	43,5	52,6
leki lub narkotyki	0,13	0,19	dezaprobująca	24,7	24,6
pomoc psychologa	0,14	0,19	obojętna	24,4	15
Stosowanie śr. odurzających	x	α	przyzwalająca	2,8	2,9
tytoń	8,47	0,206	pozytywna	4,6	5
alkohol	20,07	0,003	Ekspozycja na wzorce	x	α
alkohol - upijanie się	14,07	0,029	palenie tytoniu	8,46	0,206
marihuana	10,67	0,099	picie alkoholu	9,02	0,173
inne narkotyki	4,55	0,473	stosowanie narkotyków	5,54	0,477
Wiek inicjacji	$X_{\bar{s}r}$	$X_{\bar{s}r}$	Poziom wiedzy	%	%
tytoń	13,02	12,74	o alkoholu	27,46	27,15
alkohol	12,71	12,62	o narkotykach	22,51	21,00
alkohol - upijanie się	14,63	14,36	Stosowanie przemocy	x	α
marihuana	15,30	15,40	złośliwości	25,78	0,001
inne narkotyki	12,40	13,31	wymyślanie	23,81	0,001
Częstość wagarowania	%	%	groźby	19,71	0,001
kilka razy w życiu	37,0	36,3	poniżanie	21,12	0,001
kilka razy w roku	14,8	16,6	naruszanie intymności	20,63	0,001
kilka razy w miesiącu	4,6	4,3	wymuszanie pieniędzy, rzeczy	32,17	0,001
Zadowolenie			uderzanie, szarpanie	31,71	0,001
ogólny poziom	43,1	42,2	bicie	22,33	0,001

Uczestnicy programów profilaktycznych wagarują ze zblizoną częstością, co osoby nie biorące udziału w profilaktyce. Wszystkie przejawy zachowań agresywnych występują jednak wśród młodzieży uczestniczącej w zajęciach profilaktycznych istotnie częściej, niż wśród osób nie biorących udziału w profilaktyce. Uczestnicy zajęć profilaktycznych zwykle rzadziej deklarują, że nigdy nie stosowali agresji, a częściej podają, że zachowali się agresywnie raz lub kilka razy w życiu

Porównanie uzyskanych wyników z rezultatami z poprzednich lat

Przedstawione poniżej porównania opierają się na wynikach uzyskanych w badaniach prowadzonych w roku bieżącym oraz w latach 2010, 2007, 2005, 2003 i 2001, a w części wymiarów także w latach 1999 i 1997. Grupy objęte badaniami w latach 2010, 2007 i 2005 wywodzą się z tych samych placówek, w badaniach z roku 2014 w grupie szkół zawodowych ten skład uległ zmianie. Ze względu na różnice w składzie szkół i klas wylosowanych do badania grupy różnią się też istotnie w zakresie proporcji płci w poszczególnych latach badań. Może to mieć istotny wpływ na wyniki, gdyż płeć jest ważnym czynnikiem ryzyka. Badania różnią się też istotnie pod względem liczebności, wieku i struktury systemu kształcenia. Ze względu na zmiany wynikające z reformy systemu edukacji badania przeprowadzone w 2003 roku nie objęły uczniów klas 2 szkół ponadgimnazjalnych. Dążąc do zapewnienia porównywalności wyników poprzez jednolitość narzędzia badawczego dla różnych poziomów wiekowych, a jednocześnie chcąc zminimalizować ingerujący wpływ treści badania na młodszych uczniów pominięto również w badaniach od roku 2003 klasy 5 szkoły podstawowej. W badaniach z lat 2001 i 2003, w porównaniu z rokiem 1999, zbadano proporcjonalnie więcej chłopców. Grupa badana została wówczas rozszerzona o klasy 5 i 6 szkoły podstawowej oraz klasy 3 szkół średnich i zasadniczych, średnia wieku była z tego powodu istotnie różna w poszczególnych typach szkół. Należy również pamiętać, że pomiary w latach 1997 i 1999 były oparte na nieco innej metodyce, z większym ukierunkowaniem na eksplorację, niż badania mające charakter porównawczy i weryfikujący prowadzone w latach 2001-2014. Również w badaniach z roku 2019 pojawiły się istotnie zmiany składu grupy, jak i punktów odniesienia wyników. Przyczyny różnic w roku 2019 wynikają przede wszystkim ze zmian w systemie oświaty. W związku z likwidacją gimnazjów i modyfikacją systemu kształcenia zawodowego spowodowaną zapaścią edukacji zawodowej na poziomie zasadniczym, proporcje uczniów wchodzących w skład grup zbadanych w roku 2019 nie odpowiadają wcześniejszym badaniom a ich sytuacja edukacyjna jest istotnie różna. Do oceny wskaźników ryzyka dla uczniów klas VI-VIII zastosowano w badaniach w roku 2019 kryteria odniesienia z ogólnopolskich badań z roku 2018, uwzględniających jeszcze ostatnie klasy gimnazjów. Ocenę zmian zachodzących w przedziale lat objętych badaniami należy więc prowadzić ostrożnie, pamiętając o powyższych różnicach w danych wyjściowych i punktach odniesienia.

Porównanie wyników dotyczących wybranych zachowań ryzykownych z trzech ostatnich badań przedstawia tabela 51.

Tabela 51. Zmiany ryzyka dysfunkcji

Kategoria	Rok badania			Kategoria	Rok badania		
	2010	2014	2019		2010	2014	2019
Wiek pierwszego kontaktu	X_{sr}			Częstość palenia tytoniu	%		
tytoń	13,05	12,90	13,71	nigdy	51,0	56,8	48,6
piwo	13,19	12,94	13,68	raz lub kilka razy w życiu	14,8	14,9	15,2
wino	13,69	13,48	14,43	sporadycznie (kilka razy /rok)	6,3	5,6	8,4
wódka	14,54	14,07	14,84	kilka razy w miesiącu	5,8	7,1	7,4

okazja zażycia narkotyku	15,06	13,43	14,92	często (kilka razy /tydzień)	6,8	5,5	8,1
zażycie narkotyku	15,82	12,82	15,75	codziennie	15,4	10,1	12,3
Częstość picia alkoholu				Częstość stosowania marihuany			
nigdy	23,8	31,9	31,5	nigdy	88,0	86,6	83,4
raz lub kilka razy w życiu	17,3	17,5	19,5	raz lub kilka razy w życiu	5,8	6,7	9,1
sporadycznie (kilka razy /rok)	18,0	20,1	15,4	sporadycznie (kilka razy /rok)	2,8	3,3	3,3
kilka razy w miesiącu	29,9	24,6	26,5	kilka razy w miesiącu	1,5	1,7	2,8
często (kilka razy /tydzień)	9,6	5,8	6,7	często (kilka razy /tydzień)	1,5	1,2	0,8
codziennie	1,4	-	0,3	codziennie	0,4	0,4	0,6
Postawy wobec alkoholu				Postawy wobec marihuany			
negatywna	15,6	16,6	11,2	negatywna	47,3	43,4	34,5
dezaprobująca	15,0	15,9	16,3	dezaprobująca	22,8	22,1	22,9
obojętna	42,6	42,9	31,5	obojętna	22,1	25,6	25
przyzwalająca	19,3	19,7	14,5	przyzwalająca	4,0	4,7	6,5
pozytywna	7,5	5,0	26,5	pozytywna	3,9	4,2	11,2
Reakcja na prop. alkoholu				Reakcja na prop. marihuany			
na pewno odmówię	27,4	35,3	34,8	na pewno odmówię	78,6	79,5	70,2
raczej odmówię	16,0	20,3	18,3	raczej odmówię	8,9	8,5	9,6
nie wiem, co zrobię	21,8	15,1	13,6	nie wiem, co zrobię	5,5	5,9	7,8
raczej skorzystam	24,5	21,1	24,1	raczej skorzystam	4,1	3,9	7,4
na pewno skorzystam	10,3	8,1	9,2	na pewno skorzystam	2,9	2,0	5,0
Przyczyny zgody na alkohol				Przyczyny zgody na marihuanę			
poprawa humoru	21,6	19,9	18,4	ciekawość	9,5	5,8	7,5
ochota	23,3	16,9	22,7	poprawa humoru, nastrój	5,0	4,7	9,0
ciekawość	5,7	5,8	6,9	ochota	5,1	1,8	5,3
problemy	4,5	3,3	1,6	problemy	0,7	1,2	0,7
obawa przed odrzuceniem	2,9	0,6	1,2	obawa przed odrzuceniem	1,3	0,2	0,5
chęć zaimponowania komuś	1,8	1,0	0,3	chęć zaimponowania komuś	1,3	0,7	0,5

Pierwszy kontakt ze wszystkimi substancjami psychoaktywnymi objętymi badaniami wskazywany przez uczniów w bieżącym roku odbywa się później, niż w poprzednim badaniu z 2014 roku. Wiek, w którym wystąpiła po raz pierwszy możliwość zażycia narkotyku, jak i wiek pierwszego zażycia narkotyku jest nieco niższy, niż w badaniach z 2010 roku, jednak różnice są nieznaczące.

Odsetek uczniów, którzy nigdy nie pili alkoholu jest niemal identyczny, jak w poprzednim badaniu. Liczba osób pijących alkohol systematycznie, kilka razy w miesiącu i częściej, jest nieco wyższa, choć zmiana jest nieznacząca. Postawy wobec picia alkoholu przez młodzież uległy znaczącej liberalizacji. Liczba uczniów, którzy zdecydowanie odmówią w reakcji na propozycję wypicia alkoholu spadła w niewielkim stopniu. Wzrosła też nieco liczebność grupy uczniów, którzy deklarują, że na pewno skorzystaliby z propozycji wypicia alkoholu. Odpowiedzi na pytanie o przyczyny zgody na wypicie alkoholu wskazują na częstsze zgłaszanie ochoty na alkohol i ciekawości, a rzadszą gotowość picia w sytuacji problemowej.

Częstość abstynencji narkotykowej spada systematycznie. W danych z lat 2010 i 2014 nie wyróżniano w pytaniach marihuany i innych środków psychoaktywnych, natomiast w badaniu w roku 2019 rozdzielono w pytaniu marihuanę i haszysz od innych narkotyków. W zestawieniach między pomiarami porównano wcześniejsze odpowiedzi, obejmujące także marihuanę i haszysz, z obecnymi odpowiedziami tylko dla marihuany. Porównania nie są w pełni trafne, jednak dotyczą nielegalnych środków psychoaktywnych. Wzrosła liczba osób które spróbowały środków psychoaktywnych raz lub kilka razy w życiu, jak i takich, które zażywają nielegalne substancje więcej, niż raz w życiu. Postawy wobec stosowania marihuany i haszyszu są zdecydowanie mniej krytyczne, niż postawy wobec stosowania narkotyków, zarejestrowane w poprzednich badaniach. Stosowanie innych narkotyków jest istotnie mniej akceptowane, niż stosowanie marihuany, jednak postawy wobec innych narkotyków są bardziej spolaryzowane. Więcej osób, niż poprzednich badaniach przejawia negatywną postawę wobec zażywania narkotyków, jak i więcej uczniów

akceptuje takie zachowania. Odsetek osób, które w reakcji na propozycję zażycia narkotyków innych, niż marihuana deklarowały zgodę jest niższy, jednak gotowość przyjęcia propozycji zapalenia marihuany lub haszyszu jest ponad dwukrotnie większa, niż we wcześniejszych badaniach. Liczba osób, które deklarują pewność odmowy zapalenia marihuany lub haszyszu jest niższa, niż we wcześniejszych latach. Motywem gotowości do zażycia narkotyku jest ciekawość oraz ochota i chęć poprawy nastroju. Wśród substancji zgłoszonych jako zażyte po raz pierwszy i stosowanych regularnie dominuje marihuana.

Porównanie odpowiedzi z ostatnich trzech badań na pytania o doświadczanie agresji werbalnej przedstawia tabela 51. Porównanie częstości doświadczania agresji i przemocy niewerbalnej znajduje się w tabeli 52.

Tabela 51. Zmiany częstości doświadczania przemocy werbalnej

		Rok badania		
		2010	2014	2019
		%	%	%
Częstość doświadczania złośliwości	nigdy	58,0	62,9	62,2
	raz lub kilka razy w życiu	27,8	23,9	25,6
	kilka razy w roku	8,5	7,4	6,9
	kilka razy w miesiącu	2,6	3,6	3,0
	kilka razy w tygodniu	1,8	1,8	1,3
	codziennie	1,2	0,4	1,0
Częstość doświadczania wymyślenia	nigdy	59,0	65,2	63,0
	raz lub kilka razy w życiu	24,1	22,1	22,0
	kilka razy w roku	9,2	6,6	7,7
	kilka razy w miesiącu	4,2	3,8	3,9
	kilka razy w tygodniu	2,7	1,5	1,9
	codziennie	0,9	0,9	1,3
Częstość doświadczania gróźb	nigdy	81,6	85,5	84,1
	raz lub kilka razy w życiu	13,3	11,3	11,1
	kilka razy w roku	3,5	2,2	3,0
	kilka razy w miesiącu	0,8	0,6	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,2	0,5
	codziennie	0,4	0,2	0,4
Częstość doświadczania poniżania	nigdy	92,0	91,4	88,2
	raz lub kilka razy w życiu	5,5	6,6	8,0
	kilka razy w roku	1,7	1,1	2,1
	kilka razy w miesiącu	0,5	0,5	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,0	0,2	0,8
	codziennie	0,2	0,2	0,2

Częstość doświadczania wszystkich form agresji i przemocy werbalnej łagodnie wzrosła w porównaniu z badaniami z 2014 roku, jednak przyrost w większości wymiarów nie jest znaczący. Najwyraźniejsze zmiany dotyczą poniżania i wulgarnego wymyślenia. Agresja w formie poniżającego traktowania, jak i wulgarnego wymyślenia występuje częściej, zarówno epizodycznie, jak i regularnie.

Tabela 52. Zmiany częstości doświadczania przemocy niewerbalnej

		Rok badania		
		2010	2014	2019
		%	%	%
Częstość doświadczania dotykania intymnych części ciała	nigdy	94,7	93,5	89,9
	raz lub kilka razy w życiu	3,0	4,1	6,4
	kilka razy w roku	0,9	1,0	1,4
	kilka razy w miesiącu	0,7	0,5	0,8

	kilka razy w tygodniu	0,2	0,5	0,7
	codziennie	0,5	0,3	0,8
Częstość doświadczania zabierania pieniędzy, rzeczy	nigdy	93,7	93,5	92,2
	raz lub kilka razy w życiu	4,3	4,6	4,9
	kilka razy w roku	1,1	0,8	1,4
	kilka razy w miesiącu	0,3	0,2	0,6
	kilka razy w tygodniu	0,3	0,4	0,4
	codziennie	0,3	0,4	0,5
Częstość doświadczania uderzenia lub szarpania	nigdy	80,5	86,6	86,3
	raz lub kilka razy w życiu	13,2	8,8	9,2
	kilka razy w roku	4,2	2,6	2,5
	kilka razy w miesiącu	1,1	1,1	0,8
	kilka razy w tygodniu	0,4	0,7	1,1
	codziennie	0,6	0,2	0,2
Częstość doświadczania bicia	nigdy	91,8	92,5	89,9
	raz lub kilka razy w życiu	5,4	5,2	5,7
	kilka razy w roku	1,0	1,3	1,9
	kilka razy w miesiącu	0,9	0,5	1,3
	kilka razy w tygodniu	0,2	0,2	0,9
	codziennie	0,6	0,3	0,3

Częstość doświadczania agresji i przemocy niewerbalnej pozostała w większości nie zmieniona. Wzrosła jednak częstość doświadczania niechcianego naruszenia intymności. Takie sytuacje zgłaszają najczęściej dziewczęta ze szkół zawodowych i uczennice starszych klas szkoły podstawowej.

Zmiany wskaźników ryzyka między badaniami prowadzonymi na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia przedstawia tabela 53. Ponownie należy podkreślić, że choć badania były prowadzone przez cały czas w takiej samej metodyce, to jednak zmieniały się uwarunkowania edukacyjne, pojawiły się i zniknęły gimnazja, zmieniło się szkolnictwo zawodowe, zmieniały się też czasami proporcje osób badanych i część pytań w narzędziach diagnozy. Miarodajność wyników jest jednak nadal bardzo wysoka a analiza cenna ze względu na fakt, iż to jedne z unikalnych w skali Polski spójnych badań o takim horyzoncie czasowym.

Tabela 53. Zmiany wskaźników ryzyka

Kategoria	Rok badania							
	1999	2001	2003	2005	2007	2010	2014	2019
Tytoń - średni wiek inicjacji (lata)	11,82	12,04	12,57	12,29	12,27	13,05	12,90	13,71
Tytoń - częstość palenia (%)	39,3	52,4	45,6	49,2	50,1	49,0	43,2	51,4
Tytoń - palenie kilka razy w tygodniu (%)	5,3	4,3	4,2	4,1	5,7	6,8	5,5	8,1
Tytoń - palenie codziennie (%)	12,5	17,1	16,0	15,7	16,9	15,4	10,1	12,3
Tytoń - palenie w reakcji na stres (%)	13,2	16,8	16,6	15,0	16,5	17,6	13,0	10,2
Alkohol - średni wiek inicjacji (lata)	12,24	11,80	12,47	12,24	12,37	12,78	12,67	13,47
Alkohol - częstość picia (%)	81,4	85,6	82,6	80,5	83,4	76,2	68,1	68,4
Alkohol - picie kilka razy w miesiącu (%)	44,8	31,9	33,0	32,8	31,7	29,9	24,6	26,5
Alkohol - upijanie się kilka razy w miesiącu (%)	-	6,8	5,9	4,9	7,8	6,3	5,4	5,9
Alkohol - picie w reakcji na stres (%)	8,7	8,0	7,5	6,5	9,4	9,9	6,4	7,5
Narkotyki - średni wiek inicjacji (lata)	15,19	14,90	15,82	15,43	15,10	15,82	12,82	15,33
Narkotyki - częstość zażywania (%)	11	13,2	13,3	14,6	12,4	12,0	13,4	16,6
Narkotyki - kilka razy w roku (%)	7,7	3,2	2,3	1,6	3,3	2,8	3,3	3,3
Narkotyki - kilka razy w miesiącu (%)	2,7	1,5	2,3	1,9	1,4	1,5	1,7	2,8
Narkotyki - zażywanie w reakcji na stres (%)	1,4	3,8	3,6	2,2	2,5	2,4	2,7	4,5

Struktura zażywania środków odurzających	marihuana amfetamina LSD grzyby haluc. klej	marihuana amfetamina haszysz LSD klej	marihuana amfetamina haszysz klej grzyby haluc.	marihuana amfetamina ecstasy haszysz grzyby haluc.	marihuana amfetamina haszysz	marihuana amfetamina	marihuana dopalacze	marihuana haszysz
Wiedza o działaniu alkoholu (% poprawnych odpowiedzi)	34,3	60,7	60,4	60,6	59,8	58,29	28,39	27,32
Wiedza o działaniu narkotyków (% poprawnych odpowiedzi)	39,2	64,8	66,3	63,9	65,4	61,07	23,37	21,85

Analiza wyników na przestrzeni lat wskazuje na trendy występujące systematycznie, jak i na pewne zachwianie w badaniach w 2019 roku. Częstość palenia tytoniu wyraźnie wzrosła, choć opóźniła się inicjacja tytoniowa. Alkohol jest spożywany przez podobną grupę nastolatków, co przed czterema laty. Pierwszy kontakt z alkoholem pojawia się później, jednak nastąpiło zatrzymanie, a nawet łagodne odwrócenie trendu spadkowego w zakresie częstości picia alkoholu, częstości upijania się, jak i częstości picia w reakcji na stres. Inicjacja narkotykowa również następuje później, niż w badaniach sprzed czterech lat, jednak skala stosowania marihuany i haszyszu oraz leków w reakcji na stres uległa wyraźnemu zwiększeniu. Pozytywnym zjawiskiem jest nie zobrazowana w tabelach praktyczna eliminacja ‘dopalaczy’ oraz znaczące ograniczenie repertuaru dostępnych młodzieży środków psychoaktywnych, w tym zwłaszcza brak deklaracji stosowania substancji wziewnych i opiatów wysokiego ryzyka.

Powyższe trendy warto odnieść do częstości udziału w zajęciach profilaktycznych. Porównanie zapamiętanego przez uczniów udziału w co najmniej jednej z form zajęć profilaktycznych przedstawia tabela 54. Częstość wymienianego przez młodzież udziału w zajęciach profilaktycznych jest na zbliżonym poziomie, jak w poprzednim badaniu. Uczniowie różnych typów szkół zgłaszają uczestnictwo w profilaktyce z różną częstotliwością. Najrzadziej uczestniczą w zajęciach profilaktycznych uczniowie szkół o profilu zawodowym, najczęściej w roku 2019 licealiści.

Tabela 54. Udział w zajęciach profilaktycznych

Szkoła	Rok badania						
	2001	2003	2005	2007	2010	2014	2019
Szkoła podstawowa, klasy VI-VIII (w latach 2001-2014 kl. VII-VIII oraz I SPP badane jako gimnazjum)	68,1	82,5	73,3	77,5	64,5	49,8	42,9
Zasadnicza Szkoła Zawodowa	38,5	20,3	24,1	38,3	48,8	26,7	-
Średnia Szkoła Zawodowa	36,8	38,7	47,1	41,2	49,4	38,0	36,3
Średnia Szkoła Ogólnokształcąca	80,9	74,7	80,0	61,6	77,7	42,2	50,4
Razem	55,2	61,3	60,3	59,7	59,3	41,4	43,7

PODSUMOWANIE, ZALECENIA

Informacje zaprezentowane w raporcie ukazują stan i zmiany ryzyka zagrożeń dotyczących młodzieży Puław w ostatnich latach. Liczba uczniów, którzy zgłaszają problem rozvodu rodziców, co jest jednym z istotnych czynników ryzyka, pozostaje od poprzedniego badania bez zmian. Spadła jednak liczba uczniów deklarujących chęć założenia w przyszłości rodziny i posiadania dzieci. Spadła też częstość udziału młodzieży w życiu religijnym, kontynuując wieloletni trend laicyzacyjny. Powyższe tendencje wskazują na utrzymywanie się kierunku zmian położenia życiowego i struktury normatywnych młodzieży zwiększających ryzyko dysfunkcjonalności.

Czynniki ryzyka są częściowo kompensowane czynnikami chroniącymi. Zmiany dotyczące relacji rodzinnych badanej młodzieży obejmują systematyczne zwiększanie częstości kontaktów z rodzicami. Polepszenie relacji międzypokoleniowych jest widoczne zarówno w płaszczyźnie spędzania przez rodziców czasu z dziećmi, jak i w wymiarach wspólnego z rodzicami uprawiania hobby czy uczestniczenia w decyzjach rodzinnych. Rodzice sprawują też wyraźną kontrolę nad dziećmi, pytając o sposoby spędzania wolnego czasu i towarzystwo, w jakim przebywają. Jednak pomimo kontroli co piąty uczeń ma poczucie wyraźnego przyzwolenia na palenie tytoniu i picie alkoholu, co dziesiąty na upijanie się, a co czwarty na współżycie seksualne.

Ekspozycja na rodzicielskie wzorce palenia tytoniu wzrosła, zmieniając dotychczasowy konstruktywny trend spadkowy. Zwiększyła się też częstość obserwowania rodziców pijących alkohol i będących w stanie upojenia alkoholowego. Wzrosła częstość obserwacji agresji werbalnej i niewerbalnej w domu.

Klimat szkolnej grupy rówieśniczej jest odbierany przez większość uczniów jako bezpieczny i wspierający. Wychowawcy wspierają uczniów w dużym stopniu, nauczyciele przedmiotowi są natomiast określani jako przeciętnie wspierający, jednak wierzą w możliwości uczniów. Uczniowie przejawiają w większości pozytywne ustosunkowanie do obowiązków szkolnych i dążą do uzyskania wyższego wykształcenia. Oceny szkolne są opisywane jako przeciętne, nastąpiło też podwyższenie liczby deklarowanych ocen pozytywnych. Spadła liczba uczniów powtarzających klasę. W porównaniu z poprzednimi badaniami spadła liczba uczniów podejmujących wagary. Zwiększyło się zaufanie do nauczycieli i zadowolenie z kontaktów z nimi.

Reakcją na stres jest najczęściej bierne oglądanie telewizji lub słuchanie muzyki. Znaczna liczba uczniów przejawia nadmierne zaabsorbowanie aktywnością internetową. Niemal dwie trzecie uczniów zaniedbuje czasami sen, a co trzeci uczeń miał kłopoty i zaniedbywał szkołę z powodu aktywności online lub w smartfonach. Odsetek uczniów uwikłanych w niekonstruktywne używanie Internetu systematycznie wzrasta. Niemal dwie trzecie uczniów zastępuje odrabianie lekcji wyszukiwaniem gotowych rozwiązań i prac domowych w Internecie.

Coraz większa grupa uczniów potrafi stosować skuteczne, asertywne formy odmowy w reakcji na negatywną presję rówieśniczą. Spada krytycyzm młodzieży wobec palenia tytoniu, picia alkoholu i stosowania nielegalnych środków psychoaktywnych przez rówieśników. Stosowanie wszystkich rodzajów środków psychoaktywnych rozpoczyna się w późniejszym niż dotychczas wieku. Kulminacja rozpoczynania stosowania środków psychoaktywnych następuje pod koniec szkoły podstawowej i na początku szkoły ponadpodstawowej.

Częstość stosowania przez młodzież legalnych i nielegalnych substancji psychoaktywnych zwiększyła się. Najwyraźniejszy jest wzrost częstości palenia tytoniu. Jest to prawdopodobnie zjawisko związane z szerokim wejściem na rynek e-papierosów, które dają złudne poczucie bezpieczeństwa zdrowotnego, dostarczając jednocześnie pewnej atrakcyjności jako nowinka technologiczna. Jednocześnie e-papierosy nie są objęte wprost dostosowaną do ich specyfiki

profilaktyką. Sięganie po tytoń w reakcji na stres pojawia się rzadziej, niż we wcześniejszych badaniach. Częstość sięgania po alkohol i zażywania narkotyków w reakcji na stres jest jednak wyższa, niż zarejestrowana we wcześniejszych badaniach.

Częstość doświadczania najszerzej rozpowszechnionych wśród uczniów form agresji i przemocy nie uległa istotnym zmianom. Wzrosła jednak częstość doświadczania niechcianego naruszania intymności. Takie sytuacje zgłaszają najczęściej dziewczęta ze szkół zawodowych i uczennice starszych klas szkoły podstawowej. Uśredniona agresja i przemoc wyrażana w mediach internetowych i telekomunikacyjnych dotyka w różnych formach kilkunastu procent uczniów. Przedłużające się nękanie i dręczenie dotknęło co trzeciego ucznia.

Odniesienie skali zachowań ryzykownych do wskaźników ogólnopolskich pokazuje, że liczba uczniów liceów podejmujących zachowania ryzykowne jest większa, niż zwykle w tego typu szkołach. Wśród uczniów ze szkół o profilu zawodowym liczba osób, które podejmują zachowania ryzykowne jest zbliżona do innych środowisk w Polsce. Wśród uczniów szkół podstawowych intensywność podejmowania zachowań ryzykownych jest mniejsza, niż w innych środowiskach w Polsce.

Duża grupa młodzieży szkół ponadpodstawowych i wszyscy uczniowie szkół podstawowych uczestniczyli w działaniach profilaktycznych i alternatywnych. Struktura udziału młodzieży w zajęciach profilaktycznych nie w pełni odpowiada na skalę zapotrzebowania. Spada częstość udziału w zajęciach profilaktycznych uczniów wszystkich typów szkół oprócz liceów ogólnokształcących. Najmniej informacji o działaniach profilaktycznych przekazują uczniowie szkół o profilu zawodowym, w których zapotrzebowanie na realizację profilaktyki jest największe.

Ponad 2/3 uczniów zostało objętych programami profilaktycznymi o nieznannej wartości, spoza bazy programów rekomendowanych i nieopublikowanymi. Działania profilaktyczne podjęte w środowisku miały w dużej części charakter informacyjny, odwołujący się do racjonalnego postępowania uczniów, co jest mało efektywną strategią dla osób w okresie dojrzewania. Działania wykorzystujące strategie profilaktyczne ukierunkowane na umiejętności zostały zaadresowane do co czwartego ucznia. Realizacja około połowy zajęć profilaktycznych leżała przede wszystkim w gestii szkolnych specjalistów - pedagogów i psychologów zatrudnionych w placówkach, a ponad 1/3 prowadzili nauczyciele. Zajęciami prowadzonymi przez specjalistów spoza szkoły objęto jedną piątą uczniów. Większość programów trwała 3-9 godzin lekcyjnych, nie odnotowano dłuższych zajęć, towarzyszących uczniowi przez cały rok szkolny.

Działania profilaktyczne prowadzone w środowiskach szkolnych są cenione i pozytywnie odbierane przez uczestników. Poczucie korzyści uczniowie wynoszą zwłaszcza z zajęć prowadzonych w ramach godzin wychowawczych. Równie często uczniowie mieli poczucie przydatności udziału w zajęciach programów Trzymaj formę i Bieg po zdrowie. Do wysoce przydatnych uczniowie zaliczyli też zajęcia prowadzone przez Fundację Praesterno, program Alternatywa, a także MOPR i Spójrz inaczej. Opinie uczniów potwierdzają rolę codziennego, bezpośredniego kontaktu i więzi emocjonalno-społecznych z osobami prowadzącymi działania profilaktyczne. Zajęcia prowadzone przez nauczycieli-wychowawców nie są jednak zwykle oparte na standardach profilaktycznych a formy ich realizacji mogą nie obejmować technik dostępnych wykwalifikowanym realizatorom profilaktyki szkolnej, w tym odpowiednio przygotowanym pedagogom i psychologom szkolnym.

Realizowane działania profilaktyczne przynoszą obiektywne rezultaty w części wybranych sfer objętych badaniem. Do najważniejszych należy zaliczyć zwiększony krytycyzm uczestników profilaktyki wobec stosowania nielegalnych substancji psychoaktywnych. Uczestnicy profilaktyki

rzadziej sięgają po tytoń w reakcji na stres, a częściej wyrażają emocje, w tym w płaczu oraz złości wobec rodziny, częściej uciekają się do modlitwy, czytania książek, a także sublimacyjnych aktywności artystycznych. W znacznej części wymiarów objętych oceną efekty profilaktyki są poniżej istotności statystycznej, choć kierunek różnic jest korzystny.

Zmiany zachodzące w czasie między badaniami prowadzonymi w kolejnych latach, obrazowane przez kluczowe wskaźniki ryzyka dysfunkcji, wskazują na polaryzację problemów społecznych w środowisku młodzieży Puław. Większość uczniów przejawia korzystne tendencje rozwojowe, którym sprzyja sytuacja w środowiskach szkolnych. Zmiany zachodzące w rodzinach wskazują na występowanie pozytywnych tendencji w kontakcie z dziećmi, choć wzrasta częstość występowania negatywnych wzorców zachowań ryzykownych w rodzinach. Wiek pierwszego zażycia substancji psychoaktywnych objętych badaniem opóźnił się. Częstość agresji i przemocy werbalnej oraz niewerbalnej w jej najpopularniejszych formach rówieśniczych pozostaje na nie zmienionym poziomie.

Nowym zjawiskiem jest znaczący przyrost częstości palenia przez uczniów tytoniu i e-papierosów. Można przypuszczać, że wzrost stosowania nikotyny wiąże się z popularyzacją e-papierosów. Wyzwaniem dla profilaktyki pozostaje narastająca akceptacja stosowania narkotyków, w tym zwłaszcza marihuany. Liczebność grupy uczniów deklarujących zażywanie nielegalnych środków psychoaktywnych kilka razy w roku i częściej obejmuje 6,5% badanych uczniów. Są to osoby, które wchodzi w kontakt z nielegalnymi substancjami wcześniej od rówieśników. Grupa ta częściej niż pozostali badani wywodzi się z rodzin w separacji lub po rozwodzie. Uczniowie ci mają słabszy niż rówieśnicy kontakt z rodzicami i są częściej wyeksponowani na agresję rodziców oraz na rodzicielski wzorec picia alkoholu i palenia tytoniu. Są to uczniowie mniej zadowoleni ze swojego bezpieczeństwa i możliwości rozwoju, najczęściej chłopcy ze szkół ogólnokształcących i zawodowych z trudnościami edukacyjnymi, rzadziej uczestniczący w życiu religijnym niż rówieśnicy. Jest to grupa rzadziej niż pozostali uczniowie deklarująca udział w zajęciach profilaktycznych i terapeutycznych wykraczających poza godziny wychowawcze. Do uczniów częściej stosujących środki psychoaktywne należy skierować działania profilaktyczne dostosowane do ich potrzeb, a często także wsparcie socjo- i psychoterapeutyczne.

Kierunki działań profilaktycznych zmierzających do zwiększenia możliwości konstruktywnego rozwoju młodzieży i ograniczenia skali zachowań ryzykownych powinny koncentrować się na wspieraniu możliwości prawidłowego rozwoju jak najszerszej grupy młodych ludzi, a zarazem obejmować dedykowanymi działaniami profilaktycznymi tych uczniów, którzy są skłonni w większym stopniu niż rówieśnicy eksperymentować z substancjami psychoaktywnymi w szkodliwy dla nich sposób, wkleść się w zaabsorbowanie Internetem, jak i podejmować zachowania agresywne w różnych formach. Pożądane zadania profilaktyczne wynikające z takich celów ogólnych można zawrzeć w formach wymienionych poniżej.

1. Społeczno-kulturowe, informacyjne i edukacyjne wsparcie dla promocji zdrowia i profilaktyki szkolnej.
 - a) Przygotowanie i szerokie udostępnienie materiałów informacyjnych i prostych procedur wspierających samodzielną diagnozę aktualnego stanu zasobów i ograniczeń, stymulowanie zdrowia i korektę ryzykownego postępowania.
 - b) Zwiększenie świadomości dorosłych opiekunów dzieci i młodzieży w zakresie przejawów i roli czynników chroniących i czynników ryzyka występujących w ich zachowaniach.

- c) Zwiększenie zaangażowania w działania profilaktyczne całej społeczności szkolnej, zwłaszcza rodziców.
 - d) Dalsze zwiększenie kompetencji profilaktycznych naturalnych realizatorów dominującej części profilaktyki: nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych.
 - e) Zwiększenie kompetencji niespecjalistów, w tym pracowników niepedagogicznych szkół i placówek służby zdrowia oraz rówieśników młodzieży.
 - f) Zwiększenie zaangażowania instytucji z otoczenia szkoły w realizację części zadań profilaktycznych.
 - g) Mobilizacja całej społeczności lokalnej do otwartego i aktywnego reagowania na przejawy zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży.
2. Działania adresowane do szerokiej grupy odbiorców, w tym zwłaszcza dla osób, które przejawiają negatywne postawy wobec stosowania środków psychoaktywnych i funkcjonują w pełnych rodzinach bez problemów z alkoholem i przemocą.
- a) Wprowadzenie programów profilaktyki zintegrowanej, o sprawdzonej wartości, adresowanych do uczniów w etapie poprzedzającym stosowanie substancji psychoaktywnych.
 - b) Wzmocnienie krytycznych postaw młodzieży i dorosłych wobec stosowania środków psychoaktywnych i radzenia sobie z negatywną presją medialną i rówieśniczą.
 - c) Wprowadzenie działań profilaktycznych ukierunkowanych na umiejętne korzystanie z Internetu i mediów komunikacji elektronicznej w celu wspierania zdrowia i wspomaganie w rozwoju.
 - d) Zwiększenie możliwości stymulowania więzi międzypokoleniowych w oparciu o szeroką ofertę rodzinnych form spędzania wolnego czasu.
 - e) Zwiększenie częstości i zasięgu przedsięwzięć profilaktycznych ukierunkowanych na zdrowie i pozytywnie zdefiniowane, długofalowe cele życiowe, w tym zwłaszcza cele prorodzinne.
3. Działania na rzecz osób o większym poziomie dysfunkcjonalności i ograniczonym poziomie wsparcia rodzinnego, które podejmują zażywanie substancji psychoaktywnych i / lub mają trudności z kontrolą zachowań:
- a) Wprowadzenie szkolnych mechanizmów wczesnego rozpoznawania przejawów zapotrzebowania na działania profilaktyczne, w tym na poziomie nauczania początkowego, a także przepływu informacji między szkołą podstawową i ponadpodstawową.
 - b) Wprowadzenie działań profilaktycznych zwiększających kompetencje dzieci i młodzieży w zakresie wczesnego rozpoznawania wewnętrznych i zewnętrznych impulsów skłaniających do zachowań ryzykownych oraz zwiększających zdolność samokontroli i samoregulacji.
 - c) Ograniczenie potrzeby stosowania środków odurzających poprzez dostarczenie satysfakcjonujących alternatyw dla odurzania się.
 - d) Wsparcie rodzin młodzieży o wyższym poziomie dysfunkcjonalności w zakresie budowania odpowiedzialności za własne i cudze zdrowie oraz korekty problemów.

Działania prowadzone w ramach powyższych obszarów powinny zapewniać wysoki poziom skuteczności, gwarantowany sprawdzonymi formami realizacji i wysokimi kompetencjami osób prowadzących działania profilaktyczne, gwarantowany np. przez system rekomendacji programów

profilaktycznych. Efektywność działań profilaktycznych zmierzających do realizacji powyższych celów i zadań może zapewnić wdrożenie wskazań wymienionych poniżej.

1. Usprawnienie istniejących i wdrożenie nowych procedur wczesnej, wielopoziomowej oceny i rozpoznawania potrzeb działań profilaktycznych oraz profilowania ich skali i form, wspartego cyklicznym monitorowaniem rezultatów.
2. Wprowadzenie do szerokiego i częstego użytkowania w szkołach materiałów informacyjnych i prostych procedur edukacyjnych rozwijających kompetencje samopomocowe w zakresie najpowszechniejszych wczesnych czynników ryzyka, z akcentem na czynniki rozpoznane w diagnozie środowiskowej.
3. Zwiększenie liczby aktywności długofalowych, zwłaszcza adresowanych do grupy uczniów ze szkół ponadpodstawowych.
4. Zwiększenie liczby przedsięwzięć profilaktycznych adresowanych do rodziców i rodzin. Zwiększenie stanowiącego udziału rodziców w planowaniu profilaktyki szkolnej.
5. Wprowadzenie w społeczności lokalnej zintegrowanego systemu impulsów prozdrowotnych i profilaktycznych opartego na technikach architektury wyboru społecznego.
6. Utrzymanie działań adresowanych do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, ukierunkowanych na dalsze opóźnienie momentu inicjacji tytoniowej, alkoholowej i narkotykowej.
7. Rozszerzenie działań profilaktycznych zwiększających zdolność konstruktywnego korzystania z Internetu.
8. Wzmocnienie w ramach działań adresowanych do wszystkich odbiorców grupy programów o charakterze normatywnym, umożliwiających zwiększenie postaw eliminujących stosowanie środków psychoaktywnych i przemocy.
9. Utrzymanie w realizowanych działaniach profilaktycznych przedsięwzięć stymulujących krytyczne myślenie, asertywność, odporność na manipulację.
10. Utrzymanie zaangażowania rodziców w aktywny, wielowymiarowy kontakt z dziećmi i współuczniwami w aktywnościach alternatywnych.
11. Rozszerzenie oferty działań profilaktycznych uwzględniających treści ukierunkowane na werbalizację wartości i celów życiowych, stymulowanie samoświadomości swoich zasobów osobistych, krytycznego myślenia oraz ćwiczenie stabilności osiągania celów pomimo frustracji.
12. Dalsze zwiększenie kompetencji nauczycieli jako realizatorów profilaktyki pierwszorzędowej.
13. Zwiększenie zaangażowania właścicieli punktów dystrybucji tytoniu i alkoholu, zwłaszcza barów i pubów, w aktywne szkolenie sprzedawców w zakresie egzekwowania prawa dotyczącego sprzedaży legalnych substancji psychoaktywnych.
14. Konsekwentne egzekwowanie następstw naruszania prawa w zakresie sprzedaży i ekspozycji w przestrzeni publicznej legalnych substancji psychoaktywnych: tytoniu i alkoholu.
15. Szersze zaangażowanie instytucji wyznaniowych w realizację działań alternatywnych we współpracy i pod nadzorem specjalistów z zakresu profilaktyki.

Realizacja powyższych zaleceń powinna być uzupełniona bieżącym monitoringiem i weryfikacją skuteczności każdego z prowadzonych przedsięwzięć w ramach ewaluacji wewnętrznej, a okresowo także zewnętrznej. W celu oceny długofalowych skutków prowadzonych działań wskazane jest również cykliczne, systematyczne dokonywanie przekrojowej oceny dynamiki zmian w całym środowisku.

BIBLIOGRAFIA

Dolata, R., Hawrot, A., Humenny, G., Jasińska-Maciażek, A., Koniewski, M., Majkut, P. (2014). *Kontekstowy model efektywności nauczania po pierwszym etapie edukacyjnym*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Dziubiński Z.: Kościół katolicki wobec socjopatologii. *Seminare 1999*, Vol. 15, s. 171-181.

Garnefski N., Okma S.: Addiction-risk and aggressive/criminal behaviour in adolescence: Influence of family, school and peers. *Journal of Adolescence 1996*, Vol 19, s. 503-512.

Gaś Z.B. (red.): *Psychologia wychowawcza stosowana*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 1995.

Gaś Z.B.: *Psychoprofilaktyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 1998.

Hibell B., Guttormsson U., Ahlström S., Balakireva O., Bjarnason T., Kokkevi A., Kraus L.: *The 2007 ESPAD Report - Substance Use Among Students in 35 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN). Stockholm: Sweden, 2009.

Jessor R., Jessor S.: *Problem Behavior and Psychosocial Development*. Academic Press. New York 1977.

McCurley C., Snyder H.N: Co-occurrence of substance use behaviors in youth. *Juvenile Justice Bulletin*, 2009/11, 8s. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/219239.pdf>, Dostęp: 12.09.2010.

Ostaszewski K.: Tradycyjne i współczesne programy profilaktyki uzależnień. *Serwis Informacyjny Narkomania*. 1996/5, s. 54-56.

Ostaszewski K.: *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*. Scholar. Warszawa 2003.

Ostaszewski K.: Trendy związane z piciem alkoholu i używaniem innych substancji przez młodzież w ostatnim dziesięcioleciu - wskazania dla profilaktyki. Referat wygłoszony na seminarium „V Profilaktyczne Spotkania Kazimierzowskie”, 10.05.2005 Kazimierz.

Porzak R. (red.): *Profilaktyka w szkole*. Fundacja „Masz Szansę”. Lublin 2019.

Van der Stel J. (red.): *Podręcznik prewencji*. Alkohol, narkotyki, tytoń. Biuro ds. Narkomanii. Warszawa 1999.

Tłuściak-Deliowska, A. (2016). Meandry dręczenia szkolnego - ujęcie zjawiska w paradygmacie badań jakościowych. *Dziecko krzywdzone*. 15. 105-125.